

Ս. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ, Ս. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ, Հ. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ,
Կ. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ, Հ. ԱՂԱՋԱՆՅԱՆ

ՆԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

10-րդ դասարան

Ե Ր Ե Վ Ա Ն

2 0 1 4

**ԵՐԱՇԽԱՎՈՐՎԱԾ Է ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ
ՈՐՊԵՍ ԳԱՍԱԳԻՐՔ ՀԱՆՐԱԿՐԹԱԿԱՆ ԱՎԱԳ ԳՊՐՈՅԻ ԲՈԼՈՐ ՀՈՍՔԵՐԻ ՀԱՄԱՐ**

ՀՏԳ 373.167.1:3 (075)
ԳՄԴ 60 g 72
Հ 362

Հ 362 Հասարակագիտություն: Դասագիրք հանրակրթական դպրոցի 10-րդ դասարանի համար /Ս. Պետրոսյան, Ս. Խաչատրյան, Հ. Խաչատրյան և այլք. - Եր.: Տիգրան Մեծ, 2014. - 240+8 էջ ներդիր:

ԳՄԴ 60 g 72

ISBN 978-99941-0-328-7 © Ս. Պետրոսյան, Ս. Խաչատրյան, Հ. Խաչատրյան,
Կ. Վարդանյան, Հ. Աղաջանյան, 2009 թ.
© «Տիգրան Մեծ», 2009 թ.

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

ՍԻՐԵԼԻՒՆ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐ

Ձեր առջև է «Հասարակագիտություն» առարկայի 10-րդ դասարանի դասագիրքը: Այն բաղկացած է չորս բաժիններից, որոնցից յուրաքանչյուրը նվիրված է «Հասարակագիտություն» համընդգրկուն բնագավառի առանձին բաղադրիչների: Հասարակագիտության բաղադրիչները շատ են: Այս ուսումնական տարում դուք կուսումնասիրեք դրանցից չորսը. գեղագիտություն, բարոյագիտություն, հոգեբանություն և տնտեսագիտություն: Դրանց ուսումնասիրումն ավագ դպրոցում կարևոր է, քանի որ մարդիկ իրենց անձնական ու հասարակական կյանքում հաճախ են առնչվում խնդիրների, որոնց լուծումները որոնելիս կարիք են գգում գիտելիքների, հմտությունների ու արժեքային կողմնորոշիչների, որոնք կարող են ձեռք բերվել տվյալ բաղադրիչները սովորելու շնորհիվ:

Հասունացող անձնավորությանը հուզում են գեղեցկանալու և ներդաշնակ միջավայրում ապրելու, բարոյական ընտրություններ կատարելու, սեփական ներաշխարհին ավելի լավ հասկանալու և մարդկանց հետ արդյունավետ հաղորդակցվելու, բարեկեցիկ ու ապահով կյանք ունենալու և բազմաթիվ այլ հարցեր, որոնցից շատերի պատասխանները գտնել ձեզ կօգնի առաջարկվող դասագիրքը:

Դասագրքում կան ընթերցանության նյութեր, հարցեր մտորելու և քննարկելու համար, տարատեսակ առաջադրանքներ: Ցանկալի է, որ դուք հարցերն ու առաջադրանքները չանտեսեք, քանի որ հասարակագիտություն սովորել չի նշանակում պարզապես ընթերցել-սերտել որոշ տեքստեր: Հասարակագիտություն սովորել նշանակում է իրական կյանքում փորձարկել սովորած նոր հասկացությունները, գաղափարներն ու սկզբունքները, բանավիճել դրանց շուրջ հարազատների ու մտերիմ ընկերների հետ, կարողանալ հանգել սեփական եզրակացությունների: *Հիշե՛ք. հասարակագիտությունը յուրահատուկ գիտություն է. ի տարբերություն բազմաթիվ այլ գիտությունների՝ հասարակագիտությունը չի տալիս պատրաստի պատրասխաններ: Այն տալիս է մտածելու ձևեր և մոտեցումներ, որոնք կիրառելով ու քննադատաբար յուրացնելով կարող եք կառուցել ձեր սեփական արժեքային համակարգն ու աշխարհայացքը:*

Ցանկալի է, որ սովորելիս հանդես բերեք ստեղծագործական մոտեցում. կատարեք ինքնուրույն հետազոտություններ, դիտարկեք ձեր համայնքը քննարկվող հարցերի տեսանկյունից ու մտածեք, թե առօրյա կյանքում ինչպես կարող եք կիրառել ձեր ստացած գիտելիքներն ու հմտությունները:

Միրով մաղթում ենք հաջողություններ:

Գ Ե Ղ Ա Գ Ի Տ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

ԹԵՄԱ 1. ԻՆՉ Է ԳԵՂԵՉՈՒԿԸ

ԳԱՍ 1-2. ԳԵՂԵՑԻԿԻ ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԸՆԹԵՐՑԵՔ ՏԵՔՍՔ

Գեղեցկությունը բնության մեծագույն գաղտնիքներից մեկն է, որի ազդեցությունը մենք տեսնում և զգում ենք, իսկ նրա էության մասին հստակ պատկերացում տալ շարերն են փորձել, բայց անհաջող...

Յոհան Վինկելման

Մեր ամենօրյա կյանքի բազմազան երևույթներն ու գործընթացները, այսինքն՝ այն ամենը, ինչ առկա է ու տեղի է ունենում մեր շրջապատում, մեր կողմից, ի թիվս այլ գնահատականների (ճշմարիտ է, թե կեղծ, հետաքրքիր է, թե ձանձրալի, շահավետ է, թե վնաս բերող և այլն), արժանանում է ևս մեկ կարևոր գնահատականի՝ գեղեցիկ է արդյոք: Մեզանից յուրաքանչյուրը շարունակ գնահատում է: *Գեղեցիկի տեսանկյունից մենք գնահատում ենք մարդկանց արտաքինը, վարվելակերպը, շարժուչները, միջավայրը, առավել ևս արվեստի գործերը և բազմազան այլ երևույթներ:* Ամեն մարդ ունի գեղեցիկի

**Ա. Կրճագյան
Նանեի դիմանկարը**

իր պատկերացումը և շատ արագ կարող է տարբեր երևույթների ու իրադարձությունների մասին դատողություններ անել գեղեցիկի տեսանկյունից: «Այս ի՞նչ գեղեցիկ երեխա է», «Գեղեցիկ զգեստ է հագել», «Մեր մայրաքաղաքն օրեցօր գեղեցկանում է»... նման արտահայտություններ կարելի է լսել ամեն քայլափոխի: Կամ՝ «Այդպես մի՛ վարվիր, գեղեցիկ չէ», «Որքանո՞վ է գեղեցիկ հեռուստահաղորդման ժամանակ միմյանց վիրավորելը», «Երգիչը ո՛չ գեղեցիկ ձայն ունի, ո՛չ ակներև երաժշտական ունակություններ» և այլն:

- ◆ **Խորհե՛ք այն մասին, թե ինչն էք համարում գեղեցիկ, թվարկե՛ք երևույթներ, որոնք, ըստ ձեզ, գեղեցիկ են: Գեղեցիկի օրինակներ գտեք բնության մեջ և մարդկային ստեղծագործություններում ու մտորեք, թե դրանք ինչ հատկանիշներով են օժտված: Օրինակ, եթե գեղեցիկ է, ասե՛նք, տվյալ կառույցը, ապա ի՞նչն է, ըստ ձեզ, այն դարձնում գեղեցիկ:**

Մարդը գնահատող էակ է և շարունակ գնահատելով իրողությունները ի թիվս այլ չափանիշների նաև գեղեցիկի տեսանկյունից՝ հետևողական լինելու դեպքում հանգում է մի կարևոր խնդրի. **«Իսկ ի՞նչ է գեղեցիկը»:**

Գեղեցիկը դարեր շարունակ եղել է մտածողների որոնումների առարկան: Իմաստասերները հնուց ի վեր որոնել են «Ի՞նչ է գեղեցիկը» հարցի պատասխանը: Դուք արդեն գիտեք, որ այդ հարցին տրվել են բազմազան պատասխաններ, քանի որ հնարավոր չէ որևէ մեկ սահմանմամբ սպառիչ ներկայացնել «գեղեցիկ» հասկացության բովանդակությունը: Ստորև կներկայացվեն գեղեցիկի ընկալման որոշ տարբերակներ:

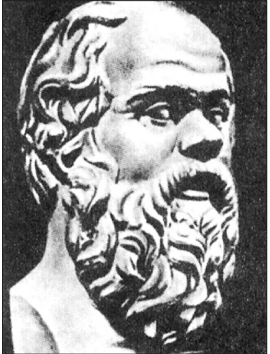
- ◆ **Մտորե՛ք առաջարկվող սահմանումների ու նկարագրությունների շուրջ՝ փորձելով ձևակերպել գեղեցիկի ձեր ընկալումը: Եթե համաձայն չեք բերվող տեսակետներին, բերե՛ք գեղեցիկը բնութագրող նոր հատկանիշներ ու հիմնավորե՛ք ձեր ընտրությունը:**

Հին Հունաստանում ողջ տիեզերքն է համարվել գեղեցիկ. հունարեն **«կոսմոս»** բառն ունի «ներդաշնակ», «կարգավորված» և «գեղեցիկ» իմաստները: Քանի որ տիեզերքը համարվել է գեղեցիկ, իսկ մարդը դիտվել է որպես *փոքր տիեզերք՝ միկրոկոսմոս*, հետևաբար մարդը նույնպես համարվել է գեղեցիկ:

Պյութագորասկանները գեղեցիկ են համարել ներդաշնակը, տիեզերականը՝ գտնելով, որ տիեզերքում հնչում է հրաշալի երաժշտություն, որն այն ընկալելու ունակ մարդուն նույնպես ի վիճակի է գեղեցկացնել:

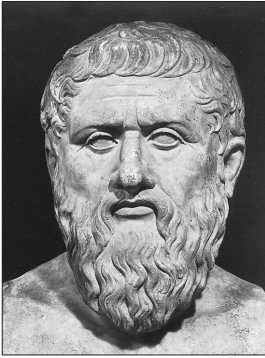
Հին հույն մեծ իմաստասեր **Սոկրատեսը գեղեցիկ է դիտել օգտակարն ու նպատակահարմարը՝** նկատելով, որ իրենում օգուտ չպարունակողը չի կարող գեղեցիկ համարվել: Այս տեսակետը վիճարկվել է բազմիցս, քանի որ օգուտի հասկացությունը նույնպես կարող է տարբեր կերպ ընկալվել: Եթե ընդունենք, որ գեղեցիկ երևույթներն ու գործընթացները մարդու մեջ առաջացնում են դրական զգացմունքներ, տրամադրվածություն, և դա օգտակար է մարդուն, ապա կարող ենք եզրակացնել, որ ինչ-որ իմաստով գեղեցիկն իրոք օգտակարն է:

Սոկրատեսի հետևորդ **Պլատոնը** գեղեցիկը տարբերակում է ըստ աստիճանների: Ըստ նրա՝ գեղեցիկի առաջին աստիճանը *Ֆիզիկական՝ բնական կամ մարմնական գեղեցկությունն է*, որը, ցավոք, խիստ անցողիկ է, քանի որ ժամանակն անգիջում է նրա նկատմամբ:

Սոկրատես
(մ.թ.ա. 469-399)

- ◆ **Որքա՞ն ժամանակ կարող է պահպանվել, ասե՛նք, ծաղկի կամ պատանու գեղեցկությունը:**

Պլատոն
(մ.թ.ա. 428-348)

Որպես գեղեցիկի հաջորդ աստիճան՝ Պլատոնը նշում է *հոգու գեղեցկությունը*, որն ավելի երկար կարող է պահպանվել, քան մարմնականը, սակայն նույնպես անցողիկ է, քանի որ մարդը փոփոխական է, նրա հոգին կարող է լինել կամակոր, հոգնել, չարանալ, ծերանալ՝ խեղաթյուրելով գեղեցիկի էությունը:

Գեղեցիկի երրորդ աստիճանին *այն երևույթներն են, որ ստեղծվում են գիտությունների և արվեստների շնորհիվ*: Թվում է, թե ժամանակի հոսքն անգոր է գեղեցկության այս տեսակի հանդեպ, քանի որ մարդկության կուտակած գիտելիքներն ու հմտություններն են մարմնավորված այստեղ: Բայց, ըստ Պլատոնի, այս աստիճանին էլ չի տրվում գեղեցիկի լիարժեք պատկերացումը, քանի որ տարբեր գիտությունների ու արվեստների ներկայացուցիչների համար գեղեցիկը կարող է տարբեր լինել:

Հետևապես, կատարյալ գեղեցիկը հնարավոր է միայն չորրորդ մակարդակում՝ իմաստության ու բարիքի գերագույն ոլորտում: *Իսկական, անփոփոխ, հարաբեր գեղեցիկը գոյություն ունի միայն գաղափարների աշխարհում՝ տրամադրությունից ու ժամանակից դուրս*: Այդ անպատճառ գեղեցկությունը հանդես է գալիս որպես սկզբունք և օրինակ, որին պետք է ձգտեն մարդիկ թե ամենօրյա կյանքում (իրենց մարմնի և հոգու գեղեցկացման ամենօրյա ջանքերում), թե ստեղծագործելիս (երբ գրում են գիտական երկեր, կատարում հայտնագործություններ կամ ստեղծում արվեստի արժեքներ): *Պլատոնը գտնում է, որ այդ իդեալական, կատարյալ գեղեցիկը միաժամանակ նաև ճշմարիտ է ու բարի*:

Արիստոտելը որպես գեղեցիկի բնագավառ դիտարկում է արվեստը՝ *ընդունելով, որ գեղեցիկ է չափավորն ու կարգավորվածը*: Ըստ նրա՝ գեղեցիկն ունի մաքրագործող հատկություն, քանի որ գեղագիտական հաճույքը մարդուն թեթևացնում ու ազատում է կուտակված անկատարություններից: Արիստոտելը գտնում է, որ մարդն ազնիվ ու վեհ արարքներ է գործում հանուն գեղեցիկի:

Միջնադարյան մտածողները գեղեցիկ են համարել աստվածայինը, իսկ բնությունն ու մարդուն՝ ստվերային, անկատար: Նրանք մարմինն ու հոգին հակադրել են միմյանց՝ գեղեցիկ համարելով հոգևոր իրողությունները:

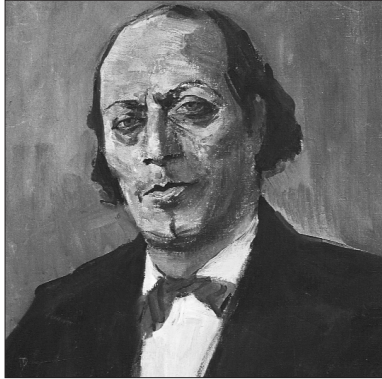
Լուսավորիչ **Գիդրոն** առաջին հանրագիտարանում *գեղեցիկը մեկնաբանել է որպես հարաբերակցություն՝ նշելով, որ գեղեցիկ է այն, ինչ կարգավորված է, միասնական ու համամասնական*: Գիդրոն նաև հավելում է, որ վերոնշյալ հատկությունները կծնեն գեղեցկություն միայն այն դեպքում, եթե դրանց համադրությունը ի վիճակի լինի հուզել մարդկանց:

Գեղեցիկի վերոնշյալ պատկերացումներն ունեն մեկ ընդհանրություն. դրանց համաձայն՝ *գեղեցիկն ինքնին կա, այն մարդու կամքից անկախ է, այսինքն՝ օբյեկտիվ է ինչ-որ իմաստով՝ փիեզերական*:

Գեղագիտական մտքի պատմության մեջ եղել է մեկ այլ *մոտեցում* *ևս, ըստ*

որի՝ գեղեցիկն իրականում չկա, այն միայն մարդու ներաշխարհին է բնորոշ: Բնության երևույթներն ինքնին ոչ գեղեցիկ են, ոչ տգեղ: Մարդն է, որ իր ունեցած գեղեցկության չափանիշներով դաստիարակում է անում բնության մասին: Սա սուբյեկտիվ հասարական մտրեցումն է, ըստ որի գեղեցիկը սուբյեկտիվ է, այսինքն՝ մարդու կամքից կախված: Այս տեսակետի հետևորդներ եղել են և՛ անտիկ աշխարհում, և՛ նոր դարաշրջանում, և՛ ժամանակակից գեղագիտության մեջ: Այս տեսակետի ամենահայտնի ներկայացուցիչներն են անգլիացի իմաստասերներ **Հյումն** ու **Բեքկլին**: Ըստ *Դեյվիդ Հյումի*՝ գեղեցիկն այնպիսի հատկությունն է, որ գոյություն ունի իրերի մեջ ինքնին: Գեղեցիկը գոյություն ունի այն ընկալող մարդու հոգում, և բնության նույն տեսարանը տարբեր մարդիկ կարող են ընկալել տարբեր կերպ: Մեկին այն կթվա գեղեցիկ, մյուսին՝ բնավ ոչ:

«Երվանդ Քոչարի դիմանկարը» գործ՝ Մարտիրոս Սարյանի

Կարծես թե նման ձևով է մտածում և XX դարի հայ մեծ նկարիչ ու քանդակագործ Երվանդ Քոչարը՝ գեղեցիկը բացատրելով հետևյալ կերպ.

«Ի՞նչ է գեղեցկությունը: Գեղեցկությունը մի ուժ է, ինչպես մագնիսականությունը, էլեկտրականությունը, ջերմությունը. ասում են շատերը: Գեղարվեստն այդ ամենն աշխատում է հավաքել, որսալ, արտահայտել:

Բայց այդպե՞ս է արդյոք, թե՞ գեղեցկությունը մեր զգայությունն է, որ բխում է մեր վերաբերմունքից դեպի աշխարհը: Գեղեցկությունը արդյոք մի հարաբերական գաղափար չէ՞, որ կախում ունի մեր հոգու բնակազմությունից: Մի բան ինձ համար գեղեցիկ է, մյուսի համար՝ տգեղ, ուրեմն բացարձակ գեղեցկություն կա՞, թե՞ ոչ:

Գեղեցիկ է այն ամենը, ինչ մեզ գեղագիտական ապրում է պատճառում: Սա անհատական զգացողություն է և չի կարելի որոշակիորեն սահմանել:

Գեղեցիկի, գեղարվեստական ապրումի ձևակերպումն Արվեստն է»:

(Մեջբերվում է ըստ Քոչար Երվանդ, «Ես և Դուք»: Ելույթներ, հոդվածներ ու հիշողություններ, պիես, Երևան, 2007, էջ 17)

Երվանդ Քոչար. Մասունցի Դավթի արչանը

ՀԱՐՅԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Ի՞նչ է գեղեցիկը:
2. Արդյոք հե՞շտ է սահմանել գեղեցիկը: Ինչո՞ւ:
3. Գեղեցիկի բերված ընկալումներից ո՞րն է ամենաընդունելին ձեզ համար:
4. Իսկ ո՞ր ընկալման հետ ընդհանրապես համաձայն չեք:
5. Թվարկե՛ք հարկություններ, որոնք իրենց հերթին բնորոշում են գեղեցիկը:
6. Համաձայն եք, որ գեղեցկությունն ուժ է: Եթե այո, ապա ինչո՞վ է նման մագնիսականությանը, էլեկտրականությանն ու ջերմությանը:
7. Ի՞նչ եք կարծում, ինչո՞ւ է Քոչարը «Արվեստ» բառը գրել մեծատառով:
8. Մեկնաբանե՛ք գեղեցիկի օբյեկտիվ/հարական և սուբյեկտիվ/հարական ընկալումները:

ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔ

📖 Թվարկե՛ք բնական ու արհեստական 10-ական գեղեցիկ երևույթ: Նշե՛ք, թե դրանցից որոնք են ավելի կատարյալ, ներդաշնակ, համամասնական, ամբողջական, համաձայնեցված և այլն: Բացատրե՛ք, թե ինչու:

ԴԱՍ 3. ԳԵՂԵՑԻԿԸ ՏԱՐԲԵՐ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՋԱՎԱՅԻՐԵՐՈՒՄ

Անհատական աշխատանք

Կարդացե՛ք աղյուսակում բերվող երևույթները և մտորե՛ք, թե դրանցից որոնք են գեղեցիկ ձեզ համար, մատիտով լրացրե՛ք աղյուսակը.

Գոյ	Գեղեցիկ է	Գեղեցիկ չէ	Դժվարանում եմ պատասխանել
Կարապ			
Կով			
Օձ			
Նիհար կին			
Գեր կին			
Դուրս ցցված շրթունքներ			
Դիմաներկ օգտագործող տղամարդ			
Հոնքերը սափրած կին			
Գլխի որոշ հատվածների մազերը խուզած մարդ			
Որովայնի վրայի սպի			
Չռոքով սնունդն ավսեից բերանը տանելը			

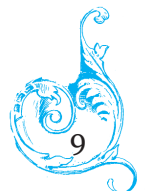
Խմբային աշխատանք

Իսկ այժմ մտածե՛ք նույն երևույթների մասին հնդիկի, թաիլանդացու, աֆրիկյան տարբեր տոհմերի ներկայացուցիչների, ամերիկացու, չինացու, ուզբեկի կամ Վերածննդի դարաշրջանում ապրած մարդկանց տեսանկյունից: Ի՞նչ եք կարծում, նրանցից յուրաքանչյուրն ինչպե՞ս կլրացներ տրված աղյուսակը: 4-5 հոգանոց խմբերում քննարկե՛ք աղյուսակը վերոնշյալ մարդկանց տեսանկյունից՝ փորձելով գտնել ձեր և նրանց մտածելակերպի տարբերությունները: Վերհիշե՛ք ձեր կարդացած գրքերը, դիտած ֆիլմերը (այդ թվում նաև գիտահանրամատչելի), ձեր գիտելիքներն աշխարհագրությունից, պատմությունից և աղյուսակից գտե՛ք այն գոյերը, որոնք գեղեցիկ են համարվում վերոնշյալ մարդկանց համար, մատիտով ստորև բերվող աղյուսակի երկրորդ սյունակում լրացրե՛ք, թե նշված գոյերից յուրաքանչյուրը ո՞ր երկրում, մշակույթում է համարվում գեղեցիկ: Կարող եք ավելացնել նաև այլ մշակույթների կամ տարածաշրջանների անուններ, որոնցում, ըստ ձեզ, տվյալ գոյը համարվում է գեղեցիկ:

Գոյ	Գեղեցիկ է համարվում
Կարապ	
Կով	
Օձ	
Նիհար կին	
Գեր կին	
Դուրս ցցված շրթունքներ	
Դիմաներկ օգտագործող տղամարդ	
Հոնքերը սափրած կին	
Գլխի որոշ հատվածների մազերը խուզած մարդ	
Որովայնի վրայի սպի	
Ձեռքով սնունդը ավստից բերանը տանելը	

ՀԱՐՑԵՐ ՔՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Ի՞նչ եզրակացություններ կարելի է անել աղյուսակների լրացումից:
2. Կա՞ն գոյեր, որոնք գեղեցիկ են համարվում ամենուր: Ի՞նչ եք կարծում, որո՞նք կամ ինչպիսի՞ք են դրանք:
3. Դժվա՞ր էր արդյոք աղյուսակը լրացնելը: Ինչո՞ւ: Խմբերով աշխատելիս օգնո՞ւմ էր, թե՞ ոչ:
4. Եթե փարբեր վայրերի ու դարաշրջանների մարդկանց համար գեղեցիկի ընկալումը փարբեր է, ապա վարվելակերպի ի՞նչ կանոն կարող է թխել դրանից:

ԸՆԹԵՐՅԵՔ ՏԵՔԱՏԸ

«Գեղեցկություն» բառը որտեղ և ինչպես էլ գործածվի, նշանակում է հարկանիշներ, որոնց շնորհիվ մենք սիրում ենք իրը, հիանում դրանով կամ չգտնում դրան:

Ռոբին Չոքս Քուլինգվուդ

Վաղ անցյալում մարդիկ հիմնականում տեղից տեղ են գնացել ոտքով կամ աստիճանաբար ընտելացվող որոշ կենդանիների (ծիեր, ավանակներ, այծեր և այլն) օգնությամբ: Նրանց տեղաշարժման արագությունը մեծ չի եղել, ու մարդկանց մեծամասնությունն իր ողջ կյանքի ընթացքում այդպես էլ դուրս չի եկել այն տարածաշրջանից, որտեղ ծնվել ու հասունացել է:

**Անպոնիո Պոլաչոյո.
Կնոջ դիմանկար**

Կնոջ ճակարի մագերը սափրած են գեղեցիկ երևալու համար

Մարդիկ իրենց ողջ կյանքն ապրել են մեկ մշակույթի շրջանակներում՝ չհավորելով բարու, գեղեցիկի, ճշմարտի իրենց պարկերացումները: Քանի որ նրանք, ըստ էության, որևէ այլ պատկերացման չեն հանդիպել, այդ դարաշրջանում մարդիկ մտածել են, որ իրենց ունեցած գեղեցիկի, բարու, ճշմարտի չափանիշները բացարձակ են: Եվ եթե ինչ-որ մի երևույթ գեղեցիկ է համարվել իրենց կողմից, ուրեմն դա պետք է լիներ գեղեցիկն ընդհանրապես՝ անկախ ամեն ինչից: Հայտնի է, որ ճապոնացիները պարսավել են իրենց նկարիչներից մեկին, որն առաջին անգամ նկարել է եվրոպացու դիմանկար՝ ասելով՝ մի՞թե կարելի էր նկարել այդպիսի այլանդակ մեծ աչքեր: Հասկանալի է, որ ճապոնացու համար աչքի գեղեցկության ընկալումը լրիվ այլ էր, ու եվրոպացու,

նաև մեր տարվածությունը խոշոր, արտահայտիչ աչքերով նրա համար անհասկանալի էր:

Գիտության, տեխնիկայի ու մասնավորապես տրանսպորտային միջոցների զարգացումը մարդուն հնարավորություն է տվել հաշված ժամերի ընթացքում հասնել երկրագնդի մի ծայրից մյուսը: *Տարբեր մշակույթներ, լեզուներ, ավանդույթներ ու արժեքներ ունեցող մարդիկ սկսել են շփվել միմյանց հետ և երբ գործնականում փորձել են բացահայտել, թե որն է, օրինակ, ամենագեղեցիկ շինությունը, գրվածքը, մարդը, բնության երևույթը, հասկացել են, որ փարբեր վայրերի ու ժամանակների մարդկանց ունեցած գեղեցիկի պարկերացումները ոչ միայն փարբեր են, այլև կարող են նույնիսկ հակասել միմյանց: Օրինակ՝ դասական եվրոպացին գեղեցիկ կենդանիներ էր համարում ձիուն, կարապին: Իսկ կովը կամ օձը եվրոպացու համար գեղեցիկ չեն համարվել, այնինչ Հնդկաստանում կովը, իսկ Թաիլանդում օձը համարվել են գեղեցկագույն կենդանիներ:*

Այլ օրինակ. ավանդական հայկական մտածելակերպի համաձայն՝ կնոջ գեղեցկության կարևոր բաղադրիչն են համարվել երկար մագերն ու կամար հոնքե-

րը (պարսավանքի արժանացած կանանց մագերը կտրելը համարվել է պատիժ): Վերածննդի դարաշրջանի կանայք գեղեցիկ են համարել լայն ճակատն ու սափրել են հոնքերը, իսկ նեղ ճակատ ունեցողները՝ նաև գագաթի մագերը՝ լայն (գեղեցիկ) ճակատ ունենալու համար: Եվ պատահական չէ, որ Լեոնարդո դա Վինչիի պատկերած Մոնա Լիզային (որի հոնքերը սափրած են) ժամանակակիցները համարում էին գեղեցկուհի, իսկ այսօրվա մարդը տարակուսում է. արդյո՞ք գեղեցկուհի է պատկերված նկարում:

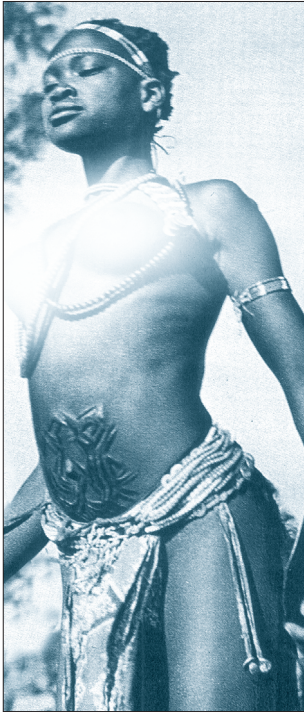

Նիգերիայի բնիկ տղամարդիկ օգտագործում են գարդեր և դիմահարդարում, որպեսզի գեղեցկանան

Տարբեր մշակույթներում գեղեցիկի ընկալման հարաբերականության բազմազան օրինակներ կան: Բերենք ևս մի քանիսը: Այսպես՝ միջնադարյան Չինաստանում կանացի ոտքի գեղեցկությունը նրա փոքրության մեջ էր: Չինացիներն աղջիկ երեխաների ոտքերը կարում էին եզան դեռևս չչորացած մորթով:

Մորթին չորանում էր՝ ընդունելով երեխայի ոտքի ձևը և աղջկա մեծանալուն գուգընթաց սեղմում էր նրա ոտքերը՝ չթողնելով, որ դրանք մեծանան: Մորթին հանում էին արդեն հասունացած աղջկա ոտքերից, որոնք արդյունքում մնում էին փոքր ու նրբագեղ՝ չինական պատկերացումների համաձայն: Հին Պարսկաստանում տղամարդիկ այտերը ծածկում էին կարմրամերկով ու կրում էին երկար մագեր: Հին եգիպտացիները սափրած գլխի վրա մագերի մի գիսակ էին թողնում ձախականջից փոքր-ինչ վեր: Բիրմայում աղջիկները ձգտում էին իրենց պարանոցը երկարացնել մետաղյա օղերի միջոցով, և, վերջապես, Մայա մշակույթի աղջիկներն առջևի ատամների մեջ անցքեր էին անում, որտեղ դրվում էին թանկարժեք քարեր:

Ներկայումս մարդկությունն սպրում է գլոբալացման դարաշրջանում, այսինքն՝ ավելի ու ավելի սերտ են դառնում տարբեր երկրների ու մշակույթների մարդկանց շփումները: Դրանք իրենց հետքերում են գեղեցիկի ընկալման նորասնոր ելևէջներ, հնարավորություն են տալիս, օրինակ՝ հային հիանալ աֆրիկյան, ամերիկյան երաժշտական ռիթմերով, իսկ ամերիկացուն՝ հայկական դուդուկի թովիչ հնչողությամբ: Հնարավորություն է ստեղծվում նաև համադրել տարբեր գեղեցիկ երևույթներ ու ստանալ գեղեցիկ նոր իրողություններ: Չպետք է մոռանալ, սակայն, որ այս դրական միտումների կողքին գլոբալացումը բերում է նաև վտանգներ: Փոքրաթիվ ազգերի մշակույթները վտանգվում են՝ անկարող լի-

Չադի սառա փոհմի աղջիկը հպարտանում է որովայնի զեղեցիկ սպիով

մելով դիմակայել մեծ ծավալով տարածվող որոշ մշակույթների թելադրանքին ու ընդունելով նրանց պարտադրած գեղեցիկի չափանիշները:

◆ **Խորհե՛ք այն մասին, թե ինչու մենք՝ հայերս, առօրյայում չենք կրում մեր ազգային հագուստը: Մի՞թե այն իր գեղեցկությամբ զիջում է, օրինակ, եվրոպական դասական կոստյումին:**

Նման իրավիճակում կարևոր է, որ յուրաքանչյուր մշակույթի կրող (այդ թվում նաև մենք՝ հայերս) հասկանա ու արժևորի սեփական արժեքները, կարողանա պահպանել ու զարգացնել դրանք, հալոսկ ինքնապահպանելու փոխարեն սեփական մշակույթի գեղեցկության հանդեպ՝ չվախենալով և չներժելով նաև համամարդկային համարվող չափանիշները, ընդհակառակը, սովորելով դրանցում եղած լավագույնից ու դրա շնորհիվ կատարելության նոր մակարդակի հասցնելով մեր ազգայինը:

◆ **Խորհե՛ք այն մասին, թե ինչ արեց Կոմիտասը հայկական երաժշտության համար, զրուցե՛ք ավագների հետ այդ մասին, որոնե՛ք գրքերում ու հանրագիտարաններում: Եզրակացություններ արեք երաժշտության ժամանակակից իրադրության մասին:**

ՀԱՐՑԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Հնարավո՞ր է մի իրավիճակ, երբ երկրագնդի վրա սպրոդ բոլոր մարդիկ կունենան գեղեցիկի նույն պատկերացումը: Ինչո՞ւ:
2. Կարո՞ղ եք բերել գեղեցիկի առանձնահատուկ ընկալման այլ օրինակներ:
3. Հնարավո՞ր է համեմատել փարբեր մշակույթներում եղած գեղեցիկ իրողությունները՝ «ընդհանուր հայտարար» գրկելու միտումով: Ինչո՞ւ:
4. Ի՞նչ առավելություններ ու վրանգներ է բերում գլոբալացման գործընթացը փարբեր մշակույթների ներկայացուցիչների համար:

ԱՌԱՋԱԳՐԱՆՔ

✍ Դասարանում կամ մի այլ հարմար տեղում կազմակերպե՛ք երաժշտության ունկնդրում: Փորձե՛ք լսել տարբեր ոճերի երաժշտություն. հանրամատչելի (փոփ), որ ձեզանից ոմանք երևի նախընտրում են, հայկական ժողովրդական, դասական և այլն: Ցանկալի է անպայման լսել Կոմիտաս: Ունկնդրումից հետո ձեր տպավորությունները կիսե՛ք միմյանց հետ:

ԹԵՄԱ 2. ԿԵՆՉԱՂԻ ԵՎ ԱՌՕՐԵԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԵՐԸ

ԴԱՍ 4. ԳԵՂԵՑԻԿԸ ՄԵՐ ԱՄԵՆՕՐՅԱ ԿՅԱՆՔՈՒՄ ԸՆԹԵՐՅԵՔ ՏԵՔՍԸ

*Ամեն արժեք գեղեցկություն է դառնում,
բայց գեղեցկությունն ամեն արժեքից բարձր է...*

Երվանդ Քոչար

Արևելքի մեծ մտածող Բուդդայի կյանքից մեզ է հասել հետևյալ ավանդազրույցը:

Անանդան՝ Բուդդայի գարմիկը և սիրելի աշակերտն ու հետևորդը, մի անգամ գալիս է Բուդդայի մոտ և ասում. «Ես հասկացա, Ուսուցի՛չ, որ գեղեցկության մեր որոնումները, մեր ձգտումն առ գեղեցկություն, վերջապես՝ մեր միաձուլումը գեղեցկության հետ հենց այն է, ինչը կազմում է մեր հոգևոր կյանքի կեսը»:

«Այդպես մի՛ ասա, Անանդա՛, - պատասխանում է Բուդդան, - *դա ոչ թե մեր հոգևոր կյանքի կեսն է, այլ ողջ հոգևոր կյանքը*»:

♦ **Ի՞նչ եք հասկանում «հոգևոր կյանք» ասելով: Ինչպե՞ս կմեկնաբանեք Բուդդայի խոսքերը:**

Մարդ էական ունի մի շարք բնութագրեր: Նրան կարելի է դիտարկել որպես մտածող, հասարակական խմբեր կազմող, իրավունքներ ունեցող, գործիքներ ստեղծող էակի և այլն: Ի թիվս նշված և այլ հատկությունների՝ **մարդը նաև գեղեցկության չգպող էակ է**: Սա նշանակում է, որ *մարդը մի էակ է, որն անընդհար գեղեցկություն ու ներդաշնակություն է որոնում իր գործունեության մեջ*: Ընդ որում՝ ձգտումն առ գեղեցկություն նա կարող է իրականացնել երկու եղանակով. Բուդդայի նշած հոգևոր որոնումների ձևով (որն արտահայտվում է կրոնում, արվեստում, իմաստասիրության մեջ և հոգևոր մշակույթի այլ ոլորտներում), ինչպես նաև մարդու ամենօրյա կյանքում, նրա սովորական, օրից օր կրկնվող գործողություններում՝ առօրեականության մեջ:

Բուդդա (մ.թ.ա. VI դար)

Մարդն ապրում է կարծես երկակի իրականության մեջ: Մի կողմից՝ հոգևոր մշակույթն է, որը սրեղծվում է մվիրյալների ոգեշնչված աշխատանքով, իսկ մյուս կողմից՝ մեր բոլորի ապրած սովորական կյանքն է: Անկախ այն բանից, թե ինչ մասնագիտություն, հասարակության մեջ ինչ դեր, կյանքի ինչ կոչում ունի մարդը, նա գոյատևում է նաև մի ոլորտում, որը կոչվում է կենցաղ:

Հակոբ Հակոբյան.
«Նապոյունորս գործիքներով»

Նախկինում կենցաղի նշանակությունը մարդու կյանքում թերագնահատվում էր: Տիրապետող մտածելակերպի համաձայն՝ հոգևոր որոնումներ ունեցող մարդը պետք է անտեսեր կենցաղային խնդիրներն իր նպատակներին հասնելու համար: Առօրեականությունը դիտվում էր որպես զուտ կենսասապահովման մշակույթ, որը չէր օժտվում հոգևոր մշակույթին բնորոշ գծերով, օրինակ՝ գեղագիտական նշանակությամբ: Այսօր, սակայն, մարդաբանները բացահայտել են, որ մարդու մշակութայնացման

ընթացքում առօրեականության դերը կարող է լինել նշանակալից: *Շատ կարևոր է, թե ինչպիսի միջավայրում, ինչ մարդկային հարաբերությունների մեջ է մեծանում մշակույթի հետ առաջին ծանոթությունը հասարակող մանուկը:*

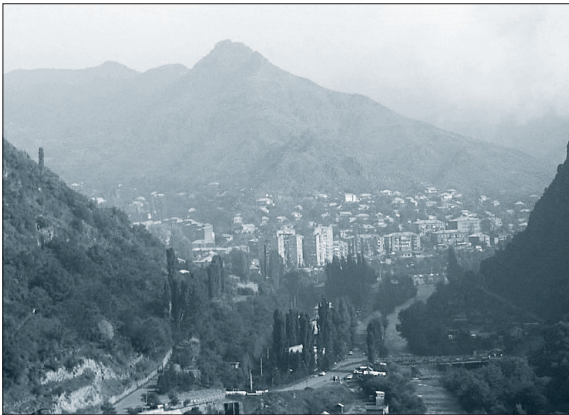
- ◆ **Նկատել էք արդյոք, որ գեղեցիկ միջավայրում դուք էլ ակամա ձգվում եք: Զգացել եք, որ գեղեցիկ, մաքուր, ծաղկազարդ փողոցով քայլելիս ձեզ լավ եք զգում:**
- ◆ **Բաժանվե՞ք երկու խմբի և բանավիճե՞ք. արդյոք առօրյայում հանդիպող գեղեցկությունը էական է, թե՞ անէական: Փաստարկներ բերեք դրույթին կողմ և դեմ տեսակետների օգտին: Ո՞ր փաստարկներն են գերակշռում: Արե՞ք եզրակացություններ:**

Կենցաղի և առօրեականության հետ սերտորեն կապվում է «ապրելակերպ» հասկացությունը: *Ապրելակերպը, ամենալայն իմաստով, մարդու ապրելու եղանակն է, այն չևր, որով մարդը գոյարևում է, նրա ամենօրյա կենսագործունեության եղանակը:* Ապրելակերպի և կենցաղի մաս են կազմում մարդու ամենօրյա հիգիենան, սնունդ ընդունելու ձևերը տանը և հասարակական վայրերում, հագուստը, ժամանցի տարբեր տեսակները, սովորույթները, որոշ ծեսեր և այլն: Կենցաղի նշված կողմերն անհրաժեշտաբար ունեն նաև գեղագիտական բաղադրիչ, որով ազդում են մարդկանց հոգեկերտվածքի վրա: Պատահական չէ, որ ժամանակակից շատ քաղաքներում համայնքային օրենքները ստիպում են մարդկանց

ծաղիկներով պատել իրենց տների շրջակայքը, մաքրել տեղացած ձյունը, չաղտոտել փողոցները՝ կանոնները խախտողների համար նախատեսելով զգալի դրամական պատիժներ: Արդյունքում ստեղծվում է գեղեցիկ քաղաքային միջավայր, որտեղ ապրելն ու գործելն իսկ մաքրագործող ազդեցություն է թողնում մարդկանց վրա:

- ◆ **Մտորե՞ք առօրեականության այնպիսի տարրի մասին, ինչպիսին է առաջին հայացքից անկարևոր թվացող հասարակական գուգարանը: Ի՞նչ է կարծում, ինչպիսի՞ն պետք է լինի այն: Երևի շատերը կասեն՝ մաքուր, խնամված: Իսկ ինչպիսի՞ն են, օրինակ, ձեր դպրոցի գուգարանները: Ո՞վ է պատասխանատու դրանց համար:**
- ◆ **Մտորե՞ք՝ արդյո՞ք հասարակական վայրերում ձեզ պահում էր այնպես, որ ձեզանից հետո թողնեք միայն գեղեցիկ և մաքուր միջավայր: Հիշե՞ք, որ յուրաքանչյուրի անպատասխանատու վերաբերմունքի արդյունքում ստեղծվում է բնավ ոչ գեղագիտական զգացումներ առաջացնող իրադրություն:**
- ◆ **Գիտե՞ք արդյոք, թե այն վայրերում, որտեղ սովորույթ ունեք գրոսնել, որքան աղբամաններ կան և որտեղ են տեղադրված: Հաճա՞խ եք օգտվում դրանցից: Արդյո՞ք հաճելի է գրոսնել աղբով ծածկված փողոցներում կամ գրոսայգիներում:**
- ◆ **Ուշադրություն դարձնո՞ւմ եք սնվելու գեղագիտական կողմին, թե՞ կարող եք ուտել ինչ որտեղ պատահի և ինչպես պատահի: Փողոցում արևածաղկի սերմեր ուտո՞ւմ եք: Ի՞նչ է կարծում, դա գեղեցի՞կ է: Համաձա՞յն եք արդյոք հանուն գեղեցկության հրաժարվել ձեր որոշ սովորույթներից: Ինչո՞ւ:**

Առօրեականության դերը չի կարելի անտեսել, քանի որ, ի տարբերություն բարձր հոգևոր մշակույթի ոլորտում ապրող սակավաթիվ ընտրյալների, մարդկանց մեծամասնությունն իր կյանքի հիմնական մասն անց է կացնում կենցաղի, առօրեականության աշխարհում: *Եվ եթե մեր կենցաղում գեղեցկությունը տեղ չի գտնում, դրանով մենք աղքատացնում ենք ինքներս մեզ՝ հնարավորություն չտալով զգալու, վայելելու գեղեցիկը որքան հնարավոր է հաճախ, զգալու մեր գոյության լիակատարությունը նաև գեղեցիկի միջոցով:* Գեղեցիկը տիեզերական երևույթ է, այն պարուրում է մարդուն՝ վեհացնելով ու բարձրացնելով նրան մանր առօրեական ունայն քաշքշուկից, ուրեմն եկեք չպակասեցնենք գեղեցիկը մեր առօրյայում, չստեղծենք խոչընդոտ ի սկզբանե մարդուն տրված բնական կամ գուցե աստվածային գեղեցկության առջև:

Տեսարան Ալավերդի քաղաքից

ԳԱՍ 5.6. ՄԵԶ ԵՐՁԱՊԱՏՈՂ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՂՄԸ

ԸՆԹԵՐՅՔ ՏԵՔՍՏԸ

Գեղեցիկը տիեզերական երևույթ է: Բնություն-տիեզերքն իր ամբողջության մեջ գեղեցիկ է, ներդաշնակ և կատարյալ: Մարդը նախնադարից առ այսօր աստիճանաբար սովորել է տեսնել-զգալ բնության գեղեցկությունը, գնահատել այն ու նմանակել դրան:

Գեղագիտորեն դաստիարակված մարդն իր շրջապատի հանդեպ դրսևորում է լրիվ այլ վերաբերմունք, քան գեղագիտորեն չզարգացածը: Նա չի կարող խեղաբյուրել իրեն շրջապատող ներդաշնակությունը, ի վիճակի չէ աղարկել միջավայրը, լինի դա բնություն, թե մարդու կողմից սրեղծված արհեստական միջավայր:

- ◆ **Վերլուծե՛ք ձեր վարքը բնության գրկում էքսկուրսիաների ժամանակ: Ի՞նչ զգացում եք ունենում, երբ որոնելով բնության գողտրիկ անկյուն հանգստանալու համար՝ տեսնում եք ձեզանից առաջ այնտեղ եղած մարդկանց «հեռքերը»:** շէր, տոպրակներ, գանազան տուփեր և այլ աղբ: Արդյո՞ք լիակատար է հանգիստը նման միջավայրում:

Բնության գեղեցկությունը չափանիշ է մարդու համար, և պատահական չէ, որ շատ ու շատ մարդկային ստեղծագործություններ կրկնում են բնության այս կամ այն տարրի գեղագիտական բնութագրերը. ձևերը, գույները, ծավալները և այլն: Իհարկե, նման կրկնության մեջ հաճախ կան տեխնիկական լուծումներ, օրինակ՝ որոշ ինքնաթիռների թևերը դեպի հետ են թեքվում՝ նմանակելով արծվի սրընթաց վայրէջքի ժամանակ նրա թևերի դիրքը, որպեսզի հասնեն արագության մեծացման: Չարմանալի չէ, որ ինքնաթիռները նման են թռչունների, իսկ որոշ ուղղաթիռներ՝ ճպուռների և այլն: Սակայն նմանակումը, բացի տեխնիկական պատճառներից, ունի նաև գեղագիտական կողմ. երբ արդեն ստեղծվել է մարդու գործնական նպատակները բավարարող սարք, օրինակ՝ ավտոմեքենա, սկսում են մտածել դրա գեղեցկության, ձևերի սահունության, գույնի, լույսի խաղի և այլ գեղագիտական բնութագրերի մասին: Արդյունքում ստեղծվում են և՛ իրենց գործը կատարող, և՛ աչքին հաճելի մեքենաներ ու սարքեր:

Մարդը մեծ հաշվով ապրում է բնության գրկում: Սակայն ունի ավելի նեղ միջավայր, դա նրա համայնքն է՝ գյուղը կամ քաղաքը, իսկ է՛լ ավելի նեղ միջավայրը մարդու տունն է, բնակարանը: Եթե փորձենք մարդուն շրջապատող իրերի աշխարհը նկարագրել մարդուն պարուրող համակենտրոն շրջանների տեսքով, ապա կստանանք հետևյալ պատկերը: Մարդուն ամենամոտից պարուրող իրերի շրջանը պարունակում է հագուստը և զանազան զարդարանքները: Հաջորդ շրջանում կենցաղի իրերն են՝ սպասքը, որ անհրաժեշտ է սնվելու համար, կահույքը և այլ իրեր, որոնց շնորհիվ մարդը կազմակերպում է իր ամենօրյա կյանքը (սեղան, բազմոց, հեռուստացույց, կարի մեքենա, լվացքի մեքենա, նարդի, շաշկի,

տարբեր գործիքներ և այլն): Երրորդ շրջանում արդեն կացարանն է՝ իր ներքին պլանավորմամբ, պատերի բաժանումներով կամ դրանց բացակայությամբ: Չորրորդ շրջանը բուն ճարտարապետական միջավայրն է, որը մարդուն շրջապատող արտաքին միջավայրն է՝ բակը, փողոցը, հրապարակը, քաղաքը: Մարդուն շրջապատող այս բազմաշերտ միջավայրը կարևոր նշանակություն ունի նրա գեղեցիկի պահանջմունքի բավարարման ու գեղագիտական դաստիարակության գործում:

*Մանկական սենյակի կահույքի նմուշ
Ուշադրություն դարձրեք՝ ինչպես է օգտագործված
տարածությունը*

- ♦ **Մտաբերե՛ք ձեր մանկության այն խաղալիքները, որոնք ազդեցություն են թողել ձեզ վրա: Ինչպիսի՞ն էին դրանք: Գեղեցի՞կ էին արդյոք: Ի՞նչ եք կարծում, ինչո՞ւ:**

Գեղեցկության հանդեպ մարդու ձգտումն արտացոլվել է նրա ունեցած իրերում. հնագետները պեղել են բազմաթիվ գեղեցիկ զարդեր ու կենցաղի իրեր երկրագնդի տարբեր բնակավայրերում: Մարդը հնուց ի վեր ձգտել է գեղեցկացնել նաև իր կացարանը: Հնագույն քարանձավների պատերին օժտված մարդիկ նկարներ են արել՝ գեղեցկացնելով իրենց բնակության վայրը: Հետագայում մարդը սկսել է կառուցել տարատեսակ շինություններ՝ գեոմափոր նկուղներից մինչև ժամանակակից երկնաքերները ու միշտ իր առջև, հարմարավետությունից բացի, դրել է նաև գեղեցկության պահանջը: Բոլոր դարաշրջաններում մարդը փորձել է գեղեցկացնել իր կացարանը, ինչպես որ կարողացել է: Այդ ձգտման արդյունքում առաջացել են պերճաշուք պալատներ, հոյակերտ կառույցներ, որոնցից շատերը դարեր շարունակ հիացնումք են պատճառում մարդկանց: Ժամանակակից մարդը նույնպես ձգտում է գեղեցկացնել իր կացարանը՝ դրա համար դիմելով գիտատեխնիկական նորագույն նվաճումներին՝ կախովի առաստաղներ, լուսավորման

Քարանձավի պատին արված մարդկանց ու կենդանիների հնագույն պատկերներ

նորագույն համակարգեր, արդի տեխնոլոգիաներով ստացված ներկանյութեր և այլն:

Ներկայումս կացարանը բնութագրելիս տարբերում են **ներսույթը՝ ինպերիեր, և դրսույթը՝ էքսպերիեր**, որոնք հավասարապես կարևոր են գեղագիտական տեսանկյունից: Հայերիս շրջանում հաճախ է հանդիպում հետևյալ մտայնությունը. թող կացարանը գեղեցիկ և հարմարավետ լինի ներսից, իսկ դրսից՝ ինչ ուզում է թող լինի:

- ◆ **Նկատե՞լ եք երբևէ, թե ինչպես է աղավաղվում ճարտարապետական գեղեցիկ լուծումներ ունեցող շենքի տեսքը, երբ որոշ բնակիչներ կցակառուցում են, օրինակ՝ պատշգամբներ, առանց հաշվի առնելու շենքի ամբողջակամության պահպանման խնդիրը:**
- ◆ **Գեղեցի՞կ է արդյոք, երբ տեսնում եք ճոխ առանձնատուն՝ հավանաբար գեղեցիկ այգիով ներսում, որը, սակայն, պարսպապատված է դրսից անհրապույր քարե պարսպով, որի աջ ու ձախ կողմերում, որպես կանոն, աղբ է լինում քափված: Արդյո՞ք մնան տների տերերը չպետք է մտածեն ողջ միջավայրի, այլ ոչ թե միայն պարսպի ներսի տարածքի մասին:**

Մարդը ներսույթը գեղեցկացնելու ժամանակ (ինչն ինքնին կարևոր է) մտածում է անչնական շահի (թեկուզ գեղագիտական) մասին, իսկ գեղեցկացնելով դրսույթը՝ մարդը մտածում է համահասարակական շահի մասին, չգրում է բոլորի համար հաճելի դարձնել իրականության այն հատվածը, որտեղ ունի գործելու հնարավորություն: Հետաքրքիր է, բայց մեզանից յուրաքանչյուրի տուն որքան էլ շատ մարդ այցելի, միևնույն է, դա շատ ավելի սահմանափակ թիվ է, քան այն մարդկանց թիվը, ովքեր ուղղակի կարող են անցնել մեր տան մոտով: Մտածելով նրանց մասին, ի վերջո, մենք կմտածենք բոլորիս մասին, որպեսզի մեր հարազատ համայնքներում զբոսնելիս ստանանք դրական լիցքեր ու բավարարվածություն:

Իհարկե, մարդիկ միշտ չեն այդ կերպ մտածել: Պատմականորեն քաղաքները սկսել են կառուցվել տարերային կերպով: Մարդիկ միմյանց կից կառույցներ են շարել ու նույնիսկ «լաբիրինթոսներ» են ստացվել, ինչպես Կրետե կղզու մայրաքաղաք Կնոսոսում: Սակայն ժամանակի ընթացքում, և՛ գործնական, և՛ գեղագիտական նկատառումներից ելնելով, մարդիկ հանգել են քաղաքների կառուցումը վերահսկելու՝ քաղաքաշինության խնդրին: Այսօր ողջ աշխարհում կան բազմաթիվ հաստատություններ, որտեղ նախագծվում են ոչ միայն առանձին շենքեր կամ նույնիսկ շենքերի համալիրներ, այլև ամբողջ թաղամասեր ու քաղաքներ: Հարմարավետության, հուսալիության ու գործառույթային այլ նպատակների կողքին մնան հաստատությունները մեծ տեղ են տալիս գեղագիտական բաղադրիչին: Երբ ժամանակակից քաղաքներում ցանկանում են կառուցել նոր մեծ շինություն, նախ և առաջ քննարկում են այն հարցը, թե որքանով է տվյալ շինությունը ներդաշնակում արդեն ստեղծված միջավայրին, որքանով է գեղեցկացնում այն: Եթե նախագծվել է ինքնին գեղեցիկ շինություն, որը, սակայն, չի համապատասխանում այն վայրին, որտեղ որոշել են կառու-

ցել այն, ապա հատուկ հանձնաժողովները կարող են մերժել նման շինարարությունը կամ առաջարկել այդ շինությունը կառուցել այլ համապատասխան վայրում:

- ◆ **Կազմակերպե՛ք զբոսանք ձեր համայնքում ու փորձե՛ք դատողություններ անել միջավայրի գեղագիտական կողմի մասին (ներդաշնա՞կ են արդյոք կառույցները շրջակա բնության լանդշաֆտին ու ճարտարապետությանը, յուրակե՞րպ եմ, թե՞ միանման, առաջացնո՞ւմ են գեղագիտական զգացմունքներ, թե՞ անտարբեր են թողնում, կա՞նչ ծակող, խանգարող որևէ բան, իսկ ի՞նչ կարելի էր ավելացնել և այլն):**

*Պարահասկան չէ, որ մարդուն շրջապատող և հաճախ նրա կողմից ստեղծվող միջավայրն անվանվում է նաև **գեղագիտական միջավայր**: Չէ՞ որ մարդիկ իրենց մտքերը, զգացմունքներն ու իդեերը մարմնավորում են իրենց կողմից ստեղծվող շինություններում և բազմաթիվ առարկաներում, որոնցով շնավորվում է մարդու կենսական առարկայատարածական միջավայրը, որն էլ իր հերթին շնավորում է իր սահմաններում ապրող ու գործող մարդկանց: Մարդը հուզական-պատկերային կապվածություն է ունենում միջավայրի հետ՝ գիտակցված լինի դա, թե ոչ:*

- ◆ **Հիշե՛ք գինվորի հոգում իր նախրյան հեռու-հեռու դալար բարդու կարտոը կամ հորիզոնին Մասիսի ու Սիսի պերճաշուք ուրվապատկերը տեսնելու հայաստանցիների կարոտախտն արտասահմանում և այլն:**
- ◆ **Կա՞ն շրջակա միջավայրի պատկերներ, որ տպավորվել են ձեր մեջ: Ունե՞ք կարոտախտ որևէ պատկերի հանդեպ:**

Մարդը կապվում է ոչ միայն բնական երևույթների հետ՝ ծառեր, լեռներ, լճեր և այլն, այլև մարդաստեղծ երևույթների՝ դարպասներ, շինություններ, փողոցներ, որոնց արտաքին գեղագիտական լուծումները խորապես տպավորվում են մարդու հոգում՝ իր բնակավայրին հաղորդելով անկրկնելիություն և հարազատություն:

Մարդուն շրջապատող առարկայատարածական միջավայրը՝ «երկրորդ բնությունը», ստեղծում են **ճարտարապետությունը և դիզայնը**: *Ճարտարապետությունը շնավորում է այդ միջավայրի կայուն «կմախքը», իսկ դիզայնը միս ու արյուն է հաղորդում այդ կմախքին*: Ճարտարապետությունը կազմակերպում է տարածությունը՝ բաժանելով այն որոշակի հատվածների, ընդգծելով կարևոր մասերը, համամասնություն ստեղծելով բնական երևույթների ու կառույցների միջև, իսկ դիզայնը հնարավորություն է տալիս տարածությունը «լցնել» բազմազան առարկաներով և առարկաների խմբերով, որոնք ծառայելով մարդկային գործունեության բազմազան ձևերին՝ միաժամանակ ունեն նաև գեղագիտական նշանակություն (օրինակ՝ լուսացույցները փողոցում, աղբամանները և այլն): Իրերն ազդում են միջավայրի վրա և պետք է լինեն իրենց տեղում: Օրինակ՝ գերժամանակակից գովազդային լուսային տառերը գեղեցիկ կարող են դիտվել ժամանակակից շինությունների վրա, բայց կհամարվեն անճաշակ ու բացասական հույ-

գեր կառաջացնեն, եթե տեղադրվեն անցյալ դարերի ճարտարապետական կառույցների վրա՝ հակադրվելով վերջինների գեղեցկության արտահայտման այլ եղանակին:

«Երկրորդ բնության» նշանակությունը չի սահմանափակվում մարդու գործնական նպատակներով, անվտանգության խնդիրներով, նպատակահարմարությամբ: Մարդուն շրջապատող առարկայական-փարսժական միջավայրի ձևերը կրում են փեղեկույթ՝ ինֆորմացիա, որը հնարավորություն է տալիս պահպանել մշակութային ավանդույթները, վարքի ձևերը, վարվելակերպի կանոնները և այլն: Օրինակ՝ ժամանակակից քաղաքներում փողոցների երթևեկելի մասերում լայնքով գծված սպիտակ շերտերը «հուշում են» հետիոտներին, որ ճանապարհը պետք է անցնել այդ մասերով, իսկ ճանապարհի երկայնքով գծված հոծ գիծը «հուշում է» վարորդներին, որ այն հատել չի կարելի: Մարդու միջավայրը կազմող առարկաների ձևերում խտացվում են տվյալ դարաշրջանի հասարակության պատկերացումները, բարոյական սկզբունքները: Միջավայրն ազդում է մարդու վրա նաև գեղագիտորեն՝ բավարարելով նրա ունեցած գեղեցիկի պահանջմունքը: Ձևավորելով իրեն շրջապատող միջավայրը՝ մարդը ձևավորում է իր ապագան, իր տրամադրությունը, հույզերը, վերաբերմունքն իր և այլոց հանդեպ: Միջավայրը ծնում է մարդու հոգում տեղի ունեցող բարդ երևույթներ (դժգոհություն, ցավ կամ հակառակը՝ գոհունակություն, բավարարություն), այն առավել ևս կարևոր է նոր ձևավորվող անհատների համար:

- ◆ **Պատահական չէ, որ մարդասեր մտածողներն անհրաժեշտ են համարում ժամանակակից բանտերում գորշ գույնի և սառը ցեմենտի տիրապետումից հրաժարվելն ու մարդու համար հաճելի ինտերիեր ստեղծելը: Նրանք գտնում են, որ ազատության կորուստն արդեն իսկ պատիժ է բանտում գտնվողի համար, և պետք չէ նրա ամեն օրն անտանելի դարձնել նաև ավանդական բանտային դաժան միջավայրով:**

Արդեն նշվեց, որ միջավայրի գեղեցկացմանը նպաստում է դիզայնը: *Դիզայնը ստեղծագործության մի ձև է, որի նպատակն է իրերին տալ որոշակի արտաքին փեսք:* Դիզայնի առարկա են դառնում, որպես կանոն, այն իրերը, որոնք թողարկվում են զանգվածաբար՝ արտադրվում են:

Ներսույթի դիզայնի փարբերակ

Նման արտադրանք կարող են լինել սպասքը, կահույքը, գործարանային հաստոցները, մեքենաները և այլն: «Դիզայն» բառն անգլերենում նշանակում է նախագծել, սակայն որպես միջավայրի գեղագիտական ձևավորում այն ձեռք է բերել նոր իմաստ անցյալ դարի կեսերին: Մարդիկ հնուց ի վեր զբաղվել են իրենց շրջապատող իրերի հարդարմամբ: Սակայն դա արել են արհեստավորները՝ այդ իրերը ստեղծելուն զուգընթաց: Ժամանակակից աշխարհում դի-

զայնի անհրաժեշտությունը կարևորվեց այն բանից հետո, երբ ոգևորված ինչ-որ արտադրանք զանգվածային թողարկելու հնարավորությունից՝ մարդիկ սկսեցին տեխնիկայի միջոցով արտադրել անհրապույր, միայն գործնական նշանակությամբ օժտված առարկաներ:

♦ **Ձեր ծնողները կիշեն քերես այլումինե ամաններն ու գդալ-պատառաքաղները, որոնցով սնունդ ընդունելը երևի զուրկ էր գեղագիտական բավարարությունից:**

Ներկայումս «դիզայն» բառն օգտագործվում է շատ լայն իմաստով, ու մարդուն շրջապարող իրերի, ներսույթի ու դրսույթի ձևավորումը համարվում է դիզայն: Նախորդ դարերի արհեստավորների փոխարեն արդյունաբերական հասարակությունում առաջ է գալիս նախագծողի (կոնստրուկտոր) մասնագիտությունը, որին օգնության է գալիս նկարիչը՝ նախագծվածը գեղեցկացնելու ձգտումով: Երբ նախագծողն ու նկարիչը միավորվում են նույն անձնավորության մեջ, խոսում են դիզայների մասին: *Դիզայները գեղագիտական կողմնորոշում ունեցող ճարտարապետ-ինժեներն է:* Հագուստի դիզայներները մտահոգված են հագուստի ձևերով, իսկ ներսույթի դիզայներների խնդիրն է կապակցել, օրինակ, մնջասենյակի գործառույթները նրա գեղագիտական կողմի հետ:

Գեղագիտական մոտեցումը ներկայումս հիմնովին ներառվել է արդյունաբերության մեջ և համարյա բոլոր ոլորտներում խաղում է իր կարևոր դերը (ընդհուպ մինչև կամուրջների, ճանապարհների, մարզադաշտերի նախագծում և այլն): Այսօր արտադրության համարյա ոչ մի բնագավառ չի կարող գոյատևել առանց գեղարվեստական նախագծման՝ դիզայնի, քանի որ մարդու մեջ գեղագիտական հաճույք չառաջացնող իրերը պարզապես սպառող չեն ունենա:

ՀԱՐՑԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Համաչափն էք, որ մարդն առ գեղեցիկ չգտնում ունեցող էակ է: Ինչո՞ւ:
2. Ազդո՞ւմ է արդյոք միջավայրը մարդու վրա: Ինչպե՞ս:
3. Ո՞ր միջավայրն է, ըստ ձեզ, ավելի գեղեցիկ. գյուղական, թե՞ քաղաքային: Ինչո՞ւ:
4. Մարդուն շրջապարող իրերի աշխարհն ըստ շրջանների դասակարգման հետ համաչափն էք, թե՞ ոչ: Ինչո՞ւ:
5. Ի՞նչ դեր ունեն ճարտարապետությունն ու դիզայնը միջավայրի ձևավորման գործում:
6. Կարո՞ղ էք բերել, ըստ ձեզ, մեկ ճաշակով և մեկ անճաշակ դիզայնի օրինակ ու վերլուծել:

ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔ

🎨 Ձեր ընտանիքի անդամների շրջանում անցկացրե՛ք հարցում՝ «Մոդան դրակա՞ն երևույթ է, թե՞ բացասական» թեմայով: Ամփոփե՛ք արդյունքները դասարանում ներկայացնելու համար:

ԳԱՍ 7. ՄՈՒԱՅԻ ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԱՐԲԸ: ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱԳՈՒՄՏ

Խմբային աշխատանք

4-5 հոգանոց խմբերում ամփոփե՛ք ձեր անցկացրած հարցման արդյունքները: Արե՛ք եզրակացություններ:

ԸՆԹԵՐՅԵՔ ՏԵՔՍԱԸ

«Մոդա» բառը ծագում է ֆրանսերեն «մոդ» բառից, որն իր հերթին գալիս է լատիներեն «մոդուս» եզրույթից, որը նշանակում է չափ, եղանակ, կանոն: **Մոդան, ընդհանուր առմամբ, հասարակական կյանքի այս կամ այն ոլորտում որոշակի շեղերի, սկզբունքների, օրինակների փիրապետությունն է: Ի տարբերություն ոճի, որի մասին կիսուսենք հետագայում, մոդան արտացոլում է կենցաղային իրերի և արվեստի գործերի արտաքին տեսքի կարճաժամկետ և համեմատաբար մակերեսային փոփոխությունները:**

Նեղ իմաստով «մոդա» բառը նշանակում է հագուստի ու սանրվածքի ձևերի և հագնվելու ու դիմահարդարվելու եղանակների հերթագայումը: Այս բառն օգտագործվում է նաև փոխաբերական իմաստով՝ նշանակելով անկայուն, անցողիկ հանրաճանաչություն: Խոսվում է, օրինակ՝ մոդայիկ երգչի, մոդայիկ խոսելաձևի, մոդայիկ գրքերի կամ կինոնկարների մասին՝ ի հակադրություն այնպիսի գրքերի, կինոնկարների, խոսելաձևերի և այլն, որոնք անցողիկ չեն, այլ մնայուն, անանց արժեքներ:

- ◆ **Վերհիշե՛ք, թե ինչ առնչությամբ եք օգտագործել կամ լսել «մոդա» կամ «մոդայիկ» բառերը:**

Մոդան առկա է մարդու գործունեության ամենատարբեր բնագավառներում, կենցաղից (սանրվածք, դիմահարդարում, կենցաղային իրեր, մեքենաների դիզայն և այլն) մինչև արվեստի տարբեր ճյուղեր (գրականություն, երաժշտություն, ճարտարապետություն և այլն): Այն ունի մարդկանց վարքը կարգավորող, հաճախ նույնիսկ պարտադրող բնույթ: Տվյալ ժամանակահատվածում մոդայիկ համարվող ձևերը (սանրվածք, քայլվածք, շենքի արտաքին ձևավորում և այլն) համարվում են գեղեցիկ ու հարգելի, և կամա-ակամա հասարակության ստվար զանգվածները ձգտում են հագնվել, սանրվել հենց այդ ձևով, իրենց տները կառուցել նման սկզբունքներով և այլն:

Մոդան մարդկանց վարքը կարգավորում է հետևյալ մեխանիզմով: Այն, որպես կանոն, թելադրվում է հասարակության վերնախավի կողմից, որը դրանով իսկ փորձում է ցույց տալ իր առանձնահատուկ, այսպես ասած, «էլիտար» (ընտրյալ) լինելը: Իսկ հասարակության մնացած շերտերի ներկայացուցիչները հետևում են մոդային, որպեսզի նախ իրենց հարգանքը ցուցադրեն մոդա թելադրողների հանդեպ և ապա ցույց տան բոլորին, որ իրենք ոչնչով պակաս չեն նրանցից:

Մոդայի պարտադրող բնույթն էլ արտացոլվում է նրանում, որ տվյալ պահի մո-

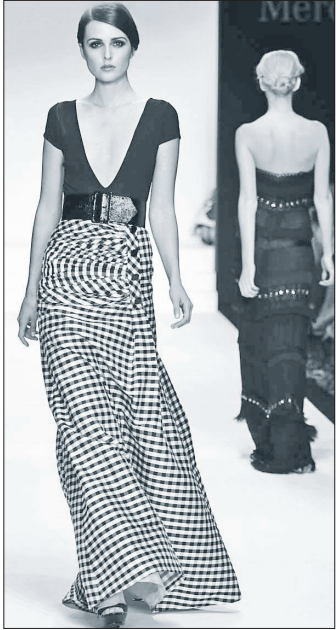

դան արհամարհող մարդիկ հաճախ հայտնվում են «լուսանցքում»։ Կարծես թե անտեսելով արտաքին ձևերը՝ նրանք անտեսում են նաև տվյալ հասարակության սկզբունքները։ Արդյունքում հասարակությունը չի ընդունում նրանց այլ կերպ լինելը՝ անուղղակի ճնշում գործադրելով ու ստիպելով հետևել մոդային։

Մոդան բարդ երևույթ է, որի զարգացումը վերջին հարյուրամյակում մեծ թափ է ստացել, և եթե նախկինում որոշակի ճաշակն ու ձևերը կարող էին տիրապետել մինչև 20 տարի, ապա վերջին տարիներին յուրաքանչյուր հնգամյակում մոդան կարող է սկզբունքային փոփոխությունների ենթարկվել։ Ներկայումս մոդայի զարգացումը դարձել է մասնագիտական խմբերի մենաշնորհը։ Այդ խմբերը, որոնք Փարիզում, Հռոմում կամ այլուր ստեղծում են որոշակի ձևեր, կադապարներ, գունային նախապատվելի համադրություններ, որոնց ձգտում են հետևել աշխարհի տարբեր ծայրերում ապրող մարդիկ՝ մտածելով, որ դրանով կարող են հասնել իրենց ձգտումներին։

Մոդան պայմանականություն է, բայց անհրաժեշտ պայմանականություն, որն արտացոլում է տվյալ հասարակությունը կազմող անհատների ազատության, ոգեղենության, ճաշակի և այլ հատկանիշների ամբողջությունը։ Մոդան հնարավորություն է տալիս անհատին յուրացնել հասարակության կուտակած մշակութային փորձը, և դրանով այն շատ կարևոր է երիտասարդների համար։ *Մյուս կողմից՝ մոդան արտացոլում է նոր սերունդների չգրումն ապրել նոր ձևով, չնմանվել նախորդ սերունդներին, ինքնահասարակել։* Կարևոր է նաև չմոռանալ, որ մոդայում «նորը լավ մոռացված հինն է», և մոդային կուրորեն հետևելը կարող է, ընդհակառակը, անհատին դիմագրկել՝ դարձնելով ինքնուրույն մտածողություն չունեցող մեմանակող։

Ժամանակակից աշխարհում շատ արագ են փոփոխվում կյանքի պայմանները։ Նույնչափ արագ փոփոխվում է մոդան՝ ստիպելով մարդկանց ավելի շատ դրամ ծախսել արտաքինի վրա, քան դա կարվեր 50-100 տարի առաջ։ Այսօր նոր և հաճելի տեսք ունեցող զգեստը, կոշիկը, պայուսակը կարող է դեն նետվել մոդայիկ չհամարվելու պատճառով։ Մարդը դադարում է կապվել որևէ զգեստի կամ զարդի հետ, այնինչ անցյալում մարդը կարող էր մեկ տոնական զգեստ ունենալ իր կյանքի տարբեր իրադարձությունների ժամանակ հագնելու համար (և դրանով իսկ այդ զգեստը կրում էր մարդու ուրախություններին ակամատես եղած բարեկամի խորհուրդը)։ Իսկ ընտանեկան զարդերը կարող էին փոխանցվել սերնդեսերունդ՝ իրենց մեջ կրելով մեր նախնիների ոգին, նրանց երազանքների ու բարեմաղթանքների խտացումը։

Քենահարթակի վրա

ԼՐԱՅՈՒՅԻՉ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՅՈՒԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱԳՈՒՍՏ (տարազ)

Ազգային տարազը փոխառ ազգի ներկայացուցիչների կողմից դարերի ընթացքում ընդունված զգեստների, գլխավորների, ուրբերին հագցվող միջոցների և արդուզարդի ամբողջությունն է: Ավանդական տարազը ցույց է տալիս, թե փոխառ հագուստ-կապուստը կրող մարդը հասարակության որ շերտին է պատկանում, ինչ դիրք ու դեր ունի: Տվյալ ազգի պատմության նյութական կրողը լինելով՝ ազգային հագուստն արտացոլում է փոխառ ազգի մշակութային ինքնատիպությունն ու ազգային բնութագրի որոշ կողմեր:

Հագուստն առաջացել է, որպեսզի մարդուն պաշտպանի բնության անբարենպաստ պայմաններից՝ քամուց, ցրտից, խոնավությունից և այլն: Սակայն ժամանակի ընթացքում մարդը չի բավարարվել այս կամ այն կերպ իր մարմինը ծածկելով, այլ հագուստին փոխել է նաև գեղագիտական նշանակություն՝ չգրելով նրա միջոցով արտացոլել գեղեցիկի իր պատկերացումները կամ պարզապես գեղեցկանալ: Առօրյա հագուստը ծնվել է փոխառ տարածքի բնակչիմայական պայմաններից:

Հասկանալի է, որ Հին Հունաստանում տաք կլիմայական պայմանների շնորհիվ հագուստը եղել է թեթև, ուրևամանները՝ բաց: Իսկ Կրետայի կամ Կիպրոսի ժողովուրդների հագուստը հիմնականում մորթիներից է, ծանր, իսկ ուրևամանները՝ երկարաճիպ ու տաք:

Մեկ համահայկական ընդհանուր տարազ չկա: Հայկական լեռնաշխարհի տարբեր վայրերում կլիմայական պայմանների տարբերության, ինչպես նաև մարդկանց նիստավայրի և ավանդույթների բազմազանության շնորհիվ առաջացել են հայկական տարազի մի շարք համալիրներ, որոնցում հագուստի այս կամ այն դերալը, օրինակ՝ կանանց գոգնոցը կամ տղամարդկանց թիկնոցը, առկա է եղել կամ բացակայել է: Ազգագրագետները տարբերում են Վասպուրականի, Բարձր Հայքի, Սյունիք-Արցախի, Գուգարքի և այլ տարազային համալիրներ: Դրանցում արտացոլվել են նաև հայոց շիրուներն իրենց հարևան ժողովուրդների հետ ու նրանցից փոխառած հագուստների դերալները, անվանումները և այլն: Միևնույն տարածքում նույնպես եղել են տարբերություններ առանձին խավերի տարազների միջև. դրանք իրարից տարբերվել են օգտագործված գործվածքների, թելերի, կարի որակով, նրանց վրա կատարված նուրբ ձե-

Շարախի տարազ, XIX դ.

Երևանի տարազ, XIX դ.

նագործների քանակով, հարգի համարվող դերավների առկայությամբ կամ բացակայությամբ և, իհարկե, զարդերի քանակով ու արժեքով:

Հայկական տարազը համարվում է արշակ, բաց տիպի, քանի որ զգեստն ունի կտրվածքներ առջևից և կողքերից: Չգեստի ուրվագիծն ազատ է, իսկ գույներից գերակշռում են կարմիրը, կապույտը, կանաչը, մանուշակագույնը և դեղինը: Հայկական զգեստը երկարափեշ է, կողքերի ճեղքվածքներով, ունի նաև գոտի: Հայկական հագուստի մեջ լայնորեն օգտագործվել է ասեղնագործությունը, իսկ նախշերն ունեցել են և՛ գեղագիտական նշանակություն, և՛ պաշտամունքային (հին հայերը հավատացել են, որ այս կամ այն նախշը կրողին կարող է պահել առողջ և անփորձանք):

◆ **Ի՞նչ էք կարծում, հնարավո՞ր է արդյոք և իմաստ ունի՞ վերադառնալ հայկական ավանդական հագուստին: Եթե այո, ապա ի՞նչ եղանակով դա կարելի է անել:**

Հայկական ազգային հագուստի պահպանված քաղմաշկությունն ու գեղեցկությունը կարող են ոգեշնչել հայկական նորաշեղանի տղամարդիկ, որպեսզի վերջիններս օգտագործեն ավանդական ազգային զգեստի յուրակերպ կողմերն ու սրեղծեն այնպիսի համադրություններ, որոնք կդիտվեն և՛ ժամանակակից, և՛ գեղեցիկ՝ միաժամանակ կրողի մեջ առաջացնելով ազգային պարկանելության ու հպարտության անթաքույց զգացմունք:

ՀԱՐՅԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Ի՞նչ է մոդան:
2. Ի՞նչ է նշանակում, ըստ ձեզ, կուրորեն հետևել մոդային:
3. Արդյո՞ք գեղեցիկ է այն, ինչ մոդայիկ է:
4. Երբևէ եղե՞լ է, որ հանուն մոդայիկ երևալու դեմ գնաք ձեր սկզբունքներին:
5. Ի՞նչ է ազգային հագուստը:
6. Ինչո՞վ է տարբերվում ազգային հագուստը մոդայիկ զգեստից:
7. Ի՞նչ ընդհանրություններ կան ազգային տարազի և մոդայի միջև:
8. Այս թեմայի ուսումնասիրումից ի՞նչ եզրակացություններ կարող եք անել:

ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔ

1. Օգտագործելով գրադարաններում եղած նյութերը, ինտերնետը կամ այցելելով թանգարաններ՝ փորձեք պատկերացում կազմել Հայաստանի տարբեր տարածքների տարազների մասին: Հնարավորության դեպքում դասարան բերեք ազգային հագուստի կամ զարդերի նմուշներ: Կազմեք վահանակ հայկական տարազի տարբեր համալիրների վերաբերյալ:

2. Եթե համայնքում կա հնարավորություն, հետազոտեք նաև այլ ազգությունների ներկայացուցիչների ազգային հագուստը: Կազմեք վահանակ ՀՀ-ում ապրող ազգային փոքրամասնությունների տարազների պատկերներով:

ԳԱՍ 8. ԳԵՂԵՑԻԿ ՎԱՐՎԵԼԱԿԵՐՊՊ ԵՎ ՂԱՂՈՐԳԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Մարդկային շփումն ամենամեծ շքեղությունն է...

Անյուան դը Սենյու-Էրզյուպերի

Աշխատանք զույգերով

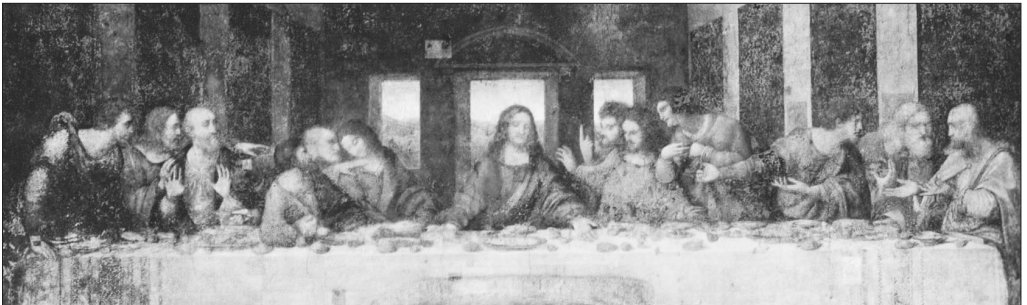
Չույգերով զրուցե՛ք գեղեցիկ վարվելակերպի ու շփման մասին: Ընտրե՛ք 2-3 կանոն, որոնց օգտագործումը կարող է, ըստ ձեզ, գեղեցկացնել ձեր վարվելակերպն ու շփումը միմյանց հետ:

Կանոնների ընտրության համար օգտակար կարող է լինել հետևյալ տեքստի ընթերցումը:

Ի՞նչ է գեղեցիկ վարվելակերպը: Մի՞թե բավարար չէ այն, որ պատանին կամ աղջիկը գեղեցիկ են, հետևում են իրենց արտաքինին, գիտեն պարել, նրբագեղ շարժվել, հագնվում են ճաշակով և այլն: Պարզվում է, որ ոչ, քանի որ վերոնշյալ բոլոր հատկություններն ունեցող մեկը կարող է հիասթափություն առաջացնել՝ մեզ հետ շփվելու ժամանակ հանդես բերելով կոպտություն, աննրբանկատություն, անքաղաքավարի վարք ու բարք:

Հիշե՛ք. մեզանից յուրաքանչյուրն ուզում է, որ իր հետ վարվեն քաղաքավարի, հարգալից ու մեղմ: Իսկ սա նշանակում է, որ մենք ինքներս նույնպես այլոց հետ պետք է վարվենք նման ձևով: *Գեղեցիկ է այն վարվելակերպը, որ մարդկանց միմյանց հետ վարվելու ընթացքում առաջացնում է գեղեցիկի զգացողություն:* Դպրոցի, դասարանի կամ վերելակի մուտքի մոտ ճանապարհը քաղաքավարի ժպիտով զիջելը կարող է ձեր ուսուցիչների, ծնողների կամ անձանոթ մեկի տրամադրությունը բարձրացնել, իսկ կոպտորեն հրել անցնելը...

- ◆ **Մտաբերե՛ք ոչ վաղ անցյալում ձեր կատարած որևէ արարք, որն ինքներդ կարող եք անվանել գեղեցիկ: Ի՞նչ եք կարծում, գեղեցիկ արարքները պե՞տք են մարդկանց, ինչո՞ւ...**

Լեոնարդո դա Վինչի. «Խորհրդավոր ընթրիք»

Քրիստոսի աշակերտները քիչ առաջ լսել են. «Ձեզանից մեկը ինչ կմարնի» արտահայտությունը: Ուշադրություն դարձրե՛ք, թե ինչ փարբեր շևերով է նրանցից յուրաքանչյուրն արտահայտում իր հուզմունքը

Պարզվում է, որ ի թիվս մի շարք հատկությունների, որոնցից շատերն արդեն ուսումնասիրել եք, գեղեցիկն ունի ևս մեկ կարևոր հատկություն. *գեղեցիկն ի վիճակի է մաքրել մարդու հոգին կուրակված դառնությունից, գայրույթից, ցավից, չարությունից և այլ բացասական հույզերից ու հոգեվիճակներից*: Գեղեցիկն ունի մաքրագործող հատկություն, հետևապես, միմյանց հետ գեղեցիկ վարվելով մեզանից յուրաքանչյուրը շատացնում է աշխարհում եղած ներդաշնակությունը՝ հնարավորություն տալով դիմացինին մաքրագործվել, վեհանալ: Գեղեցիկ արարքին ակամա պատասխանում են նույն ձևով, քանի որ բոլորի մեջ էլ առկա է մարդուն բնորոշ ձգտումն առ գեղեցկություն:

◆ **Մտորե՞ք ստորև բերվող սկզբունքների շուրջ, փորձե՞ք դրանք օգտագործել ձեր կողմից մշակվող կանոնների մեջ:**

Սկզբունք 1. *Խոսել գեղեցիկ, չաղավաղել լեզուն, բառերն օգտագործել տեղին՝ խուսափելով դրանց անհարկի գործածումից:*

Սկզբունք 2. *Հասակակիցներին պիտակներ չկայցնել: Պիտակը կարող է ցավ առաջացնել հասցեատիրոջ հոգում: Որպես կանոն, գեղեցիկ պիտակներ չեն լինում:*

Սկզբունք 3. *Եթե դիմացինի արարքներում որևէ բան դուր չի գալիս, պետք է քննադատել արարքը և ոչ թե այն գործած մարդուն: Օրինակ՝ «Դու լավն ես, բայց քո արածն ինձ դուր չի գալիս», այլ ոչ թե՝ «Ես քեզ հետ ընկերություն էի ուզում անել, բայց պարզվում է, որ դու վատն ես»:*

Խմբային աշխատանք

Չույգերով աշխատելուց հետո միավորվե՛ք ավելի մեծ խմբերում և մշակե՛ք գեղեցիկ վարվելակերպի ու հաղորդակցության կանոններ ձեր դասարանի համար:

ՀԱՐՅԵՐ ՔՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. *Անդրադարձե՛ք ձեր խմբային աշխատանքին ու մտորե՛ք, թե արդյոք միմյանց համոզելու ժամանակ դուք հետևում էիք հենց այն կանոններին, որոնց մշակմամբ էիք զբաղված:*
2. *Մի՞թե կարևոր է գեղեցիկ վարվելակերպի գաղափարը: Ինչո՞ւ:*
3. *Ի՞նչ ընդհանրություններ կան գեղեցիկ և բարոյական վարվելակերպերի միջև:*
4. *Ինչպե՞ս հասկանալ մարմնի և հոգու ներդաշնակման գաղափարը: Ո՞ր գեղեցկությունն է կարևոր. մարմնակա՞ն, թե՞ հոգևոր: Ինչո՞ւ:*
5. *Մտորե՛ք Անրուան դը Սենյու-Լքզյուպերիի «Մարդկային շփումն ամենամեծ շքեղությունն է» խոսքերի մասին: Ի՞նչ եք կարծում, միմյանց հետ ձեր շփումը շքեղությո՞ւն է: Ինչո՞ւ:*

ԱՌԱՋԱԳՐԱՆՔ

📖 Մեկ շաբաթվա ընթացքում ինքնադիտարկում արե՛ք՝ գրառելով այն բոլոր դեպքերը, երբ հետևել կամ չեք հետևել ձեր իսկ ընդունած կանոններին: Զրուցե՛ք դիտարկման արդյունքների մասին ուսուցչի կամ վստահելի այլ մեծահասակի հետ:

ԹԵՄԱ 3. ԳԵՂԵՉԻԿԸ ԱՐՎԵՍՏՈՒՄ

ԴԱՍ 9. ԱՐՎԵՍԵԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՄԱՐԳՈՒ ԻՆՔՆԱՐՏԱՐՃԱՅՏՄԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԸՆԹԵՐՅԵՔ ՏԵՔՍԸ

Արվեստը մի անավարտ կամուրջ է, որի մեկ ուրբը հենված է կյանքի վրա, իսկ մյուսը մեկնված է դեպի անեզրությունը... Ամեն մի հանճար երկարացնում է այդ ուրբը, որպեսզի գրկնի երկրորդ հենարանը... և այդպես անվերջ... Դրա համար արվեստը մարդկության լավագույն իդեերի պատմությունն է...

Երվանդ Քոչար

Մ. Մարյանի դիմաքանդակը գործ՝ Հակոբ Գյուրջյանի

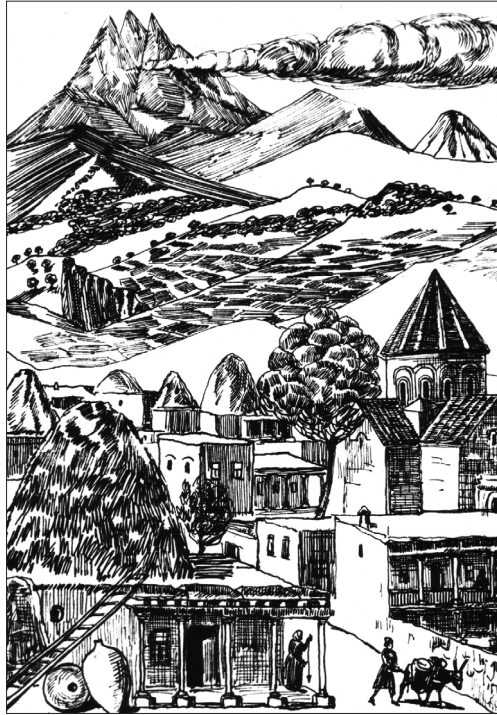
Այժմ լսենք **Մարտիրոս Սարյանին**. «Արվեստագետը պետք է տեսանելի առարկաների ու երևույթների ընկալման միջոցով, իր ողջ էությունը գգա ու արտացոլի Բնություն-Տիեզերքի ներքին շնչառությունն ու ներդաշնակությունը, կարգն ու միասնությունը: Արվեստը արտաքին աշխարհի պատկերմամբ (լինի մարդ թե սար, միրգ թե ծաղիկ, թռչուն թե ծառ) պիտի ներշնչի բնության տիեզերականությունը, նույնն է թե՛ պիտի արտացոլի օրինաչափորեն իր հավերժական դրսևորումն ապրող Ունիվերսալ Գեղեցկությունը: Եվ դրա հետ մեկտեղ, չնայած որ արվեստը բնության պատեննահանում է, բնության զուգահեռն է և ոչ թե նրա շարունակությունը, անպայման պետք է լինի բնության պես ներդաշնակ, բնության պես միասնական ու համոզիչ»:

(Մեջբերվում է ըստ Վ. Մաթևոսյան, «Զրույցներ Սարյանի հետ», Երևան, 2002, էջ 47)

ՀԱՐՅԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Մտորե՞ք արվեստի մասին Քոչարի խոսքերի շուրջ: Արդյո՞ք կամրջի խորհրդանիշը բնորոշում է արվեստի էությունը:
2. Համա՞շա՞յն եք արդյոք արվեստի սարյանական ընկալման հետ:
3. Ի՞նչ է նշանակում «Ունիվերսալ Գեղեցկություն» արտահայտությունը: Ինչո՞ւ են այդ երկու բառերը գրվել մեծատառերով:
4. Եթե արվեստը բնության զուգահեռն է, կարելի՞ է ասել, որ արվեստը սրեղծող մարդը արարիչ է: Ինչո՞ւ:
5. Փորձե՞ք գրկնել արվեստի ձեր սեփական ձևակերպումը:

Ի՞նչ է արվեստը. նմանակո՞ւմ, կրկնությո՞ւմ, խա՞ղ, արարո՞ւմ, ինքնանպատա՞կ, թե՞ այլոց ծառայող գործիք, զբաղմո՞ւնք, ժամա՞նց, թե՞ մտորումների, ներքին աշխատանքի մղող ազդակ: Հնուց ի վեր խորհելով արվեստի էության մասին՝ մարդիկ ժամանակ առ ժամանակ նախապատվություն են տվել արվեստի վերոնշյալ կողմերից որևէ մեկին: *Արվեստը համարվել է և՛ նմանակում՝ բնությանը կամ մարդուն, և՛ խաղ, որտեղ ամեն ինչ պայմանական է, և՛ ինքնանպատակ, այսինքն՝ արվեստն արվեստի կամ արվեստագետների համար, և՛ մարդկանց կրթող, հոգեպես մաքրող գործիք, և՛ զբաղմունք, ժամանց, ինչպես կասեր Խաչատուր Աբովյանը՝ «պարսպ վահարի խաղալիք», և՛ իր բարձրագույն արտահայտություններում, մարդկության հոգևոր որոնումներն արտացոլող բարձր սրելծագործականություն, որ ի վիճակի է մարդուն վեր բարձրացնել ինքն իրենից, իր կյանքի պայմաններից ու տարատեսակ սահմանափակություններից:*

Մարտիրոս Սարյան. «Հայկական գյուղ»

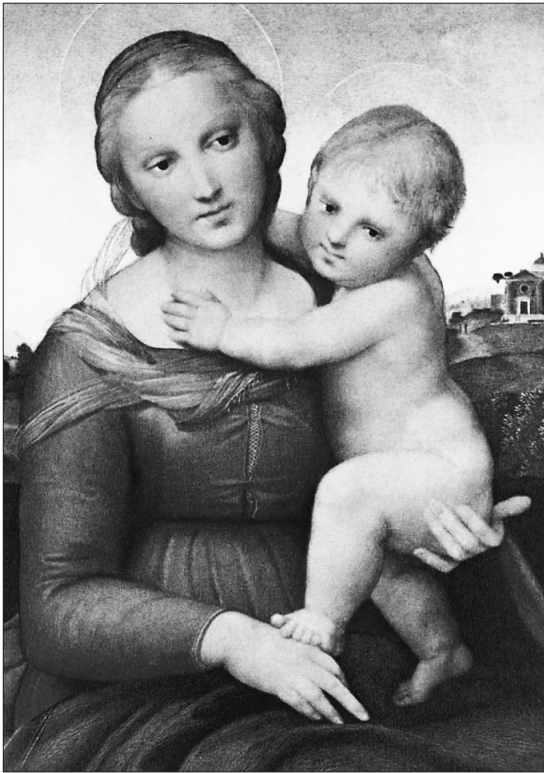
- ♦ **Մտորե՞ք, թե ձեր կյանքում քանի օր է եղել, որ արվեստի այս կամ այն տեսակի հետ չեք շփվել. չեք լսել որևէ երաժշտություն, չեք պարել, երգել, չեք դիտել որևէ կինոնկար կամ քատերական ներկայացում, չեք կարդացել որևէ գիրք կամ լսել որևէ հեքիաթ և այլն:**
- ♦ **Իսկ այժմ պատկերացրե՞ք մի իրականություն, որտեղ արվեստ չկա: Կուզե՞նա՞յի՞ք ապրել նման աշխարհում: Ինչո՞ւ:**

Արվեստը մարդու հոգևոր որոնումների ամենավաղ առաջացած ձևերից է: Դեռևս նախնադարյան հասարակության մարդը, երբ կարողացել է հոգալ իր կենսաապահովման խնդիրը և ունենալ ազատ ժամանակ, փորձել է արտահայտել իր հոգում աստիճանաբար ավելի ու ավելի նրբացող-բյուրեղացող գեղեցկությունները: Նա զգացել է բնության անսահման կատարելությունը և փորձել իրեն հասանելի ձևերով պահպանել այն. կերտել է մայրությունը խորհրդանշող արձանիկներ, քարանձավների պատերին նկարել է կենդանիների, մարդկանց, լուսատուների պատկերներ, աշխատելիս քթի տակ երգի նման ինչ-որ բան է եղանակել ու պարել է... Պարը, որոշ մարդաբանների կարծիքով, եղել է ամենասկզբում: Պարում արտահայտվել են մարդու կյանքի բնական ռիթմերը: Պարն անցյալում, ինչպես և հիմա, նպաստել է, որ ուղղաձիգ քայլող մարդու մարմինը ձևավորվի

կատարյալ և ուժեղ: Սակայն պարն ունեցել է նաև պաշտամունքային նշանակություն. պարի միջոցով հին մարդիկ նմանակել են կենդանիներին ու թռչուններին, որոնց պաշտել են ու փորձել հաղորդակցվել նրանց հետ շարժումների լեզվով: *Արվեստի ծագման վերաբերյալ տեսակետներից մեկի համաձայն՝ արվեստը ծնվել է որպես պաշտամունքն իրականացնելու միջոց, չե: Իր պաշտամունքի առարկաներին մարդը ձոնել է օրհներգներ, ստեղծել է կուռք քանդակ-հուշարձաններ և այլն:*

Մեկ այլ տեսակետի համաձայն՝ *արվեստն առաջացել է մարդու կենցաղային պահանջմունքները բավարարելու համար կիրառական նշանակություն ունեցող իրերի ստեղծմամբ: Ասենք, եթե նախամարդն ուտում էր ավելի շատ կենդանու մսան, ապա աստիճանաբար զարգացող բանական մարդը ստեղծում էր ամանեղեն, որի մեջ ոչ միայն պատրաստում ու պահում էր կերակուր, այլև ուտում էր: Ըստ այս տեսակետի՝ մարդը, կենցաղային իրերի միջոցով իր պահանջմունքները բավարարելով, աստիճանաբար սկսում է այդ կիրառական իրերը զարդարել, գեղեցկացնել՝ դրանով իսկ ստեղծելով արվեստի նախնական ձևերը:*

Եվ կա արվեստի առաջացման մասին զուր գեղագիտական մտրեցում, ըստ որի մարդուն՝ որպես տեսակային հարկանիշ, տրված է գեղեցիկի զգացումը:

Ռաֆայել Սանտի
«Աստվածամայրը
մանուկ Քրիստոսի հետ»

Այն հասարակության զարգացմանը զուգընթաց աստիճանաբար ավելի ու ավելի է նյութականացել, քանի որ մարդը սովորել է ոչ միայն հիանալ բնության պարզևած գեղեցկությամբ, այլև ստեղծել գեղեցիկ պարագաներ, որոնք անցողիկ չեն բնության երևույթների նման և միշտ կարող են գեղագիտական հաճույք պատճառել:

Ճշմարտությունը երևի այս երեք մոտեցումների համադրության մեջ պետք է որոնել, քանի որ մարդն իր զարգացման վաղնջական ժամանակներից ի վեր ստեղծել է հավատք, կրոն, ուրեմն նաև կրոնական արվեստ, ունեցել է կենցաղ, հետևապես՝ դեկորատիվ-կիրառական արվեստ, և մտորել ու զգացել է գոյավորի ներդաշնակությունը՝ ստեղծելով որևէ այլ օգուտ չպարունակող, զուտ գեղագիտական հաճույք պատճառող իրականություն:

Մարդն արվեստում հանդես է գալիս որպես արարիչ Արարչից հետո, քանի որ չեռք է բերում մեծ ազատություն՝ սրեղծելու մի նոր, թեկուզև պայմանական իրականություն, որտեղ իրականացած է տեսնում իր չգրումները, հույզերն ու նախապարվությունները: Պատահական չէ, որ դարեր շարունակ մարդկանց ամենահասանելի արվեստի ձևերից է եղել հեքիաթը: Հեքիաթում մարդը խորհրդանշանների միջոցով արտահեղել է իր վիշտն ու ցավը, իրականացրել է բարու, գեղեցիկի հանդես իր ունեցած մղումն ու ավելի է մարդկայնացել:

Մարտիրոս Սարյան.
«Հուրի Փերին» հեքիաթի
նկարագարդում

- ◆ Կարդո՞ւմ եք արդյոք հեքիաթներ: Հիշե՞ք, հեքիաթը միայն փոքրիկների համար չէ, ինչպես սխալմամբ մտածում են շատերը: Հեքիաթում խտացված են տվյալ ժողովրդի բարոյահոգեբանական առանձնահատկությունները, արժեքային ողջ համակարգը: Անձնավորության աճի ընթացքում կարևոր է հեքիաթին հաղորդակից լինելը: Թե՛ ժողովրդական, թե՛ հեղինակային հեքիաթները տալիս են մտորելու, ապրել-գարգանալու նյութ: Մի՛ անտեսեք դա:

Արվեստը բազմաբնույթ և բազմաշերտ երևույթ է, ունի և՛ ժամանցային, կենցաղային շերտ, և՛ բարձրագույն ոլորտ, որտեղ մարդը կարող է շփվել ողջ մարդկության՝ դարերի ընթացքում սրեղծած գլուխգործոցների, գերագույն արժեքների հետ ու չհավորվել որպես մարդկության ու սեփական ազգի սրեղծած մշակութային արժեքներին արժանի ժառանգորդ:

ՀԱՐՑԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Ի՞նչ է արվեստը:
2. Ինչո՞ւ է մարդը հասնում ազատության ամենամեծ աստիճանին արվեստում:
3. Ի՞նչ եք կարծում, արվեստում միայն գեղեցի՞կն է արտահայտվում, թե՞ այլանրակը, սրտորը: Ինչո՞ւ:
4. Բացարժեք արվեստի առաջացման մասին ուսմունքները:
5. Արվեստի առաջացման մասին ո՞ր տեսակետն եք նախընտրում: Ինչո՞ւ:

ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔ

🦋 1. Կազմակերպե՛ք այց թատրոն, համերգ կամ ցուցահանդես: Վերլուծե՛ք արվեստի տվյալ ոլորտի գործը մարդու ստեղծագործական ազատության տեսանկյունից:

🦋 2. Շարունակե՛ք շարադրանքը. «Եթե հրաշագործ լինեի, կստեղծեի մի աշխարհ, որտեղ...»:

ԴԱՍ 10-11. ԳԵՂԵՑԻԿԸ ԱՐՎԵՍՏԻ ՏԱՐԲԵՐ ԲՆԱԳԱՎԱՌՆԵՐՈՒՄ

ԸՆԹԵՐՅԵՔ ՏԵՔԱՏԸ

Կան արվեստի բազմաթիվ տեսակներ, և ներկայումս դրանց քանակն ավելանում է, քանի որ տեխնիկայի զարգացումը հնարավորություն է տալիս ստեղծել նորանոր գեղեցիկ երևույթներ: Արվեստի նոր ձևերից են կինոն, լուսանկարչությունը, իսկ նորագույն ձևերից՝ տեսահոլովակները, լազերային գրաֆիկան և այլն:

Արվեստի բազմազանությունն ունի մի շարք պատճառներ: *Պատճառներից մեկը համարվում է այն, որ մարդն ունի տարբեր զգայարաններ, որոնց համար ստեղծել է տարատեսակ արվեստներ:* Օրինակ՝ երաժշտությունը հաճույք է պարգևում ականջին, իսկ ճարտարապետությունը՝ աչքին: *Մեկ այլ պատճառ համարվում է այն, որ մարդն ի վիճակի է ինքնաարտահայտվել տարբեր ձևերով, որոնց առկայությունն էլ ծնում է արվեստի տեսակների բազմազանությունը:* Ստեղծվելով՝ արվեստի իսկական գործերը դառնում են մարդու կյանքի մասնիկը, ուղեկցում նրան՝ կրթելով, դաստիարակելով, գեղագիտական հաճույք պատճառելով, մաքրագործելով, սփռվելով և այլն: Արվեստի բազմազանության հիմնական պատճառներից մեկն էլ այն է, որ իրական բազմազան աշխարհն արտահայտելու համար անհրաժեշտ են տարբեր արտահայտչամիջոցներ, որոնք ստեղծվում են տարբեր արվեստների միջոցներով:

Կա արվեստների դասակարգման մի ավանդական սկզբունք, ըստ որի արվեստները բաժանվում են երեք խմբի՝ տարածական, ժամանակային և տարածաժամանակային արվեստների: *Տարածական արվեստների* գործերն առկա են տարածության մեջ, որտեղ և ընկալվում են, օրինակ՝ ճարտարապետական կառույցները, քանդակները, գեղանկարները և այլն: Տարածական արվեստներ են ճարտարապետությունը, քանդակագործությունը, գեղանկարչությունը: *Ժամանակային արվեստների* գործերը, թեև ունեն տարածական կրողներ (օրինակ՝ գրքերը, նոտայագրերը և այլն), սակայն իրականապես համար ժամանակ են պահանջում (գիրքն «ապրում է» այն կարդալիս, երաժշտությունը՝ լսելիս և այլն): Ժամանակային արվեստներ են երաժշտությունը, գրականությունը և այլն: *Տարածաժամանակային են համարվում այն արվեստները*, որոնց համար որպես ընկալման միջավայր կարևոր են թե՛ տարածությունը, թե՛ ժամանակը: Օրինակ՝ բալետի կամ օպերային ներկայացման համար հարկավոր են հարդարված բեմ և ժամանակ, որպեսզի կատարվի ներկայացումը: Տարածաժամանակային արվեստներ են բալետը, օպերան, թատրոնը, կրկեսը և այլն:

Արվեստները երբեմն դասակարգվում են նաև ըստ կատարման անհրաժեշտության՝ կատարվող և չկատարվող: *Կատարվող են այն արվեստները, որոնք, քացի հեղինակից, կարիք ունեն նաև կատարողի*, օրինակ՝ երգչի, ասմունքողի, պարողի և այլն: Միմֆոնիաների կատարման համար երբեմն անհրաժեշտ է լինում հարյուր հոգանոց և ավելի նվագախումբ, կինոն ստեղծվում է կատարողների մի

մեծ շղթայի միջոցով: Կան նաև արվեստներ, որոնք կարարման կարիք չեն զգում, հեղինակն արվեստի գործի միջոցով անմիջապես հաղորդակցվում է մեզ հետ, քանի որ այդ արվեստների գործերը, հեղինակի կողմից ստեղծվելով, ձեռք են բերում ինքնաբավ գոյություն: Օրինակ՝ արձանը, կտավը, կառույցը և այլն: Սակայն երկու դեպքում էլ արվեստը կարիք ունի ընկալող-հասկացող մեկնաբանողի, առանց որի չի կարող գոյություն ունենալ:

*Գավիթ Անհաղթ (V-VI դդ.)
XIII դ. մանրանկար*

Միջնադարի հայ մեծ մտածող **Գավիթ Անհաղթ** արվեստները բաժանում էր օգտակար և անօգուտ արվեստների՝ գտնելով, որ, օրինակ, հյուսնությունն օգտակար արվեստ է, իսկ լարախաղացությունը՝ ունայն, անօգուտ:

Կան արվեստի բազմաթիվ տեսակներ: Ստորև խոսք կլինի արվեստի որոշ տեսակների մասին:

Դեկորատիվ-կիրառական արվեստ: Արվեստի այս տեսակի նպատակն է ստեղծել կենցաղի առարկաներ և ձևավորել մարդու միջավայրը գեղեցիկի կանոններով: Կիրառական արվեստի ստեղծագործություններ պահպանվել են հնագույն ժամանակներից: Դրանցից են նրբագույն զարդանախշերով գավաթները, զարդատուփերը, սափորները, կահույքի տարբեր դետալներ և այլն: Դեկորատիվ արվեստների ստեղծագործություններ են դրների գեղեցիկ բռնակները, երկաթյա ցանկապատերը, պատուհանի զարդանախշված ապակիները՝ վիտրաժ, և այլն: Դեկորատիվ-կիրառական արվեստն իր հերթին ունի բազմաթիվ ենթատեսակներ՝ ոսկերչություն, արծաթագործություն, գորելեն, մաքրամե, ուլունքագործություն և այլն: Դեկորատիվ-կիրառական որևէ արվեստի տիրապետելն ու դրանով ժամանցի պահերին զբաղվելը հնարավորություն է տալիս իրականացնել գեղեցիկի սեփական պատկերացումները, հանգստանալ ու լիքքաթափվել:

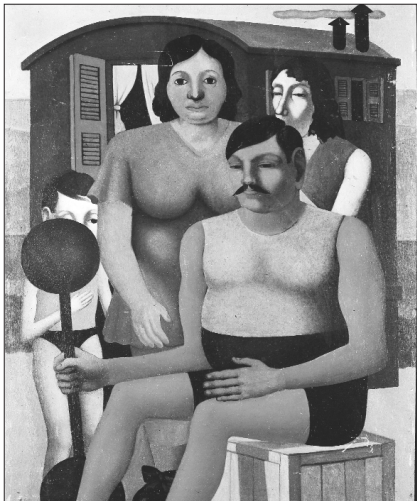
Արծաթե գոտի և դաշույն Արցախից (XIX դ.)

♦ **Տիրապետում էք դեկորատիվ-կիրառական արվեստի որևէ տեսակի:**

Ճարտարապետություն: Դեկորատիվ-կիրառական արվեստների նման ճարտարապետությունը պատկանում է արվեստի հնագույն տեսակների շարքին: Այն ծնունդ է առնում հեռավոր անցյալում, երբ մարդը, չբավարարվելով քարանձավներում, այրերում, ծառերի փչակներում ապրելով, ստեղծում է իր համար արհեստական կացարաններ: Սակայն ամեն մի շինարարություն ճարտարապետու-

թյուն չէ: Ծնվելով կառուցելու անհրաժեշտությունից՝ *ճարտարապետությունը դառնում է արվեստ, որի նպատակն է իրական տարածության չհավորումը գեղեցկության կանոնների համաձայն, այնպիսի կառույցների ստեղծումը, որոնք և՛ հարմարավետ են, և՛ ներդաշնակ*: Ծարտարապետության միջոցով մարդիկ «մարդկայնացնում» են շրջակա միջավայրը՝ բավարարելով իրենց թե՛ նյութական, թե՛ հոգևոր պահանջմունքները: Ծարտարապետությունն արտացոլում է տվյալ դարաշրջանի մարդու հուզական աշխարհը, մտածելակերպը, վերաբերմունքն աշխարհի հանդեպ: Ծարտարապետական կառույցները նույնիսկ թելադրում են վարվելակերպի որոշակի կանոններ:

- ◆ **Հայկական եկեղեցիների մուտքերը ցածր են արված, որպեսզի եկեղեցի մտնողն ակամա խոնարհվի: Իսկ գմբեթներում արված լուսանցքներն այնպես են կառուցված, որ եկեղեցու ներսում մարդն ակամա հայացքը հառում է դեպի երկինք: Երկու դեպքում էլ նպատակը մեկն է՝ եկեղեցի մտնողին զգացնել տալ աստվածայինի մեծությունը: Կամ այլ օրինակ. Գառնիի հեթանոսական տաճարի աստիճաններն այնպես են կառուցված, որ համարյա հնարավոր չէ հենց այնպես, մանրիկ քայլերով մտնել տաճար կամ դուրս գալ այնտեղից: Այդ աստիճաններով բարձրանալ կամ իջնել կարող ես միայն հանդիսավոր դանդաղ քայլերով: Հանդիսավորության տանում է ճարտարապետական լուծումը, քանի որ տաճարը նույնպես աստվածների սպասարանն էր, և ի միջի այլոց տաճար մտնել պարզապես չի հաջողվի:**

**Միայն Օրաքյան.
«Ընդանիք»**

Գեղանկարչությունը հարթության վրա իրական աշխարհի պատկերումն է, որին հասնելու համար նկարիչը լուծում է բազմաթիվ խնդիրներ. հեռանկար, լույս, ստվեր, գույների համադրություն և այլն: Հնագույն նկարներն արվել են՝ ելնելով գործնական նպատակներից: Նախնադարի նկարիչները պատկերել են որսի կենդանուն՝ հույս ունենալով «հմայել» նրան, որպեսզի որսի ժամանակ կենդանին բռնվի: Դիմանկարներ արել են, որպեսզի փոխանցեն հեռվում գտնվող մարդկանց, օրինակ՝ հարսնացու-փեսացուներին: Սակայն գեղանկարչության հիմնական նպատակը գեղագիտական հաճույք և մտորում առաջացնելն է: Դա է պատճառը, որ լուսանկարչության հայտնագործումից հետո գեղանկարչությունը չդադարեց գոյություն ունենալ: Գեղա-

նկարչի խնդիրն իրականության պասիվ վերարտադրումը չէ, գեղանկարիչն իր տեսած իրականության մեջ վեր է հանում հոգևոր բովանդակությունն ու այն ներկայացնում է դիտողին խորհրդանշանների, ընդհանրապես գեղարվեստական պատկերի միջոցով: Իրականության խորքային էությունը ցույց տալու նպատա-

կով գեղանկարիչը երբեմն կարող է խեղաթյուրել իրերի իսկական գույները, համամասնությունները, ընդհանրապես ողջ տեսքը: Օրինակ՝ ցույց տալու համար մարդու մեջ եղած տագնապը՝ նկարիչը կարող է պատկերել ոչ թե երկու իրական աչք, այլ երեք կամ ավելի: Գեղանկարչությունը կարծես կառուցում է մի նոր աշխարհ ու հանձնում այն դիտողի դատին:

Երաժշտությունը, ըստ որոշ մտածողների, արվեստի տեսակներից բարձրագույնն է, քանի որ *այն հնարավորություն է տալիս անմիջականորեն զգալ ներդաշնակությունը, վեհ-գեղեցիկն ու փիեզերական անսահմանությունը՝ չդիմելով տարբեր ազգերի ներկայացուցիչներին միմյանցից բաժանող խոսքի օգնությանը: Ի տարբերություն հոդաբաշխ խոսքն օգտագործող արվեստների՝ երաժշտությունը հասանելի է բոլոր ազգությունների մարդկանց, քանի որ անմիջապես դիմում է մարդու հուզական ապրումների ու զգացմունքայնության աշխարհին: Երաժշտությունն իր նպատակին հասնում է ձայնի միջոցով: Չայնը կարող է լինել մարդու (վոկալ, օրինակ՝ սոպրանո, բարիտոն և այլն) և գործիքային (օրինակ՝ դուդուկ, դհուլ, ջութակ և այլն): Երաժշտության միջոցով մարդն արտահեղում է իր ներսում եղածը, միաձուլվում է այլ մարդկանց ու ողջ բնությանը, կարծես «գրկում է» աշխարհը: Երաժշտությունը կարող է օգտագործել նաև խոսքը՝ պոեզիան: Այս դեպքում ծնվում է երգը, որի լավագույն օրինակներում կա երաժշտության և խոսքային բովանդակության միաձուլում ու ազդեցության ուժգնացում (օրինակ՝ Կանաչյանի օրորոցայինը, «Հորովելը» և այլն):*

Պարը երաժշտության «արձագանքն է», *ռիթմիկ մեղեդու ազդեցությամբ մարդկային մարմնի շարժումների ամբողջությունը*, որը բացահայտում է մարդկանց բնավորությունները, հոգեվիճակները, զգացմունքներն ու մտքերը և այլն: Երաժշտության նման պարը ևս հնագույն ժամանակներում է ծագել: Մարդաբանները գտնում են, որ ամենահին արվեստն է սա, քանի որ ռիթմիկ շարժումներ կատարելու պահանջմունքը մարդու մեջ առկա է բնությունից: Մեր նախնիներն ապրում էին բնության ռիթմերով, որոնց արտացոլումն էին կրակի կամ որսի ակնկալվող զոհի շուրջ կատարվող պարերը: Պարի հնագույն ձևերը եղել են տարբեր կենդանիների կամ թռչունների շարժումների նմանակումները: Պարի շնորհիվ մարդը նույնպես միանում է ողջ տիեզերքին, ինչպես նաև իր նախնիներին: Պահպանելով ու պարելով նախորդ սերունդների ստեղծած պարերը՝ մենք համակվում ենք նրանց զգացումներով, ասպագայի հանդեպ հույսով, ապրելու և գործելու վճռականությամբ: Պարելով այլ ազգությունների մարդկանց ստեղծած պարերը՝ մենք զգում ենք մեր ընդհանրությունը որպես մարդ էակներ: Երաժշտության նման պարը նույնպես ծնունդ է առնում ժողովրդի

«Ֆրեդերիկ Շոպենի դիմանկարը» գործ՝ Էժեն Գեյսկրուայի

ներսում, ապա մասնագետների կողմից մշակվելով՝ ծնունդ է տալիս դասական պարին՝ բալետին:

Գրականությունն իրականության գեղարվեստական վերարտադրումն է խոսքի միջոցով: Այս արվեստի անվանումը կապված է «գիր» բառի հետ, և թվում է, թե գրականությունը ծնունդ պետք է առներ գրի առաջացման հետ: Սակայն քանի որ խոսքը եղել է շատ ավելի վաղ, ապա գրականության միջոցով գրված-պահպանվածի հիմքը կազմող մի մեծ մաս «խոսվել-ասվել-պահպանվել»՝ բանահյուսվել է շատ ավելի վաղ: Մարդկանց հնագույն առասպելները, ասքերը, ավանդագրույցները սերնդեսերունդ պատմվել փոխանցվել են՝ հասնելով գրավոր մշակույթի դարաշրջան ու գրի առնվել՝ պահպանվելով ընթերցող հասարակության համար: Գրականությունն առանձնանում է արվեստի մյուս տեսակներից մարդու վրա իր ունեցած ազդեցությամբ: Եթե երաժշտական ձայնային կամ գեղանկարչական գունային պատկերները ոմանց համար կարող են անհասկանալի, դժվարընկալելի լինել, ապա գրականության «բջիջը» խոսքն է, որն այս կամ այն չափով հասու է տվյալ լեզվով խոսող բոլոր մարդկանց: Գրականությունն ազդում է խոսքով, բացահայտում է մարդու ներաշխարհը, իրականության հանդեպ վերաբերմունքը, կրթում դաստիարակում է նրան՝ սովորեցնելով հույզ-զգացմունքների նրբություն, ճաշակ, իրականությունն ընկալելու խորք և այլն: Ներկայումս տեխնիկական նորագույն միջոցների հայտնագործումը, ցավոք, հաճախ հետին պլան է մղում գրականությունը: Սակայն մարդու հոգեկան աշխարհը ձևավորելու իր հզորությամբ այսօրվա նորագույն արվեստները դեռ չեն կարող համեմատվել գրականության հետ: Իհարկե, կինոն, հեռուստատեսությունը օժտված են մարդու ժամանցն իրականացնելու մեծագույն ներուժով, սակայն ընթերցանությունն ունի մի խորք, որին նշված արվեստներն ի վիճակի են հասնել հազվադեպ, միայն իրենց բարձրագույն դրսևորումներում: Արվեստի որոշ այլ տեսակներ (կինո, թատրոն, օպերա և այլն) «ածանցվում են» գրականությունից՝ հենվելով գրավոր տեքստերի, խոսքային նկարագրությունների վրա: Իսկ դերասաններն այն մարդիկ են, որոնք սերտում ներկայացնում են գրավոր խոսքը:

Ընթերցանությունը չի կարելի փոխարինել որևէ այլ բանով, այլ գեղարվեստական տպավորությունները հրաշալի են, բայց ընթերցանության ժամանակ (եթե ընթերցվում է արվեստի բարձրարժեք գործ) ընթերցողը նույնպես ստեղծագործում է, մտովի վերարտադրում է իրականությունը, ստեղծում է կերպարներ և այլն:

♦ **Մտորեք հեռույալ իմաստախոսության շուրջ. «Խոնարհիվի՛ր գրքի վրա, որպեսզի բարձրանաս»:** Համաձա՞յն եք արդյոք: Ինչո՞ւ:

Թատրոնն արվեստի այնպիսի տեսակ է, որում աշխարհի գեղարվեստական յուրացումն իրականացվում է բեմական գործողության միջոցով: «Թատրոն» բառն ունի հունական ծագում և նշանակում է ներկայացման տեղ: Դա է պատճառը, որ թատրոն են կոչվում նաև այն շինությունները, որտեղ տրվում են ներկայացումներ: Թատրոնը կոլեկտիվ ստեղծագործության մի տեսակ է, որտեղ ի մի են բերվում դրամատուրգի, ռեժիսորի, բեմանկարչի, երաժշտության հեղինակի, հա-

գուստի նկարչի և, ամենակարևորը, դերասանի ջանքերը: Թատերական արվեստի «շինանյութը» կենդանի մարդն է, դերասանը, որն իր ողջ էությանը մարմնավորում է կերպարը՝ փորձելով հանդիսատեսին ներկայացնել վերջինիս ներաշխարհը, գործողություններն ու դրդապատճառները և այլն: Թատրոնի ազդեցությունը հանդիսատեսի վրա իրականանում է բեմում «ապրող» դերասանների հետ անմիջական շփմամբ: Հանդիսատեսն ապրումակցում է կերպարներին, ինքն

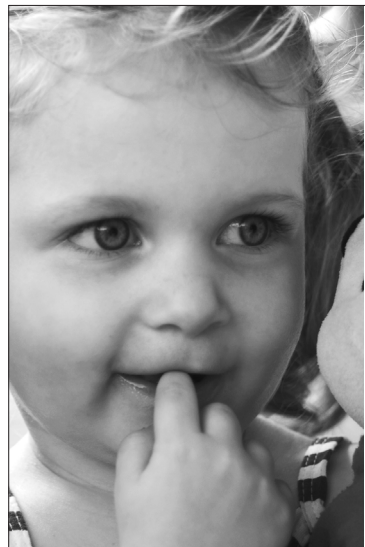

Աբովյանի դրամատիկ փիլինիկային քապրոնի ներկայացման պահ, ռեժիսոր՝ Աշոտ Չքչյան

իրեն նույնացնում նրանց հետ՝ միաժամանակ հասկանալով, որ այն, ինչ կատարվում է, խաղ է, պայմանականություն: Թատերական արվեստն ունի զարգացման երկար պատմություն. մեկ ներկայացնողից մինչև մեծ կոլեկտիվներ, բացօթյա ներկայացումներից մինչև բարդ տեխնիկայով ու հարդարանքով բեմեր: Սակայն թատրոնի նպատակը նույնն է. բեմական գործողությամբ արտացոլել իրական կյանքը՝ երբեմն օգտագործելով հեզնանքը՝ որպես ինքնամաքրման միջոց ու հանդիսատեսին հնարավորություն տալով նայել իր ներսն ու կատարել ինքնավերլուծություն: Թատերական արվեստի ենթատեսակներից են տիկնիկային թատրոնը, մնջախաղը, երգիծական կոմեդիան, դրամատիկ թատրոնը և այլն:

- ♦ **Այցելո՞ւմ եք թատրոն, թե՞ բավարարվում եք հեռուստացույց դիտելով: Գիտնո՞ք, թե ինչ ներկայացումներ են բեմադրվում հայկական թատրոններում:**

Լուսանկարչություն: 1839 թվականին ֆրանսիացի գյուտարար Դագերն առաջին անգամ հանրության դատին ներկայացրեց արժաքյա թիթեղների վրա արված պատկերներ: Դրանք առաջին լուսանկարներն էին, որոնց վրա պատկերված էին Լուվրը, Փարիզի Աստվածամոր տաճարը, Սենայի ափը և այլն: Այդ ժամանակից ի վեր լուսանկարչական ապարատները մեծ զարգացում են ապրել: Այսօր արդեն լուսանկարել կարող են բոլորը, բայց յուրաքանչյուր լուսանկար արվեստ չէ: *Լուսանկարչական արվեստի խնդիրն է հոգևոր բովանդակություն դնել արտապատկերվող իրականության մեջ, դիտորդին փոխանցել ոչ միայն և ոչ այնքան իրականության արտապատկերը, որքան այդ*

Ժամեր Քիրիշյան «Ընդանիք»

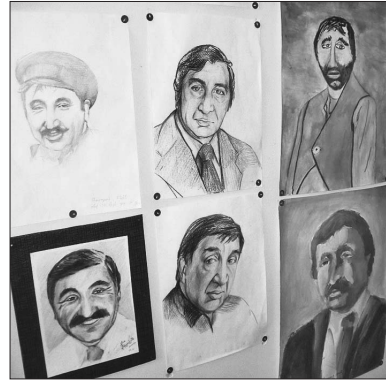
իրականության հսկողնայ լուսանկարիչ-հեղինակի վերաբերմունքը: Հետևապես զարմանալի չպետք է լինի, որ լուսանկարչական արվեստում չեն բավարարվում բնության, մարդու կամ մարդու ստեղծած հրաշալիքների արտացոլմամբ, այլ օգտագործում են մի շարք հնարքներ ու ստանում գոյություն չունեցող երևույթներ պատկերող լուսանկարներ: Համակարգչի միջոցով կարելի է իրար կայցնել լուսանկարների ցանկացած դետալներ, ցանկացած համակցություններով: Բայց դա կհամարվի արվեստ միայն այն դեպքում, երբ պարունակի իրականության ստեղծման կամ վերարտադրման հոգևոր տարր, երբ դիտորդին դրդի մտածել:

- ◆ **Վերցրե՛ք լուսանկարչական ապարատ ու փորձե՛ք ձեզ շրջապատող իրականության մեջ գտնել լուսանկարելու արժանի դրվագներ: Լուսանկարներով ստեղծե՛ք վահանակ:**

Կինոն արվեստի նոր տեսակներից է, որն առաջացել է նախանցյալ դարավերջին: «Կինո» բառը ծագում է հունարեն «կինեո»՝ շարժել, շարժվել բառից: Արվեստի այս տեսակն այսպես է կոչվել, քանի որ կինոյի գյուտարարներ Լյումիեր եղբայրներին հաջողվել է շարժել պատկերները՝ դրանց հաղորդելով կյանք: 1895 թվականին մարդիկ առաջին անգամ պատին փակցված սավանի վրա տեսան դեպի իրենց սլացող շոգեքարշ: Հանդիսատեսներից շատերը տեղներից թռան, քանի որ նրանց թվաց, թե ուր որ է շոգեքարշը կտրորի իրենց: Այդ պահից ի վեր սկսեցին կատարելագործել շարժանկարների ցուցադրող գործիքները: 1930-ականներին «համր» նկարները դարձան «խոսուն», կինոյում կատարվեց պատկերի ու ձայնի համադրում, իսկ անցյալ դարի կեսերից ստեղծվեց գունավոր ֆիլմարտադրությունը: Կինոն դարձավ XX դարի ամենաազդեցիկ արվեստներից մեկը, իրականության վառ, գունեղ պատկերման իր կարողությամբ այն նվաճեց բազմաթիվ մարդկանց սրտերը: Ստեղծվեցին կինոարտադրության օջախներ, որոնք ստացան «երազանքների ֆաբրիկա» անվանումը, քանի որ կինոյի շնորհիվ մարդիկ հնարավորություն ստացան «ճամփորդել» տարածության ու ժամանակի մեջ, տեսնել վայրեր ու մարդկանց, որոնց իրական կյանքում դժվար թե երբևէ հանդիպեին: Կինոյի զարգացումը շարունակվում է առ այսօր: Այժմ արդեն իրականություն են եռաչափ տարածական ցուցադրումները, երբ հատուկ ակնոցների միջոցով հանդիսատեսն իր «քթին շատ մոտ» է տեսնում ամեն ինչ և երբեմն շոգեքարշ տեսած առաջին հանդիսականների մման ընկնում է աթոռից, քանի որ մտածում է, թե իր վրա է ընկնում, օրինակ, ժաշից պոկված քարը:

Կինոն ունի հանդիսականի վրա ազդելու բազմազան հնարավորություններ, ահռելի ներուժ, սակայն բարձրարժեք արվեստի գործ ստեղծելը կինոյում շատ բարդ է ու ծախսատար: Դա է պատճառը, որ ներկայումս հանդիսատեսին ավելի

հաճախ մատուցվում են նորօրյա իրականության մաս դարձած «օճառային օպերա» հորջորջվող անվերջանալի սերիալները: Դրանք իրենց հետ բերում են բավական լուրջ վտանգներ: Որպես կանոն, սերիալները ոչ թե արվեստագետի, այլ արհեստավորի ստեղծագործություններ են, դրանցում օգտագործվում են մտակաղապարներ, գովազդվում են վարքի՝ երբեմն ոչ ցանկալի ձևեր: Եթե հեղինակները կամ կատարողներն օժտված չեն տաղանդով, ապա երբեմն որևէ երևույթ քննադատելու մղումով իրականում դրա տարածմանն են նպաստում: Երեխաների համար սերիալներն է՛լ ավելի վտանգավոր են, քանի որ եթե ձևավորված հասուն մարդու համար դրանք ծանայում են որպես յուրատեսակ ժամանակ սպանելու գործիք, ապա նոր ձևավորվող անձի վրա դրանք ունենում են կրկնակի վնասակար ազդեցություն՝ ծնելով զանգվածային հասարակության անդեմ, «բոլորի նման» մարդ: Երեխաները երբեմն նմանակում են սերիալային հերոսների անտրամաբանական վարքը, անհասկանալի դրդապատճառներ ունեցող արարքները, գեղագիտական տեսանկյունից կասկածելի խոսելաոճը և այլն:

Թարրոնի և կինոյի սիրված դերասան Միեր Մկրտչյանը երեխաների աչքերով

Կինոն նույնպես ունի տարատեսակներ. մուլտիպլիկացիոն կամ անիմացիոն ֆիլմեր, գեղարվեստական, հանրամատչելի, վավերագրական կինոնկարներ և այլն: Կինոարվեստի բարձրարժեք գործերն անուրանալի ազդեցություն են թողնում մարդկանց վրա, շատ արտահայտություններ կինոնկարներից մտնում են կյանք և ուղեկցում մարդկանց, *կինոն հնարավորություն է տալիս իրականության խոհափիլիսոփայական ընկալման՝ մարդուն տալով «նոր տեսողություն», երբ սովորական իրականությանը մարդը սկսում է նայել ռեժիսորի աչքով:*

Հեռուստատեսություն: Ինչպես լուսանկարչության, այնպես էլ հեռուստատեսության դեպքում չեն դադարում վեճերն այն խնդրի շուրջ՝ արդյոք արվեստ է այն: *Հեռուստատեսությունն իրականության վերարտադրումն է ու դրա փոխանցումը բավական մեծ հեռավորությունների վրա:* Տարածված է այն կարծիքը, թե հեռուստատեսությունը միջնորդ է արվեստի տարբեր տեսակների ու հանդիսատեսի միջև: Ներկայումս արբանյակների շնորհիվ երկրագնդի ցանկացած կետից կարելի է որսալ տարբեր հեռուստատեսային ալիքներ: Հեռուստատեսությունում շատ բան կա. այն *ինֆորմացիայի՝ տեղեկույթի* փոխանակման և զանգվածային դարձնելու ժամանակակից միջոց է, արվեստի տարբեր տեսակների ժողովրդականացման եղանակ, պատմության տարեգրությունը հիշեցնելու գործիք, գիտատեխնիկական նվաճումներին հաղորդակից դարձնող միջոց և այլն: Հեռուստատեսությունն այսօր երևի թե ամենամեծ լսարանն ունի, ինչի շնորհիվ դարձել է ազդեցիկ երևույթ հասարակության կյանքում: Հազարավոր մարդիկ իրենց բնակարաններում միաժամանակ վերապրում են նույն իրադարձությունները (սպոր-

տային խաղ, համերգ, փառատոն, քաղաքական հանդիպումներ և այլն): Բացի իր կատարած միջնորդի դերից (համերգ ցուցադրելիս հեռուստատեսությունը նպաստում է երաժշտության տարածմանը, կինոֆիլմ ցուցադրելիս՝ կինոյի և այլն), հեռուստատեսությունը ստեղծում է նաև արվեստի՝ միայն իրեն բնորոշ տարատեսակներ՝ այսպես կոչված զանազան նախագծեր, իրական ցուցադրումներ (ռեալիթի շոու), հեռուստակամուրջներ, հեռուստաքննարկումներ և այլն: Առանձնապես հաջողված է հեռուստաթատրոնը:

Հեռուստատեսային արվեստի նորագույն ենթատեսակներից է տեսահոլովակը: Այսօր համակարգչային տեխնիկայի և բջջային հեռախոսների շնորհիվ իրականություն են դառնում նաև «պատվիրվող հեռուստաալիքները», որոնք ունեն միայն ընդհանուր ուղղվածություն (ցուցադրում են կինոնկարներ, տեսահոլովակներ կամ ֆուտբոլային խաղեր), իսկ թե այս կամ այն պահին ինչ կցուցադրվի, կախված է պատվիրող հանդիսատեսների ցանկությունից: Համակարգչային լեզուն օգտագործելով՝ նման ալիքներն իրենց կոչում են ինտերակտիվ՝ փոխներգործուն: Հեռուստատեսությունն ունի մշակույթի արժեքների ժողովրդայնացման մեծագույն ներուժ, սակայն, ցավոք, ելնելով անմիջական շահույթի շարժառիթներից ու գովազդատուների ցանկություններից, հաճախ այն ավելի շատ նպաստում է հեշտ յուրացվող, բայց ցածրարժեք գործերի տարածմանը: Հեռուստատեսությունը դիտելն ուշադիր ընտրություն կատարելու դեպքում կարող է զարգացնել հանդիսատեսին, սակայն չպետք է մոռանալ, որ չափն այստեղ նույնպես կարևոր է, քանի որ թեպետ հետաքրքիր հաղորդումները կարող են շատ լինել, սակայն անշարժ նստած ժամերով դիտելն ընդարմացնում է մարմինը, ինչպես նաև միտքը և ստեղծագործել-որոնելու փոխարեն դրդում լինել պասիվ սպառող:

ՀԱՐՅԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Փորձե՛ք Դավիթ Անհաղթի դասակարգմանը հետևելով՝ բաժանել վերոնշյալ արվեստներն ըստ օգտակար կամ անօգուտ լինելու: Ի՞նչ հետևությունների կարող եք հանգել: Իսկ կա՞ն արդյոք արվեստի վնասակար տեսակներ:
2. Կա՞ արվեստի որևէ տեսակ, որի մասին նշված չէ: Գրե՛ք տեղեկույթ այդ արվեստի մասին ու բերե՛ք դասարան:
3. Հնարավո՞ր է դասակարգել արվեստի տեսակներն ըստ մարդու վրա ունեցած ազդեցության: Ինչո՞ւ: Եթե այո՛, ապա ի՞նչ հերթականությամբ:
4. Ի՞նչ եք կարծում, համակարգիչը և ինտերնետը արվե՞ստ են, թե՞ ոչ: Մեկնաբանե՛ք ձեր պատասխանը:

ԱՌԱՋԱԳՐԱՆՔ

 Ընտրե՛ք արվեստի մի տեսակ ու դրա մասին պատրաստե՛ք հինգրոպեանոց հաղորդում: Օգտագործե՛ք հանրագիտարաններ, տեղեկագրքեր, ինտերնետ և այլն:

ԹԵՄԱ 4. ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԻՂԵԱԼ ԵՎ ՃԱՇԱԿ

ԴԱՍ 12. ԻՆՉ Է ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԻՂԵԱԼԸ

ԸՆԹԵՐՑԵՔ ՏԵՔՍԸ

Ամեն արվեստ արտահայտում է իր ժամանակի իդեալը, ուրեմն այն հասկանալու, ճաշակելու համար պետք է հասկանալ այդ ժամանակի իդեալը և այդ ժամանակի միջոցները, արտահայտչական տեխնիկան: Միջոցները սրեղծում են իդեալ, և իդեալը սրեղծում է միջոցներ: Օրինակներ՝ Եգիպտոս – քարը և հավիրենականությունը. Հունաստան – մարմարը և երկնային գեղեցկությունը:

Երվանդ Քոչար

Իդեալն ինչ-որ բանի կատարելատիպն է, այն բարձրագույն վիճակը, որին կարող է հասնել րվյալ առարկան կամ երևույթը: «Իդեալ» բառը ծագում է հունարեն «իդեա» բառից, որը նշանակում է գաղափար, կերպար, տեսիլ: Իդեալը պատկերացնելու համար մարդիկ վերանում են իրական առարկաների կամ երևույթների մի շարք հատկություններից՝ թողնելով միայն ամենակարևոր հատկությունները, որոնք էլ կազմում են իդեալի էությունը (օրինակ՝ ֆիզիկայում օգտագործվում է «իդեալական գազ» հասկացությունը, որն ընդամենը գիտական վերացարկում է):

♦ **Ի՞նչ եք կարծում, կա՞ն արդյոք իդեալական մարդիկ, պետություններ, կա՞ արդյոք իդեալական ընկերություն: Ինչո՞ւ:**

Իդեալը նպատակ է, որին անբողջովին հասնելն անհնար է, բայց որը հանդես է գալիս որպես կողմնորոշիչ, բացարձակ, և որին հասնելու չգիրունը մարդկանց դրդում է գործել: Իդեալի ընտրությունը կամ ձևավորումը կատարվում է առանձին մարդու և հասարակությունների գոյության տարբեր փուլերում, տարբեր ձևով: Եթե երիտասարդների իդեալը գեղեցիկ մարմնաձևեր ունեցող մարդը կարող է լինել (հետևաբար նրանք կզբաղվեն մարմնակրթությամբ, պարով՝ իրենց իդեալին նմանվելու համար), ապա հասուն տարիքի մարդու համար իդեալ կարող է լինել ինքնարտահայտված, ինքն իրեն գտած, իրենում եղած պոտենցիալն իրականացրած մարդը՝ անկախ արտաքին համամասնություններից: Իմաստասերների պնդմամբ՝ իդեալներ չունեցող մարդիկ կարող են վտանգավոր լինել հասարակության համար...

♦ **Ի՞նչ եք կարծում, ինչո՞ւ...**

Կարող են լինել տարբեր իդեալներ. պետության, հասարակական հարաբերությունների, բարոյականության և այլն: Նման իդեալները, որպես կանոն, հան-

դես են գալիս որպես ուղենիշ՝ իրականում մնալով անհասանելի ոլորտում: Բայց կա մի իդեալ, որն իրականանում է, այսինքն՝ ձեռք է բերում առարկայական, ընկալելի կերպար: **Դա գեղագիտական իդեալն է, որը ծնվելով մարդկանց հոգևոր որոնումներում՝ մարմնավորվում է արվեստի գործերում:**

Գեղագիտական իդեալը գեղեցիկի կատարելատիպն է: Չկա մեկ ընդհանուր գեղագիտական իդեալ ողջ մարդկության կամ մարդկային հասարակության ապրած բոլոր դարաշրջանների համար: Ընդհակառակը, *յուրաքանչյուր դարաշրջանի, յուրաքանչյուր մշակույթի բնորոշ է գեղեցիկի սեփական իդեալը*: Ընդ որում՝ *յուրաքանչյուր գեղագիտական իդեալ կառուցվում է մարդու որոշակի իդեալի հիման վրա*, քանի որ, ինչպես ժամանակին նկատել է հին հույն իմաստասեր **Պրոտագորասը**. «Մարդն է բոլոր իրերի չափանիշը»: Այսինքն՝ բոլոր իրերին իմաստ հաղորդողը, դրանք ճանաչողն ու տվյալ դեպքում գեղեցիկ համարողը մարդն է:

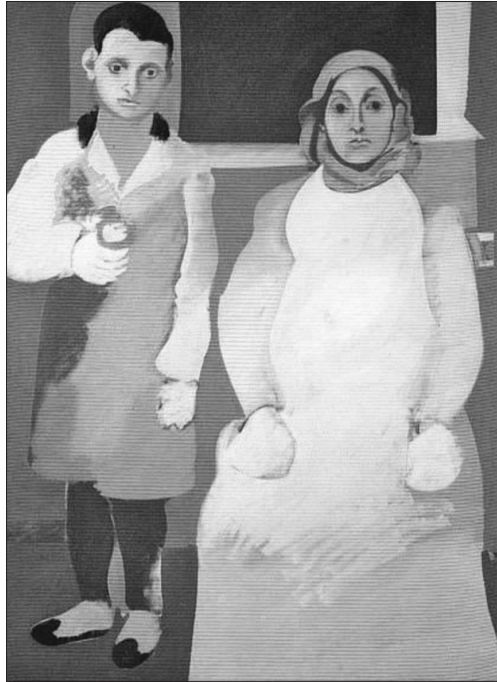
Առաջին հայացքից թվում է, որ արվեստագետները գլոխգործոցներ, իրոք իդեալական գեղեցկություններ են ստեղծում՝ ելնելով իրենց ներսում եղած անհատական հակումներից ու իրենց սեփական արժեքային համակարգից: Սակայն առավել խորը վերլուծության ժամանակ պարզվում է, որ *յուրաքանչյուր դարաշրջանի մարդիկ, գիտակցված թե՛ սկիզբում, ունենում են ընդհանուր մղումներ, պատկերացումներ, որոնց հիմքում ընկած է լինում իրենց դարաշրջանում կամ մշակույթում ընդունված չափանիշների ամբողջությունը*: Օրինակ՝ անտիկ քանդակագործության, ճարտարապետության հիասքանչ գործերում արտացոլված գեղագիտական իդեալը հիմնվում էր ներդաշնակ, մեծ տիեզերքի համանմանությամբ իրեն փոքր տիեզերք համարող մարդու իդեալի վրա: Միջնադարյան Եվրոպայի գուսպ, հոգեկան կատարելությունը մարմնականից գերադասող գեղագիտական իդեալն իր հիմքում ուներ աստվածամեծար կրոնական մարդու կատարելատիպը: Իսկ Վերածննդի վարպետները ստեղծեցին առ այսօր չգերազանցված արժեքներ, քանի որ նրանց գեղագիտական իդեալը

Հովհաննես Այվազովսկի «Փոթորկի մեջ»

լը ելնում էր ունիվերսալ, կատարյալ, աստվածային մարդու իդեալից: Ինչ խոսք, *չի կարելի անտեսել արվեստագետի անհատականությունն ու փիրապետող հասարակական չափանիշներին հակադրվելու կարողությունը, սակայն գեղագիտական իդեալն արտահայտում է, այսպես ասած, դարաշրջանի ոգին, որի շրջանակներում փարբեր սրեղծագործողներ կարող են արարել լրիվ փարբեր գեղեցկություններ:*

Գեղագիտական իղեալն իրականանում է ոճի ու ճաշակի միջոցով: **Ոճը** այն *չէն է, որով արվեստագետը նյութականացնում է իր հոգում եղած իղեալը*: Ոճն ունի բովանդակային և ձևական կողմեր: **Բովանդակային կողմն** այն է, թե ինչպիսի բովանդակություն է ընտրում հեղինակն իր իղեալը մեզ հասցնելու համար: Օրինակ՝ պատկերելով բնության ահեղ երևույթ՝ փոթորիկ ծովի վրա՝ **Հովհաննես Այվազովսկին** պատկերել է ազատ մարդու իր իղեալը. նույն բանը նա կարող էր անել նաև այլ բովանդակության ներկայացմամբ: **Ոճի ձևական կողմն** իրականանում է գույների, տարածական ձևերի, բառապաշարի և այլ հանգամանքների ընտրությամբ, որոնք բառի բուն իմաստով ձևավորում են իղեալը (հասկանալի է, որ արվեստի տարբեր տեսակներում ձևերի ընտրությունը պետք է տարբեր լինի): Օրինակ՝ **Արշի Գորկին**

Արշի Գորկի. «Նկարիչն ու իր մայրը»

Գորկին «Նկարիչն ու իր մայրը» կտավում, ձգտելով ցույց տալ կորցրած երջանկության կարոտախտն ու ցավը, չի պատկերել մոր ձեռքերն ամբողջությամբ՝ դրանց փոխարեն սպիտակ ներկաբիծ բողնելով: Աստիճանաբար խտացնելով իրեն համակած տագնապի ու անելանելիության զգացումների ներկայացումը՝ Գորկին հետագայում հրաժարվում է կոնկրետ ձևերի պատկերումից՝ նկարելով վերացական խորհրդանիշներ, որոնք արտահայտում են ցավ, կորուստ, կարոտախտ և այլն: Այն ոճը, որով նկարում էր մեր մեծ հայրենակիցը, հետագայում անվանվեց *վերացական էքսպրեսիոնիզմ*¹:

Ոճն արվեստագետին հնարավորություն է տալիս ընկալողին ներկայացնել իր գեղարվեստական ճաշակը: Իսկ ի՞նչ է ճաշակը: **Ճաշակը մարդու հոգևոր կերպավածքի այնպիսի բնութագիր է, որի շնորհիվ վերջինս կարողանում է գեղեցիկը, վեհը, ներդաշնակը զանազանել ոչ գեղեցիկից, աններդաշնակ-անհամամասնականից**: Եթե ոճի խնդիրը հուզում է հիմնականում ստեղծագործողին (թեպետ կարող է լինել նաև խոսելու ոճ, շփվելու, մտածելու ոճ և այլն, որը բնորոշ է բոլորիս), ապա ճաշակի ձևավորման խնդիրը շատ կարևոր է տվյալ հասարակությունը կազմող բոլոր անհատների համար: *Ճաշակն առաջանում է համապարասխան գեղագիտական իղեալի շրջանակներում. չի կարող լինել վերացական ճաշակ բոլոր ժամանակների ու մշակույթների մարդկանց համար*: Այս երևույթը վաղուց է նկատվել, երբ մեր նախնիները պնդել են, թե ճաշակի հարցերում անիմաստ է վիճաբանելը: Սակայն յուրաքանչյուր մարդ ունի նաև միայն իրեն բնո-

**Սերգեյ Փարաջանովի
տուն-թանգարանի սրահներից մեկը**

չբավարարվել մեզ հրամցվող էժան, ցածրարժեք ժամանցային արվեստի գործերով, որը փարսավում է հիմնականում հեռուստատեսության միջոցով, այլ չգրելու մարդկության կողմից սրեղծված բարձրարժեք գործերին, որոնք առկա են մեր հասարակության մշակութային կյանքի բազմաթիվ ոլորտներում: Ծաշակի ձևավորումն անվերջանալի գործընթաց է, որը մարդուն ուղեկցում է ողջ կյանքի ընթացքում: Սակայն պատանեկության և երիտասարդության տարիները շատ կարևոր են, քանի որ մարդկանց մեծամասնությունը, ձևավորելով որոշակի ճաշակ, հետագա ողջ կյանքում հետևում է դրան:

ՀԱՐՅԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Ի՞նչ է գեղագիտական իդեալը:
2. Ի՞նչ գեղագիտական իդեալներ կարող եք նշել:
3. Ի՞նչ է ոճը: Ի՞նչ դեր ունի այն գեղագիտական իդեալի սրեղծման մեջ:
4. Ի՞նչ է գեղագիտական ճաշակը:
5. Արվեստի այն գործերը, որոնց հետ առնչվում եք, ըստ ձեզ, բարձրաճաշակ են, թե՞ ցածրաճաշակ: Ինչո՞ւ:

ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔ

🔗 Հետազոտությունն կատարեք ձեր համայնքում. քարտեզագրեք ձեր համայնքը՝ նշելով նրանում եղած ճարտարապետական կառույցները, քանդակները, խճանկարները և այն ամենը, ինչը գեղեցիկ է: Ուսումնասիրեք այդ գործերից մեկ-երկուսի պատմությունը, կազմեք պաստառ:

🔗 Կազմակերպեք բանավեճ-գրույց ճաշակի մասին, վերլուծեք բարձրարվեստ գործերի տարբերությունը զուտ ժամանցային, այսպես կոչված՝ զանգվածային մշակույթի գործերից: Փորձեք հասկանալ, թե ձեր կյանքում նշվածներից որն է ավելի մեծ տեղ գրավում:

ԴԱՍ 13. ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԻԴԵԱԼԻ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄՆԵՐԸ ՄԱՐԳԿՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՅՔՈՒՄ

ԸՆԹԵՐՅԵՔ ՏԵՔՍԸ

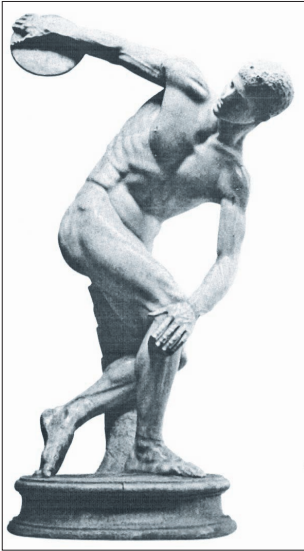
Գեղեցիկի մասին պատկերացումներ մարդն ունեցել է իր առաջացման վաղնջական ժամանակներից ի վեր: Յուրացնելով միտքն ու արտահայտելով այն խոսքում՝ մարդը, ի թիվս այլ կարգի դատողությունների, արել է նաև գեղագիտական գունավորում ունեցող դատողություններ: Գեղեցիկի ընկալումն այնպես է միահյուսված իրականության ընկալում-իմաստավորման հետ, որ անհնար է այն առանձնացնել: Երբ մարդը տեսնում է ծառ-ծաղիկ, ամպ, ջրվեժ կամ ցանկացած այլ բնական երևույթ, ընկալելով դրա ձևն ու շարժումը, միաժամանակ մարդը նաև գիտակցում է, որ այն, օրինակ, գեղեցիկ է կամ հաճելի, ահարկու է կամ ծիծաղելի և այլն: Նման դատողություններն անվանվում են արժեքային կամ գնահատման, քանի որ ընկալելով իրականությունը՝ մարդը միաժամանակ նաև գնահատում է այն իր համար արժեքավոր լինելու տեսանկյունից: Գեղագիտական արժեքներն այնքան խորն են արմատավորված մարդու գիտակցության մեջ, որ նույնիսկ որևէ բանի մասին գեղագիտական դատողություն չանելու դեպքում էլ մենք, հետագայում մտաբերելով անցյալում ընկալվածը, կարող ենք տալ դրա գեղագիտական գնահատականը:

Հասկանալի է, որ մեր հեռավոր նախնիները նույնպես չէին կարող չունենալ մարդ տեսակին բնորոշ գեղեցիկի գգացումը, որը պետք է արտահայտություն գտներ նրանց ստեղծագործություններում, որոնց մի մասն է միայն հասել մեր օրեր:

Նախնադարյան գեղագիտական իդեալի մասին խոսելը բավական պայմանական կարող է լինել, քանի որ ամբողջական պատկերացում կազմելու հնարավորություն չկա, սակայն քարանձավների պատերին արված նկարների, պահպանված արձանիկ-քանդակների շնորհիվ կարելի է անել որոշ եզրակացություններ: *Հնադարյան գեղագիտական իդեալին բնորոշ է կենդանիների հանդեպ մեծ ուշադրությունը* (կենդանին միաժամանակ և՛ որսի նպատակն էր, և՛ աստվածություն), *բնությունը պարկերվում էր, որպես կանոն, կրրված, հարվածաբար, ինչը նշանակում էր, որ իրականության միասնականության ընկալում դեռ չկար, ավելի կարևոր էին առանձին դետալները*: Մարդու պատկերումը շատ նման էր կենդանիների պատկերմանը. ընդգծված էին մարմնաձևերը, իսկ դեմքը, որպես կանոն, արտահայտիչ չէր: Հնարավոր չէ առանձին նկարներում կամ, օրինակ, «պալեոլիթյան Վեներաների» արձանիկներում տեսնել անհատական դեմքեր, դրանք ընդհանուր են ու «անդեմ»:

Հին քարեդարյան «Վեներաների» արձանիկներ

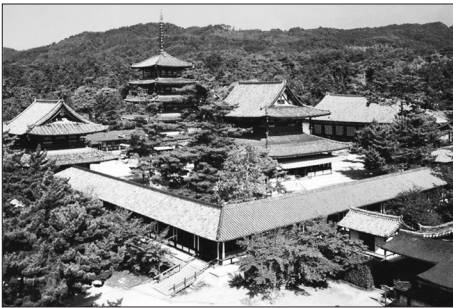
Միրոն.

«Սկավառակ նետողը»

Ուշադրություն դարձրեք հին հույն մարզիկի մարմնի կարարելությանը

Վեներաների արձանիկներում ընդգծված են որովայնն ու կուրծքը՝ որպես մարդկանց սերնդի շարունակման պայման, իսկ տղամարդկանց պատկերներում կամ արձանիկներում ընդգծված են մկանները՝ որպես որս անելու կարողության գրավական: **Հնադարյան գեղագիտական իդեալի հիմքը հարգանքն է գոյարևել կարողացող մարդու նկարմամբ:** Հայաստանում պահպանվել են բազմաթիվ ժայռապատկերներ, որոնցում պատկերված են եղջերուներ, քարայծեր, օձեր, կարիճներ, մարդկանց ուրվապատկերներ և այլն: Քանդակ-արձաններից տարածված են եղել, այսպես կոչված, «վիշապները», որոնք մինչև չորս մետր երկարության հասնող մեծ քարեր են, հիմնականում ձկների, թռչունների կամ ոչխարների գլուխների քանդակներով: Այդ քարերն ունեցել են պաշտամունքային նշանակություն՝ կապված են եղել ջրային տարերքի պաշտամունքի հետ:

Հին քաղաքակրթություններում տիրապետող են եղել տարբեր գեղագիտական իդեալներ: Օրինակ՝ **հին հույների իդեալն է եղել հոգու և մարմնի ներդաշնակ զարգացումը, ուժը, կրողը և նրբագեղությունը միաժամանակ:** **Ասորական արվեստի** գործերում տեսնում ենք բիրտ արքայական ուժի պաշտամունք, սահասարսուռ դիցաբանական կենդանիների ու մարդկանց մարմնական պարիժների պատկերում: **Հին Եգիպտոսի** մարդկանց համար կարևոր է եղել անմահության որոնումը, ինչի նպատակով նրանք ստեղծել են հին աշխարհի պահպանված հրաշալիքները՝ բուրգերը, որոնք խորհրդանշում են *հանձին փարավոնի մարդու աստվածացումը, ուժն ու չգրումն առ երկինք* - արև: **Արևելքում** գեղեցիկի չափանիշ է համարվել բնականը, և *իդեալը եղել է բնության օրենքներին համապատասխան շարժվելը*, բնությանը չվնասելը:

**Քոյուչի վանական համալիրը
ճապոնիայում**

Նկարե՛ք, թե շինությունները որքան են նման շրջապարող ծառերին

Այդ իդեալից ելնելով՝ ծնունդ է առել մի ճարտարապետություն, որի ձևերը, ի տարբերություն արևմտյան երկրաչափական պարզ մարմինների ձևերի (խորանարդ, գլան և այլն), նմանակել են բնական երևույթների ձևերը: Արևելքում ճարտարապետական կառույցները ստեղծվել են այնպես, որ կարծես իրենցով շարունակել են բնության համամասնությունները՝ չհակադրվելով միջավայրին, այլ լրացնելով այն: **Հին Հռոմում** գեղագիտական իդեալի մասնիկ է համարվել *մարդու հպարտու-*

թյուն հանդիսացող տոհմային պատկանելությունը, դիրքն ու ազդեցությունը: Հունական քանդակներում մարդը, որպես կանոն, մերկ է, որպեսզի վեր հանի իր մարմնի կատարյալ ներդաշնակությունը: Իսկ հռոմեական քանդակներում տեսնում ենք իր խավին բնորոշ ամենագեղեցիկ հագուստներով ու գլխանոցներով զարդարված մարդկանց, որոնք ինչ-որ կերպ ցուցադրում են նաև իրենց տոհմիկ պատկանելության նշաններ (ձեռքին կարող է ունենալ նախնու կիսանդրին, գլխին՝ պսակ, սաղավարտ կամ քազ և այլն):

Ռեյնսի Աստվածամոր տաճարը Ֆրանսիայում, XII դ.

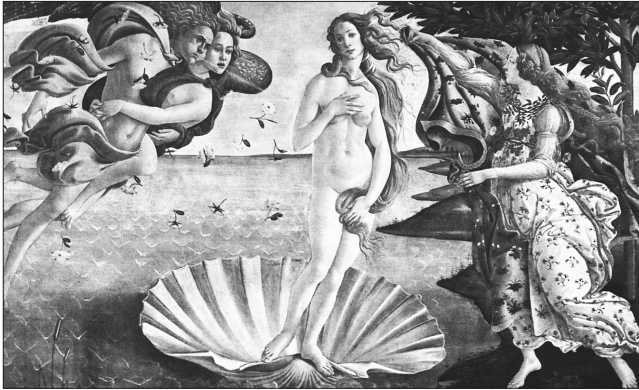
Միջնադարի գեղագիտական իդեալն աստվածայինն է, հոգևորը, իսկ բնական-մարմնականը համարվում է անկարգ, ուրեմն պարկերելու ոչ արժանի: Ճարտարապետական կառույցները՝ եկեղեցիները, վեր են խոյանում իրենց շրջապատող բնությունից, որպեսզի ցույց տան աստվածային հզորության անհամեմատ լինելը մարդուն շրջապատող բնական միջավայրի հետ: Գիմնապատկերում ամենակարևոր դետալ են համարվում աչքերը՝ որպես հոգու հայելիներ, որոնք պատկերվում են երբեմն անբնականորեն մեծ, միշտ արտահայտիչ՝ ստվերում թողնելով քիթը, շուրթերը և այլն: Մարդկանց մարմինը սովորաբար պատկերվում է շղարշով ծածկված՝ ընդհուպ մինչև ձեռքերի դաստակները: **Հայկական միջնադարյան արվեստում** առանձնապես կարևոր են եկեղեցիների ճարտարապետական կառույցները, որոնցում արտահայտվում է հայ մարդու վերաբերմունքն աստվածայինի ու բնության հանդեպ: Որպես կանոն, եկեղեցիները կառուցվել են բնության այնպիսի գեղեցիկ անկյուններում, որ արտաքինից դրանք դիտողներին հիացմունք են պատճառել ու հիշեցրել թե՛ բնության, թե՛ տվյալ եկեղեցու շենքը ստեղծած Աստծո մեծության մասին (Միջնադարում հավատացած էին, որ ամեն ինչ ստեղծում է Աստված՝ որոշ բաներ ստեղծելու համար մարդուն որպես գործիք օգտագործելով): Եվ որոշ վանքեր, կառուցվելով սև քարից, իրենց ողջ պատկերով ասես նմանվել են վեղարավոր վանականի, որն աշխարհից հեռու լուռ ու հանդիսավոր խորհում է աստվածային արարչագործության վեհության մասին: Միջնադարյան հայկական արվեստի բովանդակությունն են կազմել հիմնականում աստվածաշնչյան պատմությունները, իսկ գեղարվեստի ժանրերից կատարելության է հասել մանրանկարչությունը: Որոշ մանրանկար-

Գրիգոր Նարեկացի (951-1003) Նկարիչ՝ Գրիգոր Սկևռացի

րիչներ հասել են կերպարների պատկերման հուզական լարվածության ու մեծ համոզականության:

Գրականության մեջ **Գրիգոր Նարեկացին** արտացոլում է ողջ մարդկության ցավով փառապող, իրական կյանքում աստվածայինի պակասը զգացող ու մարդկանց արարները բժշկել ցանկացող մարդու իդեալը: Մարդ, որի համար ուրիշի ցավ չկա: Մարդու նարեկացիական ընկալումն արդիական է առ այսօր:

Սանդրո Բոտիչելլի. «Վեներայի ծնունդը»

Վերածննդի դարաշրջանում փորձ է արվում վերածնել անտիկ աշխարհի գեղագիտական իդեալը: Սակայն ստեղծված գեղեցիկն արդեն մի նոր որակի գեղեցկություն էր, քանի որ քրիստոնեության հազարամյա պատմությունն անտիկ հեթանոս բացմիտ գեղեցկությանը տվել էր համեստացած, աստվածայինի անսահմանությունը զգա-

ցող, բայց և միաժամանակ կատարելության ձգտում ունեցող մարդու բնութագրեր: **Վերածննդի գեղագիտական իդեալը բազմակողմանի՝ ունիվերսալ մարդն է, որի մեջ այս դարաշրջանի արվեստագետներն իրոք տեսնում են աստվածային արարչագործության պասկը:** Բնությունը նույնպես ընկալվում է նորովի, ու յուրաքանչյուր բնական թրթիռ դառնում է արվեստի կողմից պատկերվելու արժանի երևույթ:

Վերածննդին հաջորդում է **կլասիցիզմի¹ դարաշրջանը**, որի իդեալը դասական հունա-հռոմեական գեղեցկությունն էր՝ պարփակված որոշակի խիստ կանոնների շրջանակներում: Կլասիցիստներն ի վիճակի չէին հանդես բերելու Վերածննդի ստեղծագործողների հախտուն թափը և, բացի այդ, ուզում էին անտիկ գեղեցկությանը տալ տրամաբանական մեկնաբանություն: Այս դարաշրջանում մարդու հերոսականության և գործի համար ինքնանվիրաբերման գաղափարն է խիստ կարևորվում:

ՀԱՐՅԵՐ ՍՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Ներկայացված իդեալներից որի՞ մասին կցանկանայիք ավելի շար իմանալ: Պատրաստ եք որոնումներ կատարել այդ ուղղությամբ:
2. Կա՞ որևէ գեղագիտական իդեալ, որ չեզ փարօրինակ է թվում: Ինչո՞ւ:
3. Ձեր կարծիքով, ո՞րն է արդի հայաստանցու գեղագիտական իդեալը:

¹ Կլասիցիզմ – (լատ. «կլասիկոս»՝ դասական, օրինակելի) գեղարվեստական ոճ XVII-XVIII

ԴԱՍ 14. ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԻԴԵԱԼԻ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄՆԵՐԸ ՄԱՐԳԿՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ (ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ)

ԸՆԹԵՐՅԵՔ ՏԵՔՍԸ

Առօրյա խոսակցություններում երբեմն կարելի է լսել նման արտահայտություններ. «Այս *ռոկոկո* ծաղկամանը գեղեցիկ է», «Շատ *ռոմանտիկ* տղա է», «Երգիչների հագած *բարոկկո* ոճի զգեստները չէին համապատասխանում իրենց ներկայացրած երաժշտական նյութին», «Փոքր-ինչ *ռեալիստ* եղիր» և այլն:

♦ **Իսկ գիտե՞ք, թե ինչ են նշանակում ընդգծված բառերը, երբևէ օգտագործո՞ւմ եք դրանք:**

Բարոկկոն, ռոկոկոն, ռեալիզմն ու ռոմանտիզմը նոր դարաշրջանի եվրոպական մշակույթին բնորոշ ոճային ուղղություններ են, որոնք ենթադրում են ոչ միայն արվեստի գործերի որոշակի կատարելատիպ, այլև մարդու որոշակի իդեալ: Ստորև կներկայացվեն բարոկկոյի, ռոկոկոյի, ռեալիզմի և ռոմանտիզմի գեղագիտական իդեալի մի շարք բնութագրեր՝ ելնելով այդ ուղղությունների հիմքում ընկած մարդու պատկերացումից:

Խմբային աշխատանք

Գասարանը բաժանվում է չորս խմբի, որոնցից յուրաքանչյուրը կարդում սովորում է իր հատվածը՝ դառնալով այդ հատվածի փորձագետը, որպեսզի հետագա կազմվելիք խմբերում տվյալ հատվածը ներկայացնի մյուս անդամներին:

Կարդում է առաջին խումբը

Բարոկկոյի (պորտուգալերեն՝ «պերոլա բարոկա» – պաճուճագարդ մարգարիտ) գեղագիտական իդեալը տարածված էր Եվրոպայում XVII-XVIII դարերում և ելնում էր հաճույքներ սիրող, բայց միաժամանակ հերոսական մարդու իդեալից: Բարոկկոյի դարաշրջանի հագուստը, շինությունները, շփման ոճը և, վերջապես, արվեստը, բոլոր տարբերություններով հանդերձ, ունեն ընդհանրություններ, որոնցից կարևորները կթվարկվեն ստորև:

Հաճույսպաշտ-հերոսական մարդուն ձգում է *սզնվածին բարդությունը և անհասկալի վեհությունը*: Եթե Վերածննդի արվեստին բնորոշ է անվրդով վեհությունը, ապա բարոկկոյի գեղագիտական իդեալը պետք է լինի շարժման մեջ, վեհ, բայց անդադար:

Պեդրո Պաուլ Ռուբենս
«Շղթայված Պրոմեթևսը»

Ստորև ներկայացվում են բարոկկոյի գեղագիտական իդեալի որոշ բովանդակային ու ձևական (այսինքն՝ բովանդակությանն ու ձևին առնչվող) չափանիշներ:

Բովանդակային չափանիշներ.

- հիմնականում անտիկ և բիբլիական թեմաներ,
- հաճելին ու հերոսականը զուգակցող դրվագներ,
- արիստոկրատների պատկերում, հագուստների ու միջավայրի ճոխություն,
- անգամ նատյուրմորտներում՝ ճոխության առկայություն, նրբագեղ ու ազնվազարմ մարդու իրեր,
- շարժման պաշտամունք, պաթետիկ հերոսականություն,
- առողջ, ծաղկուն մարմինների պատկերում:

Ձևական չափանիշներ.

- տարրերի դինամիզմ,
- ձևերի, ուրվագծերի բուռն խաղ (օրինակ՝ փետուրների, զիգզագաձև գծերի առկայություն),
- լուսաստվերի բռնկուն անցումներ,
- գունային կտրուկ փոխակերպումներ (ամենավառ գույնին հաջորդում է ամենամուգը և այլն),
- կոմպոզիցիան անկայուն է (շարժման շարունակականության պատրանք):

Կարդում է երկրորդ խումբը

Ռ-ոկոկո (ֆրանսերեն՝ «ռոկայլ» – ոճավորված խեցի) ոճը զարգանում է XVIII դարի Եվրոպայում՝ սկզբնավորվելով որպես դեկորատիվ ոճ՝ բարձր ազնվականության տոնախմբություններն ու զվարճությունները գեղեցկացնելու նպատակով: Ռ-ոկոկոյի գեղագիտական իդեալը ծագում է բարոկկոյի իդեալից, երբ բարձրատոհմիկ ազնվականությունը, տրվելով հաճույքներին, հրաժարվում է հերոսականությունից և դրա հետ կապված լարումից ու պայքարից (ի դեպ, զուտ հերոսական մարդու իդեալից ծնունդ առավ կլասիցիզմի գեղագիտական իդեալը): Այս գեղագիտական իդեալը ցանկալի էր կյանքի իմաստը հաճույքների մեջ որոնող արիստոկրատ խավերի ներկայացուցիչների համար: Ռ-ոկոկո ոճին բնորոշ է նրբագեղությունը, մանր դետալների հանգամանակից մշակվածությունը և ուշադրությունը անխռով, խաղաղ, գողտրիկ հաճույքների հանդեպ:

*Ժան Օնորե Ֆրագոնար.
«Ճոճանակ»*

Ստորև ներկայացվում են ռոկոկոյի գեղագիտական իդեալի որոշ բովանդակային ու ձևական չափանիշներ:

Քովանդակային չափանիշներ.

- հիմնականում առօրյա, բայց ինչ-որ նուրբ հաճույք պարունակող թեմաներ,
- եթե անտիկ և բիբլիական թեմաներ, ապա դիցաբանական և հովվերգական սյուժեների թեթևամիտ մեկնաբանությամբ,
- գողտրիկ բնապատկերներ, շինությունների գողտրիկ անկյուններ,
- հարստության առկայություն, բայց ոչ շլացուցիչ փարթամ, այլ նրբորեն հմայող:

Ձևական չափանիշներ.

- տարրերի հավասարակշռվածություն,
- մեղմ ու աչք շոյող երանգների օգտագործում,
- պարուրագծերի կիրառում մեծ չափերով,
- հագուստի, միջավայրի դետալների մանրամասն մշակում,
- զարդանախշի նրբագեղ ու քմահաճ ռիթմ,
- կոմպոզիցիայի կայունություն:

Ռոկոկո ոճի գործը պետք է ընկալողի մեջ առաջացնի կյանքի հաճույքները վայելելու ձգտում, տազնապ առաջացնող դիմախաղեր, ձայներ, գույներ չպետք է լինեն:

Ի տարբերություն բարոկկոյում ընդունված արտասովոր մեծ չափերի ու տարերքների պաշտամունքի՝ ռոկոկոյի գեղագիտական իդեալին բնորոշ է գողտրիկության պաշտամունքը:

Կարդում է երրորդ խումբը

Ռեալիզմի (լատիներեն՝ «ռեալ» – իրական) գեղագիտական իդեալը տարածվում է Եվրոպայում XIX դարից սկսած՝ հիմքում ունենալով «իրական մարդու» իդեալը: Չէ՞ որ իրական են թե՛ հաճոյապաշտ, թե՛ կրոնական, թե՛ հերոսական մարդիկ: Մյուս կողմից էլ, քանի որ իդեալը մտակաղապար է, նպատակ, այլ ոչ թե իրականություն, իսկ իրական մարդը հակասական է, շարժուն, փոփոխական, ստացվում է, որ «իրական մարդու» իդեալը նույնպես պայմանական է, ու ավելի լավ կլինի «իրական» բառն այստեղ փոխարինել «տիպական» բառով: Տիպական նշանակում է ամենատարածվածն ու ամենաբնորոշը, հետևապես կարող է լինել արիստոկրատի տիպ, բանվորի տիպ, ռազմիկի տիպ և այլն:

Ռեալիզմի գեղագիտական իդեալն իրականության մեջ եղած ընդհանրությունների ու օրինաչափությունների պատկերումն է: Ռեալիզմի տիպական մարդուն բնորոշ է գործունյա և պարզ լինելը:

Արերոյ Անկեր
«Աղջիկը դամիսոյով»

Ստորև ներկայացվում են ռեալիզմի գեղագիտական իդեալի որոշ բովանդակային ու ձևական չափանիշներ:

Բովանդակային չափանիշներ.

- արվեստագետի ժամանակին ու երկրին բնորոշ ցանկացած սյուժե (նույն հաջողությամբ կարող են պատկերվել մուրացիկի և ամենահարուստ մարդու տիպեր),
- անտիկ և բիրլիական սյուժեներից խուսափում,
- պարզության և անմիջականության պաշտամունք,
- շարժման, կենսական ռիթմի պատկերում, կյանքի շնչի առկայություն,
- առօրյա-կենցաղային տեսարաններ,
- պատկերվողի ճշմարտացիության (իրականությանը նման լինելու) պահանջ:

Ձևական չափանիշներ.

- տարրերը տիպական են,
- միջավայրը, իրերը, մարդիկ բնական են, սարքովի ոչինչ չպետք է լինի,
- կոմպոզիցիան միասնական է, կենդանի,
- ռեալիստական գործերը ավարտուն են, չեն համդուրժում թերասացություն:

Ռեալիզմի գեղագիտական իդեալն արվեստի միջոցով իրականության համընդգրկուն պատկերումն է: Ռեալիստները նույնիսկ համոզված էին, որ իրականությունը հենց այն է, ինչը պատկերված է իրենց գործերում: Սակայն չպետք է մոռանալ, որ ոչ մի առանձին իրական մարդ չի կարող լրիվ տիպական լինել, նա միշտ ունի անկրկնելի կողմեր, որոնց պատկերումն էլ ռոմանտիզմի գեղագիտական իդեալն էր:

Կարդում է չորրորդ խումբը

Ռոմանտիզմը (ֆրանսերեն՝ «ռոմանտիկ» – արտասովոր, ֆանտաստիկ, գեղատեսիլ)՝ որպես գեղարվեստական ուղղություն և ընդհանրապես մտքի ոճ, առաջանում է XVIII դարում Գերմանիայում: Ռոմանտիզմի գեղագիտական իդեալը հիմնվում է ազատ մարդու իդեալի վրա և հակադրվում կլասիցիզմի կարգուկանոնին անտրտունջ ենթարկվող հերոսական մարդու իդեալին: Ազատ մարդու իդեալը ենթադրում է ազատություն թե՛ տարածական, թե՛ ժամանակային կապանքներից: Ելնելով դրանից՝ ռոմանտիկները պատկերում էին հեռավոր աշխարհներ, իդեալականացնում էին անցյալը: Ռոմանտիզմի ազատ մարդը սահմանափակված չէ ոչ մի բանով, գուցե թե միայն սեփական երևակայությամբ. նա կարող է անել ինչ ուզում է, ապրել ինչպես ուզում է: Կարգուկանոնից հրաժարումը բերում է քառասյունության, փոթորկի, անորոշության, անվերջության պաշտամունքի: Ռոմանտիզմի գեղագիտական իդեալի համար կարևորը անհատականն է, անկրկնելին, արտասովորը, իսկ ընդհանուրը, օրինաչափը երկրորդական են:

Հովհաննես Այվազովսկի. «Գոնդոլավարը ծովի վրա գիշերով»

Ստորև ներկայացվում են ռոմանտիզմի գեղագիտական իղեալի որոշ բովանդակային ու ձևական չափանիշներ:

Բովանդակային չափանիշներ.

- Էկզոտիկ վայրերի ու միջնադարյան կյանքի իղեալականացված պատկերում,
- հեղինակին ժամանակակից առօրյա-կենցաղային սյուժեների հանդեպ հետաքրքրության բացակայություն,
- պայքարի ու շարժման պաշտամունք,
- մղում դեպի անորոշությունը, քառասյունությունը և անվերջությունը,
- անսովոր հագուստներ և միջավայր,
- թերասացություն:

Չևական չափանիշներ.

- գույների գերակայություն գծերի նկատմամբ, քանի որ գույները ազատությունն են խորհրդանշում, իսկ գծերը՝ կարգուկանոնը,
- գունային երանգների և նրբերանգների առատություն,
- նկարի ոչ հստակ, «լողված» պատկերում,
- կոմպոզիցիայի ազատականացում. այն կարող է լինել ցանկացած տիպի՝ կայուն կամ անկայուն, խմբավորված կամ առանց որևէ հստակ խմբավորման, ներդաշնակ կամ աններդաշնակ:

Ռոմանտիզմի գեղագիտական իղեալը ազատ մարդու իղեալի վրա է հիմնվում և, հետևապես, հեղինակ-ստեղծագործողներին նույնպես տալիս է ազատություն: Վերջիններս կարող են դեպքերի արտառոց զարգացումներ ընտրել գրական երկերում, կարող են գոյություն չունեցող բնապատկերներ նկարել, մի դարաշրջանի մարդկանց դնել մի այլ դարաշրջանի հանգամանքներում և այլն:

- ◆ **Խմբերով դիտե՛ք ներդիրի 1-8 գեղանկարները: Ելնելով ձեր սովորած բովանդակային և ձևական չափանիշներից՝ պարզե՛ք, թե որ գեղանկարը ո՛ր գեղագիտական իդեալի շրջանակներում է ստեղծվել:**
- ◆ **Քննարկումների արդյունքում եկե՛ք ընդհանուր հայտարարի և լրացրե՛ք ստորև բերվող աղյուսակը.**

ՈՐ Ստեղծագործություն	Բարոկկո	Բարոկկո	Ռոկոկո	Ռոկոկո	Ռեալիզմ	Ռեալիզմ	Ռոմանտիզմ	Ռոմանտիզմ
Այվագովսկի «Քառս կամ աշխարհի արարումը»								
Բուշե «Լուի Ֆիլիպ Ժոզեֆի դիմանկարը»								
Դոմյե «Լվացարարուհին»								
Ֆրիդրիխ «Կինը և արևամուտը»								
Կուրբե «Քարհատները»								
Վատտո «Պարը»								
Վերմեեր «Աղջիկը գինու բաժակով»								
Բոսս «Պարահանդես»								

ՀԱՐՅԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Հե՞շտ էր արդյոք որոշել, թե տրված գեղանկարները ո՛ր գեղագիտական իդեալին էին պատկանում: Ինչո՞ւ:
2. Նկարագրե՛ք բարոկկոյի ու ռոկոկոյի գեղագիտական իդեալները, համեմատե՛ք դրանք միմյանց հետ:
3. Համեմատության մեջ վերլուծե՛ք ռեալիզմի և ռոմանտիզմի գեղագիտական իդեալները:
4. Ո՞ր ոճին եք տրախ նախապատվությունը: Ինչո՞ւ:
5. Բացի գեղանկարներից, ուրիշ ի՞նչ արվեստի գործեր գիտեք, որ պատկանում են ներկայացված գեղագիտական ոճերից որևէ մեկին:

ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔ

📖 Օգտվելով հանրագիտարաններից, բառարաններից կամ գեղանկարչությանը նվիրված ալբոմ-գրքերից՝ գտե՛ք բարոկկո, ռոկոկո, ռեալիզմ և ռոմանտիզմ ոճերին պատկանող այլ գեղանկարներ ու վերլուծե՛ք, թե արդյոք ձեր ուսումնասիրած բովանդակային ու ձևական չափանիշները բնորոշ են նաև դրանց:

ԳԱՍ 15-16. ԳԵՂԵՑԻԿԻ ԱՐՏԱՂԱՅՏՈՒՄԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱՆԻՑ ԱՐՎԵՍՏՈՒՄ

Ընդունված է արևմտյան արվեստում տարբերակել դասականության և ոչ դասական արվեստի դարաշրջաններ: **Գասական** է համարվում այն արվեստը, որն արժանի է համարվել սովորելու, նրանից դաս քաղելու, քանի որ կարարելության է հասել իր բազմաթիվ արտացոլումներում: Գասական արվեստը ծնունդ է առնում հնագույն քաղաքակրթություններում և զարգանում է ու իր բարձրագույն արտահայտությանը հասնում XIX դարում: Ի տարբերություն դասական արվեստի, **ոչ գասական** է համարվում XIX դարի վերջերից ծնունդ առնող նորարարական-փորձարարական ոճ ունեցող արվեստը: Երբեմն այն անվանում են նաև մոդեռն կամ արդի արվեստ: Ոչ դասական արվեստի ներկայացուցիչները խնդիր են դնում չբավարարվել միայն արդեն ստեղծված գեղեցիկի պահպանությամբ, այլ փորձում են գտնել նոր թեմաներ, նոր արտահայտչամիջոցներ, գեղեցիկը ներկայացնելու նոր հնարավորություններ: Նրանք մտածում են՝ իսկ ինչո՞ւ ոչ: Եթե մարդկության պատմության բոլոր դարաշրջաններում արվեստագետները եղել են հնարավոր մեծագույն ազատությամբ օժտված մարդիկ (խոսքը ստեղծագործական ազատության մասին է), ապա արդի արվեստի ներկայացուցիչները ձեռք են բերում ազատության է՛լ ավելի մեծ աստիճան, քանի որ փորձում են հրաժարվել արվեստի տարբեր տեսակների պարտադրած պայմաններից ու կաղապար դարձած մոտեցումներից: Իհարկե, ոչ միշտ են նրանք կարողանում ստեղծել արվեստի դասական գործերի հետ մրցակցել կարողացող գործեր, բայց իրենց բերած նորույթով, մարդու ընկալման ու բացահայտման խորքով ոչ դասական արվեստի իսկական գործերը բնավ չեն զիջում դասական արվեստի գլուխգործոցներին:

Ոչ դասական արվեստն արտացոլում է արդի մարդուն նրա երկատվածության, տեղեկատվական ու իշխանական ուժի հանդեպ անպաշտպանության, անդիմության և այլ հատկանիշներով: Եվ ինչպիսի՞ն մարդն է, այնպիսին էլ դառնում է արվեստը: Ինքն իրեն կորցրած, իր երբեմնի հպարտ անհատականությունը կասկածի տակ դրած մարդուն պատկերելու համար արվեստագետներն օգտագործում են երբեմն նույնիսկ պա-

Հակոբ Հակոբյան. «Կայսրանում»
Ի՞նչ եք կարծում, ինչո՞ւ է նկարիչը մարդկանց պարկերել առանց գլուխների

րադոքսալ¹ հնարներ: Ոչ դասական երաժշտության մեջ սկսում են կիրառել նոր գործիքներ, ճռռոցների, բախյունների ձայներ և այլն, հրաժարվում են դասական հարմոնիայի մի շարք պահանջներից՝ կատարելով թռիչքներ շատ ցածր ձայներից դեպի շատ բարձրերը և այլն, երբեմն դեմ են գնում հաստատուն դիֆմին՝ մեկ գործի մեջ բազմաթիվ անգամներ փոփոխելով այն: Այս ամենը չնախապատրաստված ունկնդրին կարող է դնել անհարմար վիճակի մեջ. տարակուսում են՝ երաժշտությունն է արդյոք լսածդ, կամ ի՞նչ էր ուզում ասել սրանով հեղինակը:

Ոչ դասական պարում հնարավոր է ցանկացած շարժում, հագուստի ցանկացած ձև, բեմի հարդարման ոչ մի սահմանափակում չկա, կարող է լինել և լրիվ դատարկ բեմ: Եթե որոշ շարժումներ դասական պարողի տեսանկյունից կարող են դիտվել ոչ նրբագեղ, ապա ոչ դասական պարում խնդիրը նրբագեղությունը չէ, այլ XX դարում մարդկության գլխով անցած բնական ու հասարակական աղետների պատկերումը, ինչի համար պարը դուրս է բերվում իր դասական ընկալումից ու ստանում ավելի համապարփակ մեկնաբանություն:

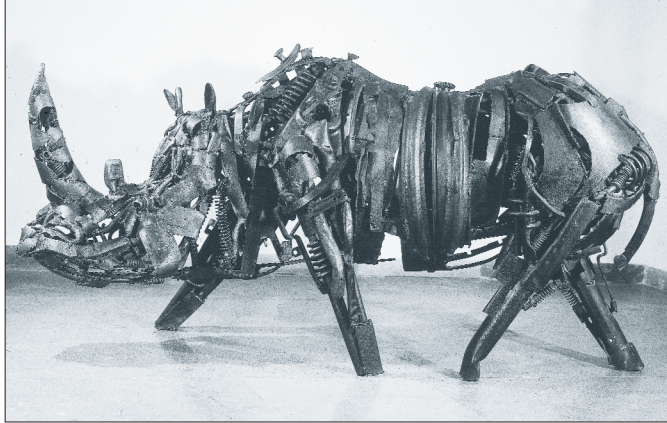
**Գառդի: Ժամանակակից բնակելի շենք
Բապանիայում**

Ճարտարապետության մեջ ոչ դասական մոտեցումն արտահայտվում է նրանում, որ ավանդական ճարտարապետական տարրերը կորցնում են իրենց ամրագրված ձևերն ու նշանակությունները: Օրինակ, եթե դասական ճարտարապետական կառույցում կան հստակ արտահայտված ճակատամասեր, պատուհաններ, պատեր, տանիք և այլն, ապա ոչ դասական ճարտարապետական շինություններում կարող են որոշ մասեր բացակայել, իսկ որոշ մասեր ուռճացվել: Այսպես՝ ժամանակա-

կից շատ քաղաքների համայնապատկերում տեսնում ենք լրիվ ապակեպատ երկնաքերներ, որոնք, ըստ էության, մեկ ամբողջական պատուհան են ներկայացնում իրենցից, որոնցում դժվար է տարբերակել, թե որն է ճակատամասը, քանի որ շուրջ բոլորը նույն ապակեպատ տարածությունն է: Եթե դասական ընկալմամբ տանիքն ունենա շինության ծածկ լինելու գործառույթ, ապա ժամանակակից կառույցներում տանիքը կարող է լինել ուղղաթիռի կայան, լողավազան և այլն: Այն կարող է ունենալ ոչ միայն ավանդական ձևեր, այլև նոր, այն կարող է լինել ցանկացած ձևի, որքանով որ թույլ կտան տեխնիկական միջոցները: Ժամանակակից շինությունները կարող են ներկայացնել ցանկացած տիպի երկրաչափական մարմիններ, կարող են լինել կտրտված, ոչ թե հարթ, այլ ալիքաձև առաստաղներով և այլն, և այլն:

¹ Պարադոքսալ – հունարեն բառ, որ նշանակում է անսպասելի տարօրինակ, ընդունված կարծիքին հակասող:

Քանդակագործության մեջ արդի մոտեցումն արտահայտվում է նրանով, որ քանդակվող մարմինը դադարում է միայն մարմին լինելուց. այն կարող է իր ներսում պարունակել անգամ շենքեր («Մարդ քաղաք»), այն կարող է իրենից ծնունդ տալ ծառի կամ ցանկացած այլ առարկայի:

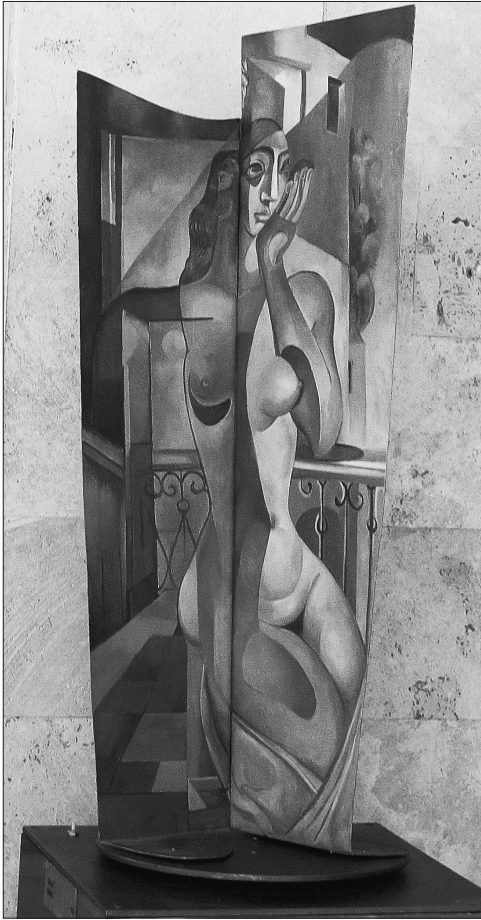

Արա Ալեքյան «Ռնգեղջյուր»

Ուշադրություն դարձրեք. թե ինչ դեֆալներից է կազմված ռնգեղջյուրի «քանդակը»

Նմանատիպ նորամուծություններ են կատարվում նաև գրականության մեջ: Եթե դասական գրականությունն իր տարբեր ժանրերում (ասք, պոեզիա, հեքիաթ, առակ, նովել, վեպ և այլն) ուներ որոշակի օրինաչափություններ, որոնց հետևում էին ստեղծագործողները, ապա արդի գրականության մեջ հիմնական օրինաչափությունն օրինաչափություններից հրաժարումն է: Եթե դասական պոետը, օրինակ, սոնետ գրելու համար գիտեր, թե քանի վանկ, հանգ ու տող պետք է օգտագործի, ապա ժամանակակից բանաստեղծը փորձում է գրել երբեմն առանց հանգի, երբեմն առանց տողերի բաժանման, երբեմն ամեն մի տողում ունենալով միայն մեկ բառ և այլն: Անկախ արտահայտման ձևերի նման տարբերություններից, եթե բանաստեղծն ունի ասելիք ու վերլուծության խորք, նրա գործը դառնում է գլուխգործոց: Արձակում նույնպես նոր փոխակերպումներ է ապրում գեղեցիկի ընկալումը: Եթե դասական վեպ-վիպակի համար արժանիք էին համարվում հեղինակի մտքի հստակությունը, շարադրանքի տրամաբանական շաղկապվածությունը, երկը կազմող հատվածների հարաբերական ավարտունությունը, ապա ոչ դասական արձակում կարող է կատարվել լրիվ հակառակը: Հեղինակը երբեմն կարող է խճողել միտքը, ներկայացնել դետալների անվերջանալի պատումներ, խճճված իրադարձությունների կույտ՝ ընթերցողին դնելով տարակուսանքի մեջ: Երկի որոշ մասեր կամ ողջ երկը կարող են թողնվել կիսատ, բառերը կարող են օգտագործվել մաս-մաս, կտրտված, հնարավոր են բազմաթիվ նեղլոգիզմներ՝ հեղինակի կողմից ստեղծված նոր բառեր և այլն: Բայց, այս ամենով հանդերձ, իսկական գրական երկերն առաջ են բերում խորհրդածությունների ու ապրումների նույնալիսի խորություն, որ կարող էին առաջացնել դասական գործերը: Ողջ այդ հնարների բազմությունը նորօրյա գրողներն օգտագործում են, որպեսզի վեր հանեն արդի հասարակությանը համակած ճգնաժամը, առանձին մարդուն կարևորելու-գնահատել-բարձրացնելու պահանջը:

Ոչ դասական արվեստի գործերի ընկալումը բարդ է, քանի որ պահանջում է ներքին աշխատանք, համաստեղծագործություն հեղինակի հետ: Իրենք՝ ոչ դա-

Երվանդ Քոչար
«Առավոտ» քարածական գեղանկար

այլն: Սակայն գեղագիտության օրինակով ավելի ընկալելի է նրանց բերած նորությամբ ու գեղագիտական իդեալի նորովի պատկերումը:

«Իմպրեսիոնիզմ» բառը ծագում է «իմպրեսիոն»՝ տպավորություն բառից, քանի որ *իմպրեսիոնիստների նպատակն էր պահպանել վայրկենական տպավորությունն այնպիսին, ինչպիսին այն կար:* Իմպրեսիոնիստները հասկացան, որ թեև նախկինում թվում էր, թե դասական գեղանկարչությունը նույնպես նպատակ է ունեցել պահպանել վայրկյանը, սակայն դասական նկարիչներն իրենց գործերում ամրագրել են ոչ թե իրենց ստացած անմիջական տպավորությունները, այլ երկարատև մտորում-վերլուծությունների արդյունքում բացահայտած օրինաչափությունները: Իմպրեսիոնիստների խնդիրն էր տալ ոչ թե օրինաչափը, կրկնվող կայունը, այլ անկրկնելի անցողիկը: Դա, ինչպես պարզվեց, այնքան էլ դյուրին գործ չէր, քանի որ նույն բնապատկերը մի քանի րոպեի ընթացքում կարող է բազմիցս փոփոխվել քամու շարժման, արևի ու ամպերի, լույսի խաղի և բազմաթիվ այլ

սական գործեր ստեղծողները, դրանով նաև մարտահրավեր են նետում հասարակությանը, որը սովորել է սպառել հարաբերականորեն դյուրընկալելի դասական գործերը (ցավոք, դրանց մի մակերեսային մասը միայն): Նրանք ստեղծում են, իրենց կարծիքով, էլիտար (ընտրյալների համար ստեղծված) արվեստ, որը հասկանալ գնահատել կարող են միայն պատրաստվածություն ու ներքին աշխատանք կատարելու ձգտում ունեցողները:

Եթե դասական գեղանկարը ստեղծվում էր հարթության մեջ, ապա ոչ դասական գեղանկարը կարող է լինել նաև տարածական: Ոչ դասական գեղանկարչության հայ մեծանուն ներկայացուցիչ Երվանդ Քոչարը ստեղծում է պատկերներ տարածության մեջ, որոնք դիտելու համար օգտագործվում են հատուկ պտտող մեխանիզմներ:

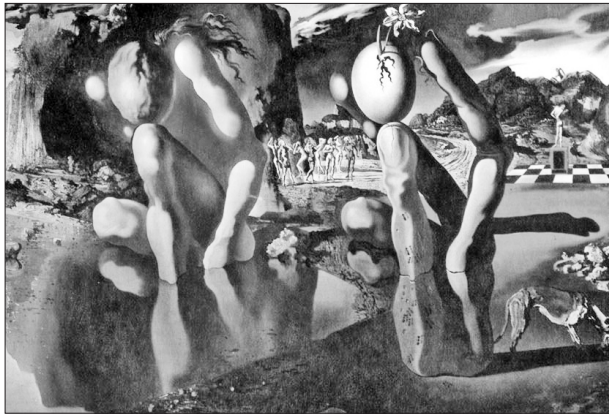
Ոչ դասական գեղանկարչության մեջ ի հայտ են գալիս բազմաթիվ ուղղություններ, որոնցից բավական ազդեցիկ էին իմպրեսիոնիզմը և սյուրռեալիզմը: Այս ոճական ուղղություններն արտահայտվում են նաև արվեստի մյուս տեսակներում՝ գրականություն, երաժշտություն և

պատճառներով: Տպավորությունն անմիջականորեն որսալու նպատակով իմպրեսիոնիստները նկարում էին բացօդում՝ պլենեռում, նրանք բացահայտում էին լույսի բեկման, շարժումների պատկերման և շատ ու շատ այլ գաղտնիքներ: Թեպետ դասական նկարչությանը սովոր դիտորդները չընդունեցին իմպրեսիոնիստական առաջին ցուցահանդեսները, սակայն XX դարում իմպրեսիոնիզմը համարվեց իրականության պատկերման ամենաազդեցիկ ձևերից մեկը: Այն բերեց նոր թեմաներ՝ պատկերելով, օրինակ, երեխաներին լողացնող մայրիկին, ասեղ թելող ծեր կնոջ, աղքատիկ սնունդ ընդունող հոգնած հանքավորների և այլն: Իսկ ձևի տեսանկյունից այն հետաքրքիր է գունեղ ներկապնակով, վրձնահարվածների նոր տեխնիկայով, որի պատճառով իմպրեսիոնիստական կտավները շատ մոտից դիտելիս երբեմն հնարավոր չի լինում զանազանել ինչ-որ բան. այդ գեղանկարներն ընկալելի են դառնում միայն որոշակի հեռավորության վրա:

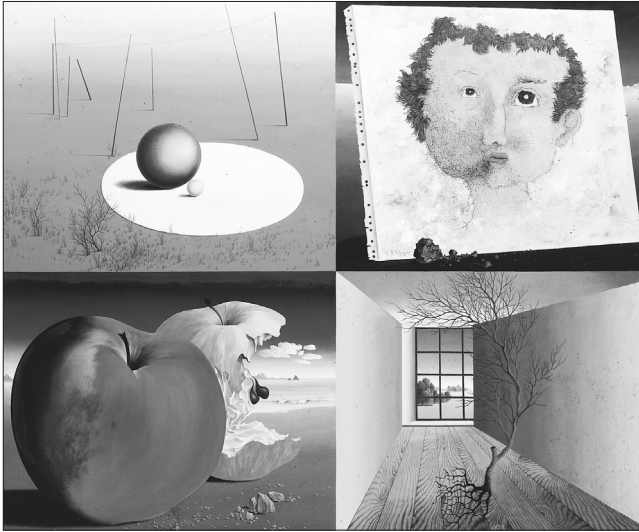

Էդուարդ Մանե. «Մոնեի ընկերակիցը այգում»

«Սյուրռեալիզմ» նշանակում է գերիրապաշտություն. *սյուրռեալիստ արվեստագետների նպատակն է տալ ավելին, քան իրականությունն է, վեր հանել իրականության խորքային էությունն ու մարտցել այն հանդիսատեսին:* Սյուրռեալիստներն ընդհանրապես հրաժարվում են դասական տրամաբանական սկզբունքներից. նրանք կարող են միասին պատկերել այնպիսի իրեր, որոնք իրականության մեջ միասին չեն լինում, կարող են ստեղծել բնության օրենքներին հակասող բնապատկերներ: Օրինակ՝ կտավում պատկերված շենքում կարող է լինել գիշեր, իսկ դրսում՝ ցերեկ, և հակառակը: Ծովը կարող է պատկերվել որպես ծածկոց, որը կարելի է բարձրացնել տեսնելու համար, թե ինչ կա դրա տակ: Մարդու ուսերին կարող է պատկերվել ոչ թե գլուխ (ինչպես ենթադրվում է դասական մտածողությամբ), այլ, օրինակ, խնձոր:

Սալվադոր Դալի. «Նարգիզի փոխակերպումը»
Ուշադրություն դարձրեք, թե նկարիչն ինչպես է մեկնաբանել իրն հունական առասպելը

Լեոն Թյուրյունյան. «Տարեր»

Առարկաները կարող են ունենալ կամ չունենալ ստվերներ, իսկ ստվերները կարող են լինել ցանկացած տեսակի, այլ ոչ թե բնական և այլն, և այլն: Ո՞րն է այս անհմաստ թվացող փոխակերպումների իմաստը, կա՞ այստեղ գեղագիտական որևէ իդեալ: Պարզվում է, որ կա: Սյուրռեալիստները ցանկանում են ցույց տալ մեր իրականության ավելի լայն լինելը, քան զուտ տրամաբանությունը կարող է ընկալել: Նրանք բացահայտում են ողջ գոյություն ու-

նեցողի ոչ տրամաբանական, հանելուկային-պարադոքսալ կողմերը, մարդկանց մեջ եղած ոչ բանական՝ իռացիոնալ տարրը, որը թեպետ անտեսվում է մարդու կողմից, բայց նրա վրա ունի մեծ ազդեցություն: Սյուրռեալիստները կարծես բացում են մի «երրորդ աշխարհ», որի միջոցով տեսանելի է դառնում այն ամենը, ինչ անտեսանելի է սովորական աշխարհում:

ՀԱՐՅԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Ի՞նչ էք հասկանում դասական և ոչ դասական արվեստ ասելով:
2. Արվեստի ո՞ր շնչն էք գերադասում՝ դասականը, թե՞ ոչ դասականը: Ինչո՞ւ:
3. Ի՞նչ էք կարծում, ինչո՞ւ արվեստագետները հանգեցին դասական հրաշալի սրեղծագործությունների կողքին ոչ դասական գործեր սրեղծելու գաղափարին:
4. Ծանո՞թ էք ոչ դասական արվեստի գործերի, կարո՞ղ էք մեկնաբանել դրանք:
5. Կարո՞ղ էք բացատրել, թե ինչ է իմպրեսիոնիզմը: Ունե՞ք արդյոք սիրած իմպրեսիոնիստ նկարիչ:
6. Իսկ ինչպե՞ս կարելի է մեկնաբանել սյուրռեալիստական ուղղությունը: Ծանո՞թ էք արդյոք սյուրռեալիստ սրեղծագործողների գործերին:

ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔ

Կազմակերպե՛ք այցելություն արվեստի ոչ դասական ուղղություն ներկայացնող որևէ թանգարան ու կազմակերպե՛ք դիտած-ընկալածի վերլուծություն-քննարկում:

ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Այժմ, երբ մենք սովորել ենք թռչել օդով, ինչպես թռչուններ, լողալ ջրում, ինչպես ձկներ, մեզ չի բավականացնում մեկ բան. սովորել երկրի վրա ապրել մարդու նման:

Քեռնարդ Շոու

ԹԵՄԱ 1. ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆ: ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԴԱՍ 1-2. ԻՆՉ Է ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԸ

Բարոյականությունն այնպիսի բան է, որը մեզ այլ բաներից ավելի շար է հեղափոխում: Մենք կարծում ենք, որ բարոյական հարցերում մեր կայացրած յուրաքանչյուր որոշումն ազդում է հասարակության ճակատագրի վրա:

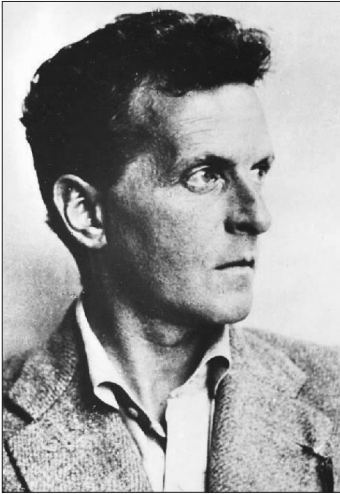
Գեյլիդ Հյում

«Բարոյականություն» հասկացությունը ծագել է հունարեն **ethos** բառից, որը նշանակում է ավանդույթ, բնավորություն: Այն առաջին անգամ օգտագործել է հույն հայտնի փիլիսոփա Արիստոտելը: Ըստ Արիստոտելի՝ բարոյականությունն ուսումնասիրող գիտությունը՝ բարոյագիտությունը (էթիկա), փորձում է պատասխանել «Ի՞նչ **պետք է** անենք» հարցին: Այդ պատճառով Արիստոտելը բարոյագիտությունը համարում էր գործնական փիլիսոփայություն: Բարոյագիտության մեջ այնքան է կարևորվում արարքի արժեքը, որ XX դարի հայտնի փիլիսոփա Լյուդվիգ Վիտգենշտեյնը կարծում էր, որ մարդկանց բարոյական կերպարի մասին պետք է դատել ոչ թե նրանց խոսքերով, այլ արարքներով: Ավելին՝ Վիտգենշտեյնը կարծում էր, թե բարոյական հարցերի մասին ընդհանրապես չպետք է խոսել, քանի որ մարդու բարոյական նկարագիրը երևում է նրա արարքներից:

♦ **Ձեր կարծիքով՝ արդյոք ճիշտ է բարոյական հարցերի մասին ընդհանրապես չխոսելը: Ինչպիսի՞ հետևանքներ դա կունենա:**

Եթե գեղագիտության հիմնական հասկացությունները «գեղեցիկն» ու «տոգեղն» են, ապա բարոյագիտությունն ուսումնասիրում է «բարին» ու «չարը»,

Լյուովիգ Վիլզենշտեյն
(1889-1951)

«լավն» ու «վատը»: Եթե գեղագիտությունն ամեն ինչ գնահատում է գեղեցիկի տեսանկյունից, ապա բարոյագիտությունը՝ բարու և լավի: Բարոյագիտությունը մարդկանց սովորեցնում է գնահատել իրավիճակները, կատարել ընտրություն ու գործել բարու և լավի հիման վրա:

Բարոյականությունը սկսվում է այն պահից, երբ մարդը հոգ է տանում այլ մարդու մասին: Այլ մարդկանց հանդեպ վերաբերմունքը բարոյականության հիմքերից է: Դրա վկայությունն է բարոյականության ոսկե կանոնը. **«Վարվի՛ր ուրիշի հետ այնպես, ինչպես կուզեիր, որ քեզ հետ վարվեին»**: Աստվածաշնչում այդ կանոնը ձևակերպված է հետևյալ կերպ. **«Այն ամենը, ինչ որ կամենում եք, որ մարդիկ ձեզ անեն, այդպես և դուք արեք նրանց»**:

ԸՆԹԵՐՅԵՔ ՏԵՔՍԵԸ

Հին առասպելում ասվում է. արարելով մարդուն՝ աստվածները առատաբար նրան պարգևեցին բանականություն, խոսք: Յուրաքանչյուր մարդու շնորհեցին որոշակի տաղանդ: Հայտնվեցին շինարարներ, աստղագործներ, երաժիշտներ, բժիշկներ: Մարդիկ սկսեցին գեղեցիկ իրեր պատրաստել, տներ կառուցել: Բայց աստվածները մարդկանց չկարողացան սովորեցնել հասնել փոխհամաձայնության: Ու երբ մարդիկ հավաքվում էին ինչ-որ կարևոր գործ անելու, նրանց միջև ծագում էին վեճեր: Մարդիկ ծայրահեղ եսասեր, անհանդուրժող ու դաժան էին և ցանկացած հարց լուծում էին ուժի միջոցով:

Մարդկանց սպառնում էր ինքնառնչացման վտանգը: Այդ ժամանակ Ջևսը հրամայեց մարդկանց կյանք ներմուծել ամոթն ու ճշմարտասիրությունը: Աստվածները ոգևորվեցին Ջևսի այդ որոշումով և հարցրեցին, թե ինչպես բաշխեն ամոթն ու ճշմարտությունը մարդկանց միջև՝ նկատի ունենալով, որ շատ բաներ մարդկանց միջև անհավասար են բաշխված: Ջևսը պատասխանում է, թե **ամոթն ու ճշմարտությունը հավասարապես պետք է վերաբերեն բոլոր մարդկանց**: Հակառակ դեպքում Երկրագնդի վրա ոչ քաղաքներ կմնան, ոչ պետություններ, ոչ էլ մարդիկ:

◆ Ի՞նչ հետևություններ կարող եք անել վերոնշյալ պատմությունից:

Բարոյագիտության մեջ տարբերակում են երեք հիմնարար հասկացություններ. բարոյական, անբարոյական և ոչ բարոյական:

1. **Բարոյական** նշանակում է բարի, լավ:
2. **Անբարոյական** նշանակում է չար, վատ:
3. **Ոչ բարոյական** նշանակում է բարոյական հարթությունից դուրս: Օրինակ՝

մաթեմատիկական բանաձևերը, մեքենաներն ինքնին ոչ բարոյական են: Բայց մարդը կարող է դրանք օգտագործել բարոյական կամ անբարոյական քայլերի համար:

Բարոյական և ոչ բարոյական արժեքներ

Երբ մարդիկ խոսում են արժեքների մասին, շատ հաճախ նկատի են ունենում բարոյական արժեքները, որոնք վերաբերում են մարդկանց ճիշտ կամ սխալ, բարի կամ չար լինելուն: Կան շատ արժեքներ, որոնք առնչություն չունեն բարոյականության հետ: Եթե արժեքները տարբերակելիս շփոթություն առաջանա, ապա բարոյական արժեքները զանազանելու համար հարցրեք. «Արդյո՞ք այս արժեքը բարու կամ ճիշտ վարքագծի մասին է: Այդ արժեքները կրող մարդն ավելի լա՞վն է, քան դրանք չունեցողը»:

Դիտարկենք հետևյալ օրինակը:

Արմենն ունի ապրելիքի կազմվածք և ընդգրկված է բասկետբոլի թիմում: Նա ինձ շատ դուր է գալիս, քանի որ թիմային խաղացող է: Նա իրեն ցուցադրելու համար երբեք չի տարվում անհատական խաղով: Հոգալուսը է թիմի բոլոր անդամների նկատմամբ:

Այս օրինակում «ատլետիկ» արժեքը բարոյական չէ, քանի որ ատլետիկ կազմվածք ունեցող մարդն ավելի լավ կամ բարի չէ ոչ ատլետիկ կազմվածք ունեցող մարդուց: Փոխարենը «հոգատար» արժեքը բարոյական է, քանի որ հոգատար մարդն ավելի լավ մարդ է:

Ստորև բերվում են մի քանի օրինակներ: Յուրաքանչյուր ընդգծված արժեքի համար որոշե՛ք՝ բարոյակա՞ն է, թե՞ ոչ բարոյական:

Օրինակ 1.

Սեդան շատ պատասխանատու մարդ է: Նա շատ արկածասեր մարդ է և սիրում է տարբեր փորձությունների ենթարկել իրեն: Մի անգամ մենք միասին գնացել էինք լողալու: Սեդան փորձառու լողորդ է: Երբ բավականաչափ հեռացել էինք ափից, փոթորիկ բարձրացավ: Սեդան այդ պահին մտածեց ոչ միայն իր մասին, այլև օգնեց ինձ՝ հասնելու ափ: Նա շատ ընկերասեր մարդ է:

Օրինակ 2.

Աննան արեղծագործ միտք ունեցող մարդ է: Հավանաբար մի օր նա նկարիչ կդառնա: Նա ինձ օգնում է, երբ դասերի ժամանակ խմբային աշխատանքներ ենք կատարում: Նա համագործակցող աշակերտ է և կարողանում է աշխատել բոլորի հետ: Ես երբեք չեմ զգացել, որ նա մարդկանց ուզենա ցույց տալ, թե շատ խելացի է:

Օրինակ 3.

Լևոնը շատ երաժշտական մարդ է: Ես երագում եմ, որ մի օր էլ ինքս կկարողանամ նրա նման ջութակ նվագել: Ես շատ գնահատում եմ նաև նրա պարկեշտու-

թյունը: Նախորդ օրը, երբ խմբի փորձն անհաջող էր ընթացել, նա ազնվորեն խոստովանեց, որ պատճառն իր վատառողջ լինելն էր:

Օրինակ 4.

Ես շատ հավանում եմ Գևորգին, քանի որ նա հարգանքով է վերաբերում բուրդին: Նա շատ կատրակասեր է: Շատ մարդիկ անեկդոտներ պատմելիս վիրավորում են ուրիշներին: Բայց Գևորգն այնքան նրբանկատ է, որ կարողանում է բուրդին ուրախություն պարգևել:

Սիրորև նշվում են արժեքներ: Արտագրե՛ք դրանք ձեր տեսրոում և ընդգծե՛ք այն արժեքները, որոնք բարոյական են.

ազնիվ	խաղասեր	լուրջ
խելացի	նուրբ	հոգատար
ուշադիր	բարի	գեղեցիկ
սրամիտ	իրական	երաժշտական
արտիստիկ	պատասխանատու	ուշադիր
հյուրասեր	խիզախ	հավակնոտ
արդար	ստեղծագործ	ազատական (լիբերալ)

Կան բանավեճեր այն հարցի շուրջ, թե որտեղից է ծագել բարոյականությունը: Կա երեք հիմնական մոտեցում:

1. Բարոյականության աղբյուրը գերբնական էակն է (կամ էակները): Օրինակ՝ հեթանոսական ժամանակաշրջանում համարում էին, որ բարոյականության աղբյուրը աստվածներն են: Քրիստոնեության մեջ բարոյականության աղբյուրը Հայր Աստվածն ու Հիսուս Քրիստոսն են: Աստվածաշնչի 10 պատվիրանները համարվում են քրիստոնեական բարոյականության հենքը:
2. Բարոյական նորմերը բխում են բնությունից: Այն, ինչը ներդաշնակ է բնության օրենքներին, բարոյական է, և հակառակը. եթե բարոյական է, ուրեմն ներդաշնակ է բնության հետ: Միջնադարյան փիլիսոփա Թոմաս Աքվինացին կարծում էր, որ եթե մարդիկ խախտում են բնության օրենքները, ուրեմն անբարոյական են:

3. Բարոյականությունը ներհատուկ է մարդուն: Այս տեսակետի համաձայն՝ մարդն ունի երևույթները, արարքները բարի կամ չար, լավ կամ վատ գնահատելու կարողություն: Այդ արժեքները գոյություն ունեն որպես մարդու անբաժանելի մասնիկ:

◆ **Գնահատե՛ք վերոնշյալ երեք մոտեցումները՝ յուրաքանչյուրի օգտին բերելով հիմնավոր փաստարկներ:**

Բարոյականություն և իրավական նորմեր

Գուք արդեն գիտեք, որ մարդկանց արարքները կարգավորվում են նաև իրավական նորմերով: Փորձենք հասկանալ բարոյականության և իրավունքի տարբերությունը: Իրավունքը կարգավորում է մարդկանց հարաբերությունները օրենքների միջոցով՝ հիմնվելով պետության ուժի վրա: Բարոյականությունը կարգավորում է մարդկանց հարաբերությունները համոզմունքների, գործողությունների միջոցով: Բարոյականությունը հիմնվում է հասարակական կարծիքի և մարդկանց խղճի վրա: Իրավական նորմերն արտահայտվում են օրենքներում և պարտադիր են բոլոր քաղաքացիների համար: Իրավական նորմերը ոչինչ են առանց պարտադրանքի: Պատկերավոր կարելի է ասել, որ եթե իրավական նորմերը հիմնվում են **ուժի** հեղինակության վրա, ապա բարոյական նորմերը՝ **հեղինակության** ուժի:

◆ **Նշե՛ք բարոյական և իրավական նորմեր և համեմատե՛ք դրանք:**

ՀԱՐՅԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

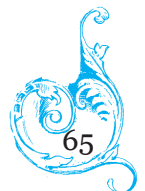
1. Ինչո՞ւ մարդը պետք է լինի բարոյական: Նկարագրե՛ք, թե ինչպես կփոխվեր մեր կյանքը, եթե չլինեին բարոյական նորմերը:
2. Ինչո՞ւ է բարոյագիտությունը համարվում գործնական փիլիսոփայություն:

ԱՌԱՋԱԳՐԱՆՔ

📖 Ձեր ընտանիքի անդամների, բարեկամների, ընկերների շրջանում անցկացրե՛ք հարցում՝ «Որտեղից են ծագել բարոյական նորմերը» թեմայով: Առաջարկե՛ք պատասխանի հետևյալ տարբերակները.

1. Տրվել են Աստծո կողմից:
2. Մարդկանց պայմանավորվածության արդյունք են:
3. Փիլիսոփաներն են ձևակերպել:
4. Չգիտեմ:
5. Այլ պատասխան -----

Հարցման արդյունքները ներկայացրե՛ք դասարանին:

ԴԱՍ 3. ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Վաղ ժամանակներից սկսած փիլիսոփաները ստեղծել են կանոնակարգված տեսություններ բարոյականության մասին: Դիտարկենք դրանցից երեքը:

Արիստոտելի առաքինությունների տեսությունը

Բարոյագիտական տեսությունները հիմնականում փորձում են պատասխանել այն հարցին, թե «ինչ է նշանակում լինել բարոյական»: Արիստոտելը և նրա համախոհները կարծում էին, որ լինել բարոյական նշանակում է լինել լավ մարդ, լինել առաքինությունների կրող: Ի՞նչ է նշանակում առաքինություն: Առաքինությունը, ըստ Արիստոտելի, երկու ծայրահեղությունների ոսկե միջինն է: Օրինակ՝ խիզախությունը անխոհեմության և վախկոտության ոսկե միջինն է, պարկեշտությունը՝ երկշտության և անպատկառության, ճշմարտախոսությունը՝ պարծենկոտության և թերաբժեքության: Բարոյագիտության մեջ Արիստոտելն ավելի շատ ապավինում էր մարդու ողջախոհությանը, բանականությանը, քան արտաքուստ պարտադրվող բարոյական նորմերին: Եթե մարդիկ լինեն առաքինությունների կրող, ապա շատ բարոյական նորմեր պարտադրելու անհրաժեշտություն չի լինի: **Առաքինի մարդը սպանություն չի գործում ոչ թե այն պատճառով, որ գոյություն ունի «մի՛ սպանիր» բարոյական նորմը, այլ որովհետև ինքն ընդունակ չէ սպանելու:**

Իմանուիլ Կանտի բարոյական պարզքի տեսությունը

Ի տարբերություն Արիստոտելի՝ շատ բարոյագետներ չէին ընդունում, որ բարոյականությունը մարդուն ներհատուկ հատկանիշ է: Հետևաբար, բարոյագիտության մեջ ի հայտ եկան տեսություններ, որոնք բարոյական նորմերի միջոցով էին փորձում ազդել մարդու բարոյական վարքագծի ձևավորման վրա: Այս հարցի շուրջ ձևավորվեցին բազմաթիվ բարոյագիտական տեսություններ, որոնց միջև ծագեցին բանավեճեր բարոյական նորմերի և սկզբունքների բնույթի շուրջ: Գերմանացի փիլիսոփա Կանտի տեսության համաձայն՝ բարոյական նորմերը համընդհանուր կիրառություն ունեն և չեն կարող ունենալ բացառություններ: Օրինակ՝ «մի՛ ստիր» պատգամը պետք է համընդհանուր գործածություն ունենա՝ անկախ հանգամանքներից ու հետևանքներից: Կանտի բարոյագիտության առանցքը կատեգորիկ իմպերատիվն (հրամայական) է: Դրա բովանդակությունը հետևյալն է. «**Գործիր միայն այն նորմի համաձայն, որով առաջնորդվելիս միաժամանակ կուզեիր, որ այն դառնա համընդհանուր օրենք**»: Սա նշանակում է, որ ամեն անգամ, երբ մարդը պետք է որոշում կայացնի, նախ պետք է հարցնի. «Ի՞նչ կանոնի հիման վրա եմ ես այս քայլը կատարում», ապա պետք է հարցնի. «Ես կուզեի՞, որ այդ կանոնով առաջնորդվեն բոլոր մարդիկ»: Օրինակ, եթե ծույլ մարդը մտածի, որ աշխատելու փոխարեն ինքը կարող է գողանալ, ապա այդ կանոնը ընդհանրացնելու դեպքում պետք է ասի. «Ոչ որ չպետք է աշխատի, բոլորը

պետք է գողանան»: Բայց եթե ոչ որ չաշխատի, ապա ոչինչ հնարավոր չի լինի գողանալ: Հետևաբար, գողությունը անբարոյական է, քանի որ այն ընդհանրացնել հնարավոր չէ:

♦ **Նույն տրամաբանությամբ փորձե՛ք հիմնավորել, թե ինչու է սպանությունն անբարոյական:**

Կանտի բարոյագիտության մյուս հրամայականն այն է, որ յուրաքանչյուր մարդ նպատակ է, և անթույլատրելի է մարդուն օգտագործել որպես միջոց: Օրինակ, եթե բժշկության մեջ մեկ մարդու վրա փորձարկումներ արվեն տասնյակ հազարավոր մարդկանց փրկելու նպատակով, ապա դա, ըստ Կանտի, կդիտարկվի որպես անբարոյականություն, քանի որ մարդն օգտագործվում է որպես միջոց:

Կանտի տեսությունը բարոյագիտության մեջ հայտնի է որպես «պարտքի բարոյականության» ուսմունք: Կանտը պարտքի զգացումը հակադրում է մարդկային հակումներին: Մենք ունենք տարբեր հակումներ, որոնց մի մասը բարոյական է, մյուսները՝ անբարոյական: Օրինակ՝ մենք հակված ենք օգնելու այլ մարդկանց ծուլություն դրսևորելու: Կանտի տեսության համաձայն՝ արարքը բարոյական է, եթե դրա շարժառիթը պարտքի զգացումն է, այլ ոչ թե հակումը: Օրինակ, եթե մարդը հակված է բարոյություն դրսևորելու այլ մարդկանց նկատմամբ, ապա դա դեռևս բարոյական արարք չէ: Փոխարենը պատկերացնենք մի իրավիճակ, երբ մարդու հետ դժբախտություն է պատահել, և նա այլևս հակված չէ բարոյություն դրսևորելու: Եթե այդ մարդը, առաջնորդվելով պարտքի զգացումով, հաղթահարում է իր հակվածությունը և դրսևորում բարոյություն, ապա նա բարոյական արարք է գործում:

♦ **Ի՞նչ կարծիք ունե՛ք այս մոտեցման վերաբերյալ:**

ԸՆԹԵՐՑԵՔ ՀԵՏԵՎՅԱԼ ՏԵՔՍՏԸ ԵՎ ԿԱՏԱՐԵՔ ԱՌԱՋԱԳՐԱՆՔԸ

Ի՞նչ է սուտը: Սուտն այն է, երբ դուք ինչ-որ մեկին ասում եք ճշմարտություն՝ համոզված լինելով, որ դա ամենևին էլ ճշմարտություն չէ: Մենք հաճախ ենք լսում, որ ստելը ճիշտ չէ: Բայց արդյո՞ք միշտ սխալ է ստելը:

Ընթերցե՛ք սարոևի քերվող դասարդությունները և ազնվորեն պատասխանե՛ք «այո» կամ «ոչ»:

1. Եթե ձեր մայրը հարցնում է, թե արդյոք ճաշից առաջ քաղցրավենիք եք կերել (իսկ դուք կերել եք), կատե՞ք:
2. Եթե ձեր լավագույն ընկերը անճաշակ հագուստ է կրում, կատե՞ք նրան, որ շատ գեղեցիկ տեսք ունի:
3. Եթե կարծում եք, որ ստելով կարող եք վնասել ձեր հակառակորդին, կդիմե՞ք արդյոք այդ քայլին:
4. Եթե կարծում եք, որ կեղծ տեղեկություններ ներկայացնելով կարող եք ընդունվել համալսարան, կդիմե՞ք այդ քայլին:
5. Եթե սուտ խոսելով կարող եք հարստություն դիզել, ապա կատե՞ք արդյոք:
6. Եթե ստելով կարող եք մարդու կյանք փրկել, ապա կդիմե՞ք այդ քայլին:

Եթե հարցերից թեկուզ մեկին պատասխանել եք «այո», ապա Դուք համաձայն չեք գերմանացի հայտնի փիլիսոփա Իմանուիլ Կանտի հետ, որը համարում էր, որ ոչ մի պարագայում չի կարելի ստել:

Քարոյական օգտապաշտություն

Կանտի բարոյագիտական ուսմունքը հիմնվում էր այն թեզի վրա, որ բարոյական նորմերն ունեն համընդհանուր բնույթ և չեն կարող ունենալ բացառություններ: Ի տարբերություն Կանտի տեսության՝ բարոյական օգտապաշտությունը (ուտիլիտարիզմ) կարևորում է ոչ այնքան նորմերի համընդհանրությունը, որքան դրանց հետևանքները: Եթե հետևանքները կարող են վատը լինել, ապա կարելի է բացառություններ անել: Օրինակ՝ վերոնշյալ «Եթե ստելով կարող եք մարդու կյանք փրկել, ապա կդիմե՞ք այդ քայլին» հարցին օգտապաշտները կպատասխանեն «այո»:

Օգտապաշտությունը (ուտիլիտարիզմ) բարոյագիտության առավել տարածված տեսություններից է: Այս ուղղության անվանումն առաջացել է լատիներեն utilitas տերմինից, որը թարգմանաբար նշանակում է օգտակարություն: XVIII-XIX դարերի փիլիսոփա Ջերեմի Բենտամը տեսակետ հայտնեց, որ բարոյական արարքները պետք է գնահատվեն ըստ դրանց բերած օգուտի: Արարքը բարոյական է, եթե այն օգուտ ու երջանկություն է բերում՝ նվազեցնելով մարդու ցավն ու դժբախտությունը:

Օգտապաշտական բարոյականության համաձայն՝ արարքը բարոյական է, եթե այն օգտակար է տվյալ իրավիճակում ներգրավված մարդկանց համար: Կա բարոյական օգտապաշտության երկու տարատեսակ. արարքներով առաջնորդվող օգտապաշտություն և կանոններով առաջնորդվող: Արարքներով առաջնորդվող օգտապաշտությունը չի ընդունում բարոյական նորմերը, քանի որ յուրաքանչյուր իրավիճակ անկրկնելի է, և պետք է կատարել այնպիսի գործողություններ, որոնք օգտակար են տվյալ իրավիճակում: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր իրավիճակում մարդն ինքն է որոշում՝ ստի, թե ոչ: Եթե տվյալ իրավիճակում սուտը կարող է բարիք բերել, ինչ-որ մեկին փրկել, ապա այն թույլատրելի է:

Կանոններով առաջնորդվող բարոյականությունը պնդում է, որ յուրաքանչյուրը պետք է առաջնորդվի այնպիսի կանոններով, որոնք կարող են բերել առավելագույն բարիք բոլոր շահագրգռված մարդկանց: Օրինակ, եթե Կանտի համար «մի՛ սպանիր» նորմն ուներ համընդհանուր արժեք, ապա օգտապաշտության մեջ ընդունելի է «Մի՛ սպանիր, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա անում ես ինքնապաշտպանության նպատակով» դրույթը: Կամ՝ «Մի՛ ստիր, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա անում ես ինչ-որ մեկի կյանքը փրկելու նպատակով»:

- ◆ **Որո՞նք են նման մոտեցման վտանգները:**
- ◆ **Երբևէ գործե՞լ եք այս մոտեցմամբ:**

Օգտապաշտական բարոյականության մեջ ընդունված է հաշվարկել արարքի հետևանքները, ինչը առաջ է բերում խնդիրներ: Եթե Կանտը բոլոր մարդկանց

համարում էր նպատակ, ապա օգտապաշտական բարոյականության մեջ ընդունված է որոշակի նպատակի հասնելու ճանապարհին կանգ չառնել միջոցների առջև:

Մենեկա
(4-65)

ԸՆԹԵՐՑԵՔ ՀԵՏԵՎՅԱԼ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայտնի փիլիսոփա Մենեկայի կողմից նկարագրված իրավիճակը վերլուծե՞ք առաքինությունների, պարտքի և օգտապաշտության տեսանկյուններից:

Կլեանփր երկու տղաների ուղարկում է Ակադեմիա՝ Պլատոնին գտնելու: Նրանցից մեկը Պլատոնին փնտրում է բոլոր հավանական վայրերում, բայց չի կարողանում գտնել և հոգնած ու անարդյունք վերադառնում է: Մյուս տղան գնում է մոտակայքում գտնվող անպարարի մոտ և պատահաբար տեսնում է Պլատոնին:

ՀԱՐՑԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Արդյո՞ք բարոյական է մեկ մարդու հակառակ իր կամքի զոհաբերելով՝ գրնել որևէ հիվանդության բուժում և փրկել փասնյակ հազարավոր այլ մարդկանց:
2. Բարոյագիտական ո՞ր տեսությունն է ձեզ համար նախընտրելի: Պարասխանը հիմնավորե՞ք:

ԱՌԱՋԱԳՐԱՆՔ

1. Հիմնվելով Կանտի բարոյագիտական տեսության վրա՝ փորձե՞ք հիմնավորել, թե ինչու ստեղը, կարիքավորներին չօգնելը անբարոյական է:

2. Քննարկե՞ք հետևյալ իրավիճակը Կանտի տեսության և օգտապաշտության տեսանկյուններից: Արտահայտե՞ք նաև ձեր սեփական դիրքորոշումը:

«Ավտոմեքենան ընթանում է փողոցով: Հանկարծ վարորդը նկատում է, որ փողոցի երթևեկելի մասում կանգնած են 5 մարդ: Եվս 1 մարդ կանգնած է մայթեզրին տեղակայված կանգառում: Վարորդն ի վիճակի չէ արգելակելու: Նա ունի երկու ընտրանք. վրաերթի ենթարկել երթևեկելի մասում կանգնած 5 մարդկանց կամ մայթեզրին կանգնած մարդուն: Ինչպե՞ս վարվի վարորդը»:

ԹԵՄԱ 2. ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔՆԵՐ

ԴԱՍ 4. ԲԱՐԻՆ ՈՒ ՉԱՐԸ

Բարի է այն, ինչը նպաստում է կյանքի պահպանմանը և զարգացմանը, չարն այն է, ինչը ոչնչացնում է կյանքը:

Ա. Շվեյցեր

ԸՆԹԵՐՅԵՔ ՏԵՔՍԸ

«Բարի» բառն այնքան կարևոր է մարդու կյանքում, որ բնութագրում է ոչ միայն մարդուն և նրա արարքները, այլև ավելի լայն իմաստով է օգտագործվում: Օրինակ՝ հայերենում մենք օգտագործում ենք «բարի առավոտ», «բարի ճանապարհ» արտահայտությունները: Այսինքն՝ բարին ընկալվում է նաև որպես տրամադրություն, միջավայր, մաղթանք:

♦ **Երբ մարդուն համարում եք բարի, ի՞նչ հատկանիշներ եք նրան վերագրում:**

Բլեզ Պասկալ
(1623-1662)

Այն ամենը, ինչը հակադիր է բարուն, չար է: «Չար» բառը նույնացվում է հակամարդկայինի, բռնության, խաբեության հետ: Բարի մարդը բարոյապես առողջ է, չար մարդը՝ բարոյապես հիվանդ: Ֆրանսիացի փիլիսոփա **Բլեզ Պասկալի կարծիքով՝ որքան մարդը բարի է, այնքան ավելի չար է ուրիշների մեջ բարություն փեւնում:**

Բարոյագիտության մեջ երկար ժամանակ քննարկվել է հետևյալ հարցը. մարդն ի բնե բարի՞ է, թե՞ չար: Ոմանք կարծում են, որ մարդն ի բնե բարի է, մյուսների համոզմամբ՝ մարդն ի բնե չար է, երրորդները կարծում են, որ մարդը ոչ բարի է, ոչ էլ չար: Օրինակ՝ գերմանացի փիլիսոփա Ֆ. Նիցշեն մարդուն համարում էր չար էակ: Ֆրանսիացի փիլիսոփա Ժան-Ժակ Ռուսոն կարծում էր, որ մարդն ի բնե բարի է: Նրան չար է դարձնում հասարակությունը: Կանտը կարծում էր, որ մարդն ի բնե չար է: Մարդը հակված է չարիք գործելու: Բայց մարդու մեջ կան նաև բարու հատիկներ: Բարոյական դաստիարակության հիմնական նպատակը բարու հատիկները զարգացնելն է, որպեսզի դրանք գերիշխեն չարիք գործելու մարդու բնական հակվածության նկատմամբ:

♦ **Վերոնշյալ տեսակետներից ո՞րն է Ձեզ համար ընդունելի:**

Շատ բարոյագետներ այն կարծիքին են, որ անհնար է արմատախիլ անել չարը: «Բարին գոյություն ունի այնքանով, որքանով գոյություն ունի չարը», - ասում են նրանք: Հայտնի փիլիսոփա Օգոստինոս Երանելին ասում էր. «Բարին ավելի

դուրեկան և գովելի է դառնում, եթե հնարավոր է լինում համեմատել չարի հետ»:
Չարը համարվում է կյանքի անհրաժեշտ տարրերից մեկը: Այն, ինչ մենք կոչում ենք չար, բարու հակառակն է: Առանց չարի չկա նաև բարին:

♦ **Արդյո՞ք համաձայն եք այս տեսակետների հետ: Արդյո՞ք բարին իմաստալից է դառնում այն պատճառով, որ կա չարը:**

Շատ կարևոր է բարին տարբերել օգտակարից: Երբ մենք խոսում ենք օգտակարի մասին, ապա անմիջապես հարց է առաջանում՝ ո՞ւմ համար: Մինչդեռ բարին բոլորի համար է: Թեև առօրեական իմաստով հաճախ բարին ու չարն էլ են դիտարկվում նեղ խմբային իմաստով: Օրինակ՝ պատերազմում կողմերից մեկն իր հաղթանակը կարող է դիտել որպես բարու հաղթանակ, իսկ մյուս կողմը՝ չարի հաղթանակ:

ԸՆԹԵՐՑԵՔ ՀԵՏԵՎՅԱԼ ԱՌԱԿԸ

Երկնքի արքայութունը նման է մի մարդու, որ իր արտում բարի սերմ ցանեց: Երբ մարդիկ քնեցին, նրա թշնամին եկավ և ցորենի մեջ որոմներ ցանեց ու գնաց: Եվ երբ ցորենն աճեց ու պտուղ տվեց, այդ ժամանակ որոմներն էլ երևացին: Եվ տանտիրոջ ծառաները մոտ գալով նրան ասացին.

- *Տե՛ր, մի՞թե Դու է՞ն արտում բարի սերմ չցանեցիր: Այդ որտեղի՞ց են որոմները:*

Իսկ նա պատասխանեց.

- *Թշնամին է արել դա:*

Ծառաներն էլ ասացին նրան.

- *Հիմա կուզե՞ս, որ գնանք քաղցին, որոմները դուրս հանենք:*

Նա էլ ասաց.

- *Ո՛չ: Միգուցե որոմներ քաղելիս ցորենն էլ նրանց հետ պոկեք: Թույլ տվեք, որ երկուսն էլ միասին մեծանան մինչև հունձվել: Եվ հնձի ժամանակ հնձողներին կասեմ, որ առաջ որոմները քաղեն և խուրձ-խուրձ կապեն այրելու համար: Իսկ ցորենը հավաքեն իմ ամբարի մեջ:*

Ըստ Աստվածաշնչի

♦ **Մեկնաբանե՛ք առակը:**

ՀԱՐՑԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Արդյո՞ք մարդը կարող է միաժամանակ լինել և՛ բարի, և՛ չար:
2. Սոկրատեսն ասում էր. «Ով իմաստուն է, նա բարի է»: Համա՞չա՞յն եք այս տեսակետի հետ:

ԳԱՍ 5. ՊԱՐՏՔ ԵՎ ԽԻՂՃ

Բարոյական արժեքները կողմնորոշում են մարդուն իր գործողություններում: Բարոյական արժեքներին հետևելը մարդու պարտքն է: Պարտքի չկատարումն ընկալվում է որպես մեղք և տանջում մարդու խիղճը: Բարոյական արժեքները պարտադիր են կատարման համար: Դրանցով պետք է առաջնորդվել ոչ միայն մտերիմ մարդկանց հետ հարաբերություններում, այլև բոլոր մարդկանց հետ: Պարտքը բարոյագիտության հիմնական հասկացություններից է: **Պարտքը** սահմանվում է որպես **պարտականությունները** և **պարտավորությունները** կատարելու անհրաժեշտություն: Անհրաժեշտ է տարբերակել «պարտք», «պարտականություն» և «պարտավորություն» հասկացությունները: Պարտականությունը լայն իմաստով «պարտք» հասկացության հոմանիշն է, բայց նեղ իմաստով վարքագծի պարտադիր տեսակ է, որը սահմանվում է պետության կողմից և նպատակ ունի երաշխավորել այլ մարդկանց իրավունքները: Օրինակ՝ այլ մարդկանց կյանքից չզրկելու պարտականությունը երաշխավորում է նրանց կյանքի իրավունքը, այլ մարդկանց ազատության դեմ ոտնձգություն չկատարելու պարտականությունը՝ նրանց ազատության իրավունքը: Պարտավորությունը այլ մարդկանց, կազմակերպությունների հետ հարաբերություններում որոշակի վարքագծի, ծառայությունների կամավոր ստանձնումն է: Օրինակ՝ աշխատողը կարող է որոշակի ժամկետում ինչ-որ աշխատանք ավարտելու պարտավորություն ստանձնել:

Քանի որ պարտքն անհրաժեշտություն է, ապա այն ենթակա է կատարման, եթե նույնիսկ չի համընկնում մեր ցանկությունների, քմահաճույքների հետ: Պարտքը բարոյական բովանդակություն է ստանում այն դեպքում, երբ դրա կատարումը կամավոր է, այլ ոչ արտաքինապես պարտադրված: Իրավական նորմերը մարդուն պարտադրվում են դրսից: Բարոյական նորմերը հնարավորություն են տալիս մարդուն դրսևորվել որպես ինքնուրույն էակ: Մենք պարտք ունենք մեր ծնողների, հարազատների, ընկերների, բարեկամների առջև: Մարդը պարտք ունի ոչ միայն ներկայի, այլև անցյալի և ապագայի հանդեպ: Օրինակ՝ նախնիների հիշատակը հարգելը մեր պարտքն է: Կամ ապագա հայրերն ու մայրերը պարտավոր են մտածել իրենց առողջության մասին, որպեսզի նոր սերունդը լինի առողջ: Մարդը պարտք ունի ոչ միայն ուրիշների, այլև ինքն իր առջև: Շատ բարոյագետներ կարծում են, որ մարդու ձգտումն ինքնակատարելագործման սեփական անձի հանդեպ պարտք է: Ուրիշները մարդու պարտքն են համարում երջանկության հասնելը:

Պարտքի հասկացությունն առանցքային դեր ունի Իմանուիլ Կանտի տեսության մեջ: Վերհիշենք, որ Կանտը բարոյական էր համարում միայն այն արարքները, որոնք հիմնվում են պարտքի վրա: Ըստ Կանտի՝ յուրաքանչյուր մարդ ունի ինչ-որ բաներ անելու հակումներ, ցանկություններ: Օրինակ՝ մարդը կարող է հակված լինել աշխատելու, հանգստանալու, աղքատներին օգնելու: Եթե մարդը պարզապես ցանկանում է օգնել աղքատներին, լինել բարի, ապա, ըստ Կանտի տեսության, դա դեռևս լիարժեք բարոյականություն չէ: Բարոյական է այն արար-

քը, երբ մարդը լիարժեք հիմքեր ունի որևէ մեկին չարությամբ վերաբերվելու, բայց այդպես չի վարվում՝ հիմնվելով բարոյական պարտքի վրա: Կանտի տեսության մեջ բարոյականությունը և պարտքը նույնականացված են:

Խիղճ

Խիղճը մարդու կարողությունն է քննադատորեն դիտարկելու իր արարքները, մտքերը, ցանկությունները: Խիղճը մարդու ինքնագնահատականն է, ինքնակառավարումը: Գերմանացի փիլիսոփա Կանտը խիղճը համարում է մեր մեջ ապրող օրենքը, իսկ ֆրանսիացի փիլիսոփա Հոլբախը՝ մեր ներքին դատավորը: Ինչպես պարտքը, այնպես էլ խիղճը կախված չէ ուրիշների կարծիքից: Դրանով է խիղճը տարբերվում մարդու ներքին կարգավորման մեկ այլ ձևից՝ ամոթից: Ամոթն ամբողջությամբ հիմնված է ուրիշների կարծիքի վրա: Այսինքն՝ մարդն ամաչում է, երբ կարծում է, թե ուրիշներն իրեն կմեղադրեն հասարակական նորմերը խախտելու մեջ: Ամոթի զգացումն առավել խորն է այն դեպքում, երբ այդ մարդիկ շատ կարևոր են իր համար: Մենեկան ամոթի մասին ասել է. «Ամոթն արգելում է այն, ինչն արգելված չէ օրենքով»:

Խիղճը տարբերվում է ամոթից: Գեռեսս հին աշխարհում փիլիսոփաները խոսել են խղճի մասին: Հին հույն փիլիսոփա Գեմոկրիտը, առանց «խիղճ» հասկացությունն օգտագործելու, ասել է. «**Ոչ մի վատ բան մի՛ խոսիր կամ արա, նույնիսկ եթե միայնակ ես**»: Խրիմյան Հայրիկը խղճի մասին ասել է հետևյալը. «**Խիղճը հաշվեպահպան ոստիկան է, որն իբրև դատավոր արտի աթոռի վրա բազմած խայթահարում է միշտ**»: Խիղճը փոխկապակցված է պարտքի զգացման հետ: Խիղճը կապված է ոչ թե այլ մարդկանց կարծիքի, այլ պարտքի հետ: Շատ հաճախ խիղճը համարվում է մարդու երկրորդ ես-ը: Որոշ բարոյագետների կարծիքով խիղճը Աստծո ձայնն է: Այս իմաստով խիղճը մարդու պատասխանատվությունն է իր առջև:

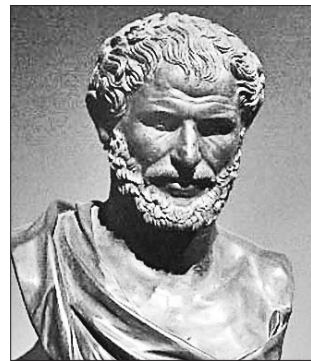
Առօրյայում մենք հաճախ ենք օգտագործում «մաքուր խիղճ», «հանգիստ խիղճ» արտահայտությունները:

- ♦ **Փորձե՛ք վերհիշել դրվագներ ձեր կյանքից, երբ արտաբերել եք «խիղճս մաքուր է» կամ «խիղճս հանգիստ է» արտահայտությունները:**

Բարոյագիտության մեջ կան տարակարծություններ այն հարցի շուրջ, թե արդյոք հնարավոր է «մաքուր խիղճ» ունենալ: Շատ բարոյագետներ կարծում

Փոլ Հոլբախ
(1723-1789)

Գեմոկրիտ
(մ.թ.ա. 460 - մահվան թիվն անհայտ է)

են, թե խղճով մարդը միշտ ձգտում է ինքնակատարելագործման և իր առջև նորանոր պահանջներ է դնում: Նման դեպքում մարդն ավելի խստապահանջ է դառնում իր նկատմամբ, և նրա խիղճը կարող է տանջել այնպիսի բաների համար, որոնց նկատմամբ ուրիշներն անտարբեր են: Մարդը միշտ հակված է սխալներ գործելու: Հետևաբար, հնարավոր չէ ունենալ մաքուր խիղճ: Այն մարդիկ, ովքեր կարծում են, թե իրենց խիղճը մաքուր է, բարոյապես հասուն չեն կամ էլ անհոգի են:

Մեկ այլ տեսակետի համաձայն՝ մարդը կարող է ունենալ մաքուր խիղճ: Մաքուր խիղճն այն գիտակցությունն է, որ դուք ընդհանուր առմամբ կատարում եք ձեր բարոյական պարտքը և, ըստ էության, չեք շեղվում բարոյական արժեքներից:

♦ **Արտահայտե՛ք ձեր դիրքորոշումն այս երկու մոտեցումների վերաբերյալ: Ո՞ր տեսակետն է ավելի ընդունելի ձեզ համար:**

Մենք հաճախ օգտագործում ենք նաև «խղճի ազատություն» հասկացությունը: Այն նշանակում է մարդու իրավունք՝ ունենալու անկախ ներքին հոգևոր կյանք և համոզմունքներ: Չուտ բարոյագիտական տեսանկյունից «խղճի ազատություն» արտահայտությունն անիմաստ է, քանի որ խղճի մեջ ազատության իմաստն արդեն իսկ ներառված է:

ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔ

1. Համեմատե՛ք «պարտք», «խիղճ», «ամոթ» հասկացությունները:
2. Արտահայտե՛ք ձեր տեսակետը «Բոլոր մարդիկ խիղճ ունեն» արտահայտության վերաբերյալ:

ԳԱՍ 6. ԵՐԶԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջին հայացքից թվում է, թե երջանկության հարցը բարոյական չէ, քանի որ այն վերաբերում է անհատներին և չունի հասարակական նշանակություն: Բայց երջանկությունը պատասխանն է այն հարցի, թե որն է լավ կյանքը, և մարդն ինչի պետք է ձգտի:

Երջանկության հարցը մշտապես հուզել է մարդուն: Շատերի կարծիքով՝ երջանիկ լինելը կյանքի գերագույն նպատակն է: Երջանկությունը և դրան հասնելու ուղիները եղել են նաև բարոյագիտության առաջին խնդիրներից մեկը:

Պատմության ընթացքում երջանկության տարբեր ըմբռնումներ են առաջարկվել: Մասնավորապես, հին հունարենում «երջանկություն» բառը՝ **էվդեմոնիա**, բառացիորեն նշանակել է աստվածների հովանու տակ գտնվող մարդու ճակատագիր: Մրա հիման վրա ձևավորվել էր տեսակետ, որ երջանիկ լինել նշանակում էր արժանանալ աստվածների բարեհաճությանը, լինել հաջողակ: Բայց երջան-

կության նման ընկալման պարագայում ստացվում է, որ ոչինչ կախված չէ մարդուց: Իհարկե, կյանքում բախտը կարող է ժպտալ մարդուն: Բայց դա դեռևս երջանկություն չէ, քանի որ պատրաստի տրվածը ոչ միշտ է մարդու մեջ առաջ բերում երջանկության զգացում: Մինչդեռ զգացողությունը երջանկության կարևորագույն բաղադրիչն է:

Քրիստոնեության մեջ երջանկություն է համարվում Աստծո հետ անմիջական կապը: Հին հույն բարոյագետ Էպիկուրի կարծիքով՝ երջանկությունը մարդու այն հոգեվիճակն է, երբ նա գտնվում է հանգստության, հոգեկան անդորրի մեջ:

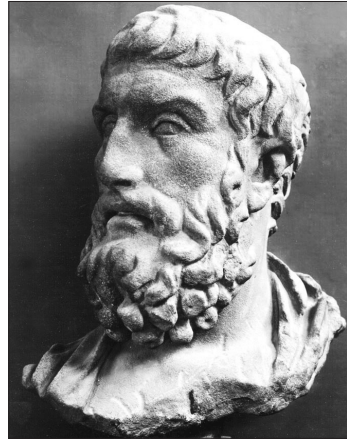
Երջանկությունը շատ հաճախ նույնացվում է ուրախության հետ: Բայց դրանք տարբեր են: Հաճախ ասում են, որ մարդն ուրախություն ապրում է առանձին իրադարձությունների պարագայում, իսկ երջանկությունը տևական ուրախությունն է: Բացի այդ, մարդն ուրախությունն արտահայտում է ավելի բուռն, ավելի հուզականորեն, իսկ երջանկությունը՝ ավելի չափավոր:

Կա երկու մոտեցում երջանկության մասին: Առաջին՝ երջանկությունը ճակատագրի նվերն է, հաջողություն, պատահականություն: Մյուսներն այն կարծիքին են, որ երջանկությունն ամբողջությամբ կախված է մարդուց, նրա բնավորությունից, կամքից և ձգտումներից: XVIII դարի հայտնի փիլիսոփա Ժան-ժակ Ռուսոն ասել է. «Երջանիկ լինելու արվեստն այն բանի գիտակցումն է, որ երջանկությունը քո ձեռքերում է»:

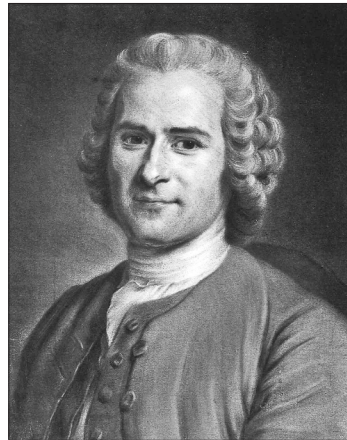
Որոշ հասարակագետների կարծիքով՝ երջանկությունը չպետք է ընկալել որպես կյանքից բացարձակ բավարարվածության զգացում: Եթե մարդն ունենա բացարձակ բավարարվածության զգացում, ապա այլևս ոչինչ չի անի: Նոր բարձունքների և նվաճումների հավերժ ձգտելու զգացումն է երջանկությունը: Մարդու առանձնահատկությունն այն է, որ նա երբեք չի բավարարվում ձեռք բերածով:

◆ Արտահայտե՛ք ձեր դիրքորոշումն այս հարցի վերաբերյալ:

Կարելի է ասել, որ մարդկային երջանկությունը հակասական է: Այն իր մեջ ներառում է ինչպես բավարարվածության, այնպես էլ անբավարարվածության, նոր նվաճումների ձգտելու զգացումները: Կարելի է ասել, որ երջանկությունը բավարարվածության և անբավարարվածության զգացումների շարունակական հեր-

Էպիկուր
(մ.թ.ա. 341-270)

Ժան-ժակ Ռուսո
(1712-1778)

թափոխում է: Եթե կյանքը լիներ միայն բավարարվածության շղթա, առանց անբավարարվածության, ապա չէր լինի նաև բավարարվածության զգացումը: Մի խումբ երիտասարդների հարցրել են, թե ինչ կլինի, եթե աշխարհից վերանա դժբախտությունը: Նրանց մեծ մասն ասել է, որ այդ դեպքում աշխարհում չեն լինի ուրախություն, երջանկություն, սեր և ընկերություն:

Բայց ոչ միշտ է անբավարարվածությունը կապված երջանկության հետ: Երջանկության հետ կապված է այն անբավարարվածությունը, որը մարդուն մղում է նոր ձեռքբերումների: Իսկ եթե անբավարարվածությունը ձախողման արդյունք է, ապա դա կարող է հանգեցնել տառապանքի և դժբախտության:

Երջանկություն և հարստություն

Կա տեսակետ, որ երջանկությունը հարստության մեջ է: Բայց հարց է ծագում. արդյո՞ք հարստությունը կարող է երջանկություն պարգևել, արդյո՞ք ամեն գնով ձեռք բերված հարստությունը կարող է մարդուն երջանիկ դարձնել:

Գենի Գիլլոն
(1713-1784)

Հին աշխարհի հայտնի փիլիսոփա Սենեկան հարստության և երջանկության մասին ասել է. «Բացե՛ք Ձեր տան դռները և հանրությանն առաջարկե՛ք տանել այն, ինչը համարում են իրենց սեփականությունը կամ իրենցից գողացված: Եթե Ձեր տնից ոչինչ չտանեն, ապա դուք իրոք հարուստ եք: Չպետք է Ձեր տուն մուտք գործի անազնիվ ծագման ոչ մի լումա»:

Հարստությունից չպետք է հրաժարվել, բայց չպետք է մտածել, որ երջանկությունը հարստության մեջ է: Հարուստների մեջ կան ինչպես երջանիկներ, այնպես էլ դժբախտներ:

Շատերը խոսում են այն մասին, որ երջանկությունն այլ մարդկանց երջանկացնելու մեջ է: «Ամենաերջանիկ մարդը նա է, ով երջանկություն է պարգևում մեծ թվով մարդկանց», - ասում էր ֆրանսիացի փիլիսոփա Գենի Գիլլոնը:

♦ **Համաձայն եք այն մտեցման հետ, որ ուրիշը կարող է երջանկացնել ձեզ: Պատասխանը հիմնավորե՛ք:**

Երջանկությունն ու դժբախտությունը կողք կողքի են: Բանի որ մարդիկ տարբեր են, հնարավոր չէ ունենալ հասարակություն, որտեղ բոլոր մարդիկ երջանիկ լինեն: Կյանքում լինում են նաև իրավիճակներ, երբ մեկի երջանկությունը բերում է մյուսի դժբախտությանը:

Սովորաբար մարդու երջանկության վրա ազդում են ինչպես անձնական ձեռքբերումները, այնպես էլ միջավայրը: Օրինակ, եթե որևէ երկիր ներքաշված է պատերազմի մեջ, եթե տեղի է ունեցել բնական աղետ, եթե համատարած աղ-

քատություն է, ապա նորմալ մարդը չի կարող իրեն երջանիկ զգալ նման միջավայրում:

Երջանկությունը չպետք է լինի եսասիրական: Հենց այս գործոններն են կարևոր բարոյականության տեսակետից: Բարոյական մարդը չի կարող երջանիկ զգալ, երբ իր շրջապատում շատերը դժբախտ են: Բարոյականության հիմքում հոգաժությունն է այլ մարդկանց հանդեպ:

Կա տեսակետ, որ մարդն ինչքան քիչ մտածի երջանիկ լինելու մասին, այնքան ավելի երջանիկ կլինի: Եվ հակառակը, որքան մարդն ավելի շատ ձգտի երջանկության, այնքան ավելի դժվար կլինի երջանկության հասնելը:

ՀԱՐՅԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Արդյո՞ք համաչալն էք այն տեսակետի հետ, թե բոլոր երջանիկ մարդիկ նման են իրար: Պատասխանը հիմնավորե՛ք:
2. Արդյո՞ք երջանիկ լինելու համար պետք է անընդհատ չգտել երջանկության:
3. Նշե՛ք, թե ինչ է պետք ձեզ երջանիկ զգալու համար:

ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔ

 1. Ձեզ տրված է հնարավորություն երեք հարց ուղղելու մարդուն պարզելու համար՝ արդյոք երջանիկ է նա: Նշե՛ք այդ երեք հարցերը:

 2. Ստորև նշված արժեքներից որո՞նք են կարևոր ձեզ երջանիկ մարդ համարելու համար: Դասակարգե՛ք ըստ կարևորության.

ընկերներ, հարստություն, լավ կրթություն, սիրած աշխատանք, շրջապատի կողմից գնահատված լինելու զգացում, հարգված լինել, առողջություն, խաղաղություն, բարեկեցիկ հասարակություն, լավ ընտանիք:

 3. Ընթերցե՛ք ստորև բերվող ասույթները և արտահայտե՛ք ձեր դիրքորոշումը:

Երջանիկ է նա, ով բավարարվում է իջով: ձապոնական սացվածք

Քանի որ այս աշխարհում երջանիկ են իջով բավարարվող մարդիկ, ապա ինչքան դժբախտ են հարուստները, որոնց երջանիկ լինելու համար շատ բան է պետք: Լաոռչֆուկո

Մարդուն հնարավոր չէ սովորեցնել երջանիկ լինել, բայց կարելի է նրան այնպես դաստիարակել, որ երջանիկ լինի: Ա. Մակարենկո

ԳԱՍ 7. ԷԳՈՒԶՄ ԵՎ ԱԼՏԵՐՈՒԻԶՄ

Էգոիզմը (լատ. ego – «ես» բառից) դիրքորոշում է, որի համաձայն սեփական շահերին հետամուտ լինելը դիտարկվում է որպես բարիք: Հետևաբար, յուրաքանչյուր ոք պետք է ձգտի բավարարել սեփական շահերը՝ անտեսելով ուրիշների կամ ընդհանուր շահերը:

◆ **Բերե՛ք էգոիզմի օրինակներ:**

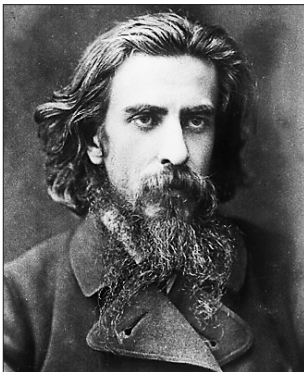
Էգոիզմին հակադրվում է **ալտրուիզմը** (լատ. alter – «ուրիշ» բառից): Դա բարոյական այն դիրքորոշումն է, որի համաձայն յուրաքանչյուր ոք պետք է անշահախնդիր վարքագիծ դրսևորի՝ ուղղված այլ մարդկանց շահերին: Ալտրուիստը այն մարդն է, ով ավելի շատ հոգ է տանում ուրիշի, քան իր մասին:

◆ **Բերե՛ք ալտրուիզմի օրինակներ:**

Սովորաբար էգոիզմը համարվել է բացասական սկզբունք, իսկ ալտրուիզմը՝ դրական: Հաճախ էգոիզմի և ալտրուիզմի հակադրությունը նմանեցրել են բարու և չարի հակադրությանը: Բայց էգոիզմի և ալտրուիզմի ընկալումը միանշանակ չէ:

Էգոիզմ

Էգոիզմի վերաբերյալ կան հակասական մեկնաբանություններ: Ոմանք էգոիզմը դիտարկում են որպես կյանքի շարժիչ ուժ: Մասնավորապես, գործարարության մեջ մարդը, հետապնդելով սեփական շահերը, ստեղծում է աշխատատեղեր և նպաստում նաև այլ մարդկանց բարօրությանը: Նույն տրամաբանությամբ էգոիստական մոլուկներով՝ շահույթ ստանալու նպատակով, մարդիկ ստեղծում են բազմաթիվ արժեքներ (սարքեր, դեղամիջոցներ), որոնք հետագայում բարելավում են հասարակության լայն զանգվածների կյանքը: Էգոիզմը դրական երևույթ համարող մտածողները կարծում են, որ մարդն իր կյանքի զգալի հատվածն անցկացնում է իր մասին հոգ տանելով, ինչի արդյունքում էգոիզմը միանգամայն ընդունելի դիրքորոշում է:

Վլադիմիր Մոլոդյով
(1853-1900)

Այդուհանդերձ, բարոյագիտական տեսանկյունից էգոիզմը դիտարկվում է որպես բացասական դիրքորոշում: Մասնավորապես, կա տեսակետ, որ էգոիզմը ուրիշների հաշվին սեփական անձի մասին հոգ տանելն է: Ռուս փիլիսոփա Վլադիմիր Մոլոդյովը, անդրադառնալով էգոիզմի խնդրին, նշել է, որ ամենևին վատ չէ, երբ մարդն ինքն իրեն արժևորում է, երբ ինքն իր մասին հոգ է տանում: Էգոիզմի չարությունն այն է, որ մարդը, բարձր գնահատելով իրեն, նույնը չի անում ուրիշների հանդեպ: Իսկ Արիստոտելի կարծիքով՝ էգոիզմի վտանգը ոչ թե այն է, որ մարդն ինքն իրեն սիրում է, այլ այն, որ անհրաժեշտից ավելի շատ է սիրում:

Քարոյագիտության մեջ էգոիզմի մասին առկա տարակարծությունների արդյունքն է այն, որ կա էգոիզմի երեք ընկալում.

1. **Քոլորը պեպք է ծառայեն իմ շահերին:**
2. **Քոլորը պեպք է առաջնորդվեն բարոյական նորմերով, բացի ինձնից:**
3. **Քոլոր մարդիկ պեպք է հեղամուր լինեն իրենց շահերի իրագործմանը:**

Ակնհայտ է, որ առաջին և երկրորդ ընկալումները ակնհայտորեն հակադրվում են բարոյականության ոսկե կանոնին, քանի որ վերջինս մարդուց պահանջում է հավասարություն և փոխադարձություն: Այս ընկալումները նաև հակադրվում են մարդասիրության սկզբունքներին, քանի որ թույլատրելի են համարում սեփական նպատակներին հասնելու համար այլ մարդուն որպես միջոց օգտագործելը:

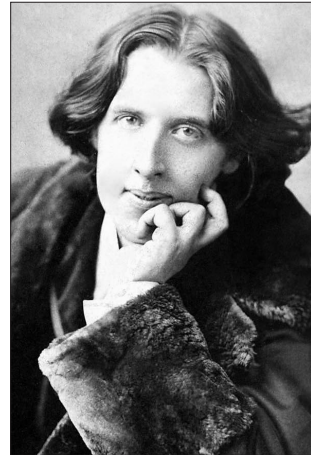
Ինչ վերաբերում է երրորդ մոտեցմանը, ապա այն կարող է դիտարկվել բարոյական դիրքորոշում, եթե վերաձևակերպենք հետևյալ կերպ. «Քոլորը կարող են հետամուտ լինել իրենց շահերի պաշտպանությանը, եթե չեն ոտնահարվում այլոց շահերը»: Այլ կերպ ասած. «Մի՛ վնասիր»:

Ալտրոիզմ

Ալտրոիզմը բարոյական տեսանկյունից դիտարկվում է որպես դրական սկզբունք: Չափավոր ձևակերպմամբ՝ ալտրոիզմ նշանակում է ուրիշների մասին ավելի շատ հոգ տանել, քան սեփական անձի: «Վարվիր այնպես, որ քո անձնական շահը ծառայի ուրիշի շահին», - այսպիսին է չափավոր ալտրոիզմի կանոնը: Ծայրահեղ ձևակերպմամբ՝ ալտրոիզմ նշանակում է սեփական անձի հաշվին հոգ տանել ուրիշների մասին: Որպես ալտրոիզմ բառի հոմանիշ հաճախ օգտագործում են «ինքնագոհաբերում», «անձնագոհություն» բառերը:

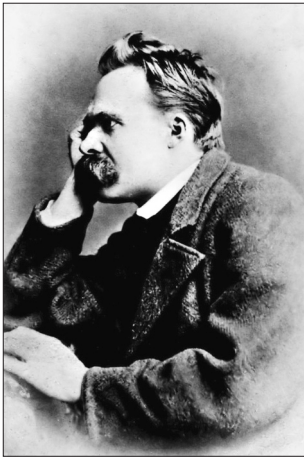
Թեև ընդհանուր առմամբ ալտրոիզմը դիտվում է որպես դրական հատկանիշ, սակայն կան տեսակետներ, որ ալտրոիզմը հատկապես վնասակար է այն մարդկանց համար, ում ուղղված է: Անգլիացի գրող Օսկար Ուայլդն իր պիեսներից մեկում հերոսի միջոցով ասում է հետևյալը. «Ինքնագոհաբերումը պետք է օրենքով արգելվի, քանի որ բարոյագրկում է նրանց, ում գոհաբերություն է մատուցվում»: Մարդկանց մի մասի ալտրոիզմը հանգեցնում է մեկ այլ մասի էգոիզմին: Այլ մարդկանց հանդեպ չափից ավելի հոգատար լինելը բերում է նրան, որ այն մարդիկ, ում ուղղված է հոգատար վերաբերմունքը, սկսում են իրենց մասին հոգ չտանել, ծուլանալ:

◆ **Համաձայն եք այս տեսակետի հետ:**

Օսկար Ուայլդ
(1854-1910)

ԸՆԹԵՐՅԵՔ ՄՏՈՐԵՎ ՆԵՐԿԱՅԱՅՎՈՂ ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ՊԱՏԱՍԽԱՆԵՔ ՀԱՁՈՐԳՈՂ ՀԱՐՅԵՐԻՆ

Տրիդորի Նիցեն
(1844-1900)

Կալանավորների երկրնտրանքը

Երկու կալանավորվածներ մեղադրվում են հանցանքի մեջ: Նրանք պահվում են իրարից առանձին և միմյանց հետ շփվելու հնարավորություն չունեն: Նրանց կատարած հանցանքի վերաբերյալ չկան ապացույցներ: Գործը քննող քննիչը կալանավորներին առաջարկում է հետևյալ տարբերակները.

Ա. Եթե երկուսն էլ ընդունեն իրենց հանցանքը, ապա կազատագրվեն 3-ական տարով:

Բ. Եթե երկուսն էլ չխոստովանեն, ապա կդատապարտվեն 5-ական տարով:

Գ. Եթե նրանցից մեկը խոստովանի, իսկ մյուսը՝ ոչ, ապա խոստովանողը կդատապարտվի 10 տարով, իսկ մյուսն ազատ կարձակվի:

ՀԱՐՅԵՐ ՄՏՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

1. Ի՞նչ կարացվի, եթե կալանավորները մտածեն միայն իրենց շահերը պաշտպանելու մասին:
2. Ի՞նչ որոշում կկայացնեն կալանավորները, եթե նրանց հնարավորություն տրվի որոշում կայացնել միմյանց հետ հանդիպելուց հետո:
3. Ի՞նչ որոշում կկայացնեն կալանավորները, եթե երկուսն էլ գործեն ալտրուիստական սկզբունքով:

ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔ

1. Արտահայտե՛ք ձեր դիրքորոշումը հետևյալ դատողության վերաբերյալ. «Մարդկանց մեծ մասը էգոիստներ են, բայց ոչ բոլորն են դա խոստովանում»:

2. Գերմանացի փիլիսոփա Ֆ. Նիցշեն համարում էր, որ սերը մարդու էգոիզմի դրսևորում է, իսկ ռուս փիլիսոփա Մոլոդյովի կարծիքով՝ սերը մարդու էգոիզմը հաղթահարելու ձևերից մեկն է: Արտահայտե՛ք ձեր դիրքորոշումն այս երկու տեսակետների վերաբերյալ: